

JURAJ VAŇKO

Strojový preklad ako konfrontácia jazykov

Prečo sa stroj mýli aj nemýli?

Strojový preklad ako konfrontácia jazykov

Prečo sa stroj mýli aj nemýli?

© Juraj Vaňko

Recenzenti:

prof. PhDr. Jana Sokolová, CSc.

prof. PhDr. Peter Ďurčo, CSc.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta prírodných vied a informatiky
Edícia Prírodovedec č. 810

Strojový preklad ako konfrontácia jazykov

Prečo sa stroj mýli aj nemýli?

Juraj Vaňko

Nitra 2023

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0473

*Klasifikačný model chybovosti strojového prekladu:
krok k objektívnejšiemu hodnoteniu kvality prekladu*

Obsah

Predslov.....	6
Úvod.....	10
1. Predpoklady úspešnosti prekladu.....	14
2. Jazykové univerzálie verus jazyková diverzita pri strojovom preklade.....	29
2.1 Ako funguje prekladač google založený na neurónových sieťach?.....	30
3. Štruktúra vety v angličtine, nemčine a v slovenčine v strojovom preklade ...	34
3.1 Identifikačné vetné štruktúry.....	37
3.2 Existenčné vetné štruktúry	38
3.3 Vlastnostné vetné štruktúry	44
3.4 Posesívne vetné štruktúry	81
Záver	105
Literatúra	108

Predslov

V centre pozornosti predkladanej publikácie je kontrastívnolingvistická analýza identifikačných, existenčných, vlastnostných a posesívnych vetných štruktúr v angličtine, nemčine a v slovenčine z perspektívy ich strojového prekladu. Cieľom takto zameraného skúmania bude jednak ozrejmiť spoločné a odlišné vlastnosti ich sémanticko-syntaktickej stavby, jednak zistiť, do akej miery chyby pri takto zacielenom strojovom preklade korelujú s príbuznosťou či odlišnosťou syntakticko-sémantickej štruktúry uvedených vetných modelov. Tento postup by mal / mohol poskytnúť odpoveď na otázky uvedené v podtitule tejto monografie: prečo sú výstupy strojového prekladu (založeného na neurónových sieťach) v jedných prípadoch bezchybné a v iných prípadoch sa v týchto výstupoch vyskytujú chyby rôzneho charakteru?

Vzhľadom na syntaktické komparatívne zameranie tejto publikácie v centre našej pozornosti budú syntaktické chyby, hlavne chyby v predikácii, ktoré môžu negatívne ovplyvniť gramatickú a sémantickú stavbu vety a napokon aj interpretáciu jej významu a zmyslu. Lexikálnym chybám sa budeme venovať len do tej miery, do akej by vplývali na sémantiku vety, resp. na porozumenie jej obsahu a komunikačnej funkcie.

Algoritmus výkladu zahŕňa stručný úvodný komparatívno-kontrastívny opis spomenutých vetných modelov v slovenčine, angličtine a v nemčine, ilustrovaný niekoľkými „modelovými“ príkladmi z gramatík týchto jazykov, po nich nasledujú autentické jazykové doklady (vety / súvetia) z korpusov anglického a nemeckého jazyka strojovo preložené do slovenčiny a napokon komentár hodnotiaci úspešnosť strojového prekladu v porovnaní s ľudským prekladom prezentovaným v posteditácii strojom preložených jazykových jednotiek.

Nazdávame sa, že takto načrtnutý postup analýzy chýb vyskytujúcich sa pri strojovom preklade by okrem odhalenia ich pôvodu a príčin mohol prispieť aj k hlbšiemu poznaniu kontrastívnych javov v jazykovom systéme porovnávaných jazykov, čo by mohlo byť užitočné aj pre školskú prax, t.j. pre štúdium cudzích jazykov. V našom prípade, t.j. pri strojovom preklade z angličtiny, resp. z nemčiny do slovenčiny, je takto zacielená analýza o to aktuálnejšia, že komparatívnych slovensko-anglických či anglicko-slovenských, resp. slovensko-nemeckých / nemecko-slovenských štúdií je málo. Nehovoriac o porovnávacích gramatikách týchto jazykov.

Na záver vyslovujem vďaka recenzentom tejto publikácie prof. PhDr. Jane Sokolovej, CSc., a prof. PhDr. Petrovi Ďurčovi, CSc., za starostlivé a promptné posúdenie rukopisu mojej publikácie. Moja vďaka patrí aj doc. PhDr. Kataríne Welnitzovej, PhD, a doc. PaedDr. Olge Wrede, PhD, za kvalitnú a včasnú posteditáciu strojom preložených textov. Rovnako som povďačný aj Bc. Márii Bartal z Univerzity Jánosa Selyeho v Komárne za kvalitnú grafickú úpravu rukopisu môjho textu a celkovú prípravu na jeho publikovanie.

Vysvetlenie skratiek

Skratky gramatických javov

ADV _{pred}	=	predikatívne adverbium (vetná / obsahová príslovka)
DEICT	=	deiktický (aktant)
PRED	=	predikátor
S _N	=	substantívum v nominatíve
S _G	=	substantívum v genitíve
S _D	=	substantívum v datíve
S _A	=	substantívum v akuzatíve
VF	=	verbum finitum (určitý slovesný tvar)
VF _{nonpers cop}	=	neosobný tvar sponového (kopulatívneho) verba finita
VF _{pers}	=	osobný tvar VF

Ostatné skratky

CJ	=	cieľový jazyk
NMT	=	Neural Machine Translation
NSP	=	neurónový strojový preklad
PESP	=	posteditovaný strojový preklad
SP	=	strojový preklad
ZJ	=	zdrojový jazyk
angl.	=	anglicky
nem.	=	nemecky
slk.	=	slovensky

Skratky jazykových korpusov

BNC	=	British National Corpus
ETC	=	English Text Corpora
GWE	=	Corpus of Global Web-Based English
KA	=	KorAP

SE	=	Sketch Engine
SNK	=	slovenský národný korpus (prim- 6.0-public-alli)

Skratky gramatik a slovníkov

CEG	=	Cognitive English Grammar
DG	=	Deutsche Grammatik (Helbig – Buscha)
CGE	=	Cambridge Grammar of English
GDS =	=	Grammatik der deutschen Sprache (W. Jung)
GDG	=	Grundzüge einer deutschen Grammatik
MSJ	=	Morfológia slovenského jazyka
NSS	=	Nemecko-slovenský slovník

Úvod

Analýza chýb strojového prekladu vrátane ich klasifikácie môže poukázať na všeobecnejšie lingvistické sféry aj na konkrétne jazykové javy spôsobujúce ťažkosti nielen pri strojovom, ale aj pri humánnom preklade. Naše doterajšie skúsenosti z rozboru chýb vyskytujúcich sa pri strojovom preklade z angličtiny a nemčiny do slovenčiny (Vaňko 2018: 65 - 81) ukazujú, že problémy strojového prekladu (SP) pramenia jednak v odlišných gramatických či morfo-syntaktických realizáciách určitých propozičných obsahov vety zakotvených v jazykovom systéme zdrojového a cieľového jazyka, jednak v nekorektnom spracovaní sémantiky niektorých (najmä polysémantických) lexém východiskového jazyka, čo napokon platí aj o humánnom preklade. V jednom aj v druhom prípade ide o problematiku, ktorá je predmetom konfrontačnej alebo kontrastívnej lingvistiky.

Ako je známe, predmetom kontrastívneho lingvistického výskumu ako jedného z postupov porovnávacieho štúdia jazykov sú nielen odlišné, ale aj spoločné javy v jazykových systémoch porovnávaných jazykov. Aj preto sa kontrastívne lingvistické postupy využívajú najmä pri vyučovaní cudzích jazykov, keďže v procese štúdia najmä dospelí osvojovatelia cudzieho jazyka často neuvedomele porovnávajú svoj/prvý jazyk s jazykom, ktorí sa učia, čiže podvedome hľadajú v týchto jazykoch spoločné aj rozdielne prvky či javy. Podobný postup konfrontácie dvoch jazykov sa uskutočňuje aj v procese prekladu, kde však na miesto podvedomej či neuvedomelej porovnávacej jazykovo-kognitívnej činnosti osvojovateľa jazyka nastupuje vedomý komparatívny lingvistický postup prekladateľa. V tomto procese sa dichotomický lingvistický prístup orientovaný na zisťovanie spoločných a rozdielnych prvkov v daných jazykoch sústreďuje hlavne, aj keď nie výlučne, na rozdielne prvky a javy v ich gramatickej stavbe a lexike. Takéto divergentné jazykové javy v procese pre-

kladu vytvárajú určité obmedzenia, ťažkosti alebo až prekážky pri hľadaní či voľbe takého ekvivalentu v cieľovom jazyku, ktorý by kongruoval s obsahom a zmyslom textovej jednotky východiskového jazyka.

Spomenutý uvedomovaný komparatívno-kontrastívny postup prekladateľa sa týka nielen sféry humánneho prekladu, ale je prítomný aj v oblasti strojového prekladu, keďže jeho základné postupy a konkrétne nástroje na ich realizáciu vychádzajú z analýzy prvkov východiskového jazyka so zacielením na hľadanie optimálnych ekvivalentov v cieľovom jazyku, takže aj v tomto prípade ide o komparáciu či konfrontáciu dvoch jazykových systémov, prítomných v reálnom texte, určenom na preklad. V tomto kontexte treba v súvislosti s výrazom *strojový preklad* poznamenať, že do určitej miery ide o obrazné pomenovanie tejto translačnej činnosti, keďže autorom strojových prekladateľských algoritmov, programov a postupov je človek, ktorý sa snaží svoje poznatky o východiskovom a cieľovom jazyku v zovšeobecnenej formalizovanej podobe preniesť do sféry strojového prekladu.

Tieto skutočnosti nás oprávňujú vysloviť domnienku, že analýza chýb vyskytujúcich sa pri SP textov viacerých štýlových proveniencií - najmä však publicistických, vecných (manuály, inštruktáže, príbalové letáky k liekom a pod.), komunikátov na sociálnych sieťach, odborných textov - v angličtine a nemčine ako zdrojových jazykoch (ZJ) do slovenčiny ako cieľového jazyka (CJ) by sa mala koncentrovať práve na kontrastívne javy východiskového a cieľového jazyka a na tomto základe jednak objavovať pôvod a príčiny týchto chýb, jednak hľadať možnosti ich odstraňovania či predchádzania. Takto zameraná analýza chýb vyskytujúcich sa pri SP by okrem odhalenia ich pôvodu a príčin mohla prispieť aj k hlbšiemu poznaniu kontrastívnych javov v jazykovom systéme porovnávaných jazykov, čo by mohlo byť užitočné aj pre školskú prax, t.j. pre vyučovanie cudzích jazykov. V našom prípade, t.j. pri preklade (SP) z angličtiny, resp. z nemčiny do slovenčiny je takto zacielená analýza o to aktuálnejšia, že konfrontačných slovensko-anglických či anglicko-slovenských, resp. slovensko-nemeckých / nemecko-slovenských štúdií je málo. Nehovoriac o porovnávacích gramatikách týchto jazykov.

Na druhej strane sa žiada poukázať na to, že súčasný strojový preklad založený na neurónových sieťach dosiahol značný progres, ktorý sa v mnohých prípadoch prejavuje v jeho bezchybovosti. Preto spomenuté skúmanie prvkov

jazykového systému konfrontovaných jazykov môže okrem divergentných kontrastív poukázať aj na viaceré zhodné javy najmä v oblasti syntakticko-sémantickej stavby vety a sekundárne aj v oblasti lexiky, čo sa pri strojovom preklade prejavuje na kvalite jeho výstupov, t.j. v ich bezchybovosti či v obmedzenej chybovosti. V súvislosti s tým sa žiada poznamenať, že výstupy SP sa zvyčajne vnímajú ako preklady s menšími či väčšími chybami, resp. v horšom prípade ako texty, ktorým sa v cieľovom jazyku nedá porozumieť. Menej často sa však berie na zreteľ fakt, že textové jednotky (určitejšie štylistickej proveniencie) sú preložené aj bezchybne, resp. že vo výslednom texte sa síce vyskytujú určité nedostatky, no tie nespôsobujú neporozumenie významu a zmyslu textu. Preto v centre pozornosti našej publikácie bude hľadanie odpovedí na dve otázky: 1. prečo v jedných prípadoch sú výstupy SP bezchybné a 2. v iných prípadoch sa vo výstupoch SP vyskytujú chyby rôzneho charakteru? Z týchto dvoch základných otázok vyplývajú ďalšie podotázky. Na prvú otázku sa celkom prirodzene, a to hlavne vo vzťahu k charakteru jazykového systému východiskového a cieľového jazyka, viažu napr. otázky: Akými lexikálnymi, morfológickými/morfosyntaktickými či syntaktickými vlastnosťami sa vyznačujú bezchybne preložené textové jednotky (vo východiskovom a cieľovom jazyku)? Korelujú nejakým spôsobom bezchybne preložené textové jednotky so štýlom textu? Ak áno, o aký štýl, resp. žáner ide, aké sú jeho jazykové vlastnosti a pod. Podobných otázok orientovaných na zisťovanie príbuzných či totožných a odlišných jazykových javov v takto zacielenom implicitne kontrastívnom skúmaní jazykov by bolo viac, no náš záujem sa sústreďí na oblasť vybraných syntaktických štruktúr nemčiny a angličtiny, ktorých kontrastívna analýza z pohľadu ich strojového prekladu do slovenčiny by mohla poskytnúť odpoveď na vyššie spomenuté dve otázky o úspešnosti či neúspešnosti SP.

Vyššie použitým výrazom „implicitne kontrastívne skúmanie jazykov“ chceme vyjadriť, že táto publikácia nie je primárne zameraná na kontrastívny opis angličtiny, nemčiny a slovenčiny, ale že kontrastívne jazykové javy, t.j. zhodné aj rozdielne, zisťuje a vysvetľuje z perspektívy strojového prekladu textov získaných hlavne z jazykových korpusov týchto jazykov. A ani z pohľadu strojového pohľadu ambíciou tejto publikácie nie je – a z viacerých dôvodov ani nemôže byť – komplexný komparatívno-kontrastívny opis a výklad jazykových prvkov spomenutých jazykov v ich totalite. Fókusom vyššie naznače-

ného postupu skúmania bude niekoľko vetných modelov, ktorých propozičný obsah vychádza z vybraných typov komunikačných situácií ako výsledkov konceptualizácie mimojazykovej skutočnosti. Predmetom takto zacielenej kontrastívnej analýzy z pohľadu strojového prekladu budú identifikačné, existenčné, vlastnostné a posesívne vetné štruktúry, reflektujúce vo svojej sémantickej štruktúre príslušné komunikačné situácie (porov. Grepl – Karlík 1998: 31). Pri ich opise budeme vychádzať zo systému konceptualizátorov ako prostriedkov na uchopenie mimojazykovej skutočnosti prezentovaného Jánom Horeckým (1987: 207-214). Vzhľadom na komparatívne zacielenie tejto publikácie náš výklad sa bude orientovať na kontrastívne skúmanie sémantickej štruktúry spomenutých štyroch vetných modelov v angličtine, nemčine a slovenčine, ako aj na komparatívno-kontrastívny opis morfosyntaktických prostriedkov, ktorými sa dané sémantické štruktúry vyjadrujú. Takto načrtnutý postup výkladu sémantickej a syntaktickej stavby uvedených vetných modelov v angličtine a nemčine sa realizuje zo zorného uhla ich strojového prekladu do slovenčiny. Výsledky takéhoto prekladu môžu jednak bližšie ozrejmiť spoločné a odlišné vlastnosti sémanticko-syntaktickej stavby vybraných vetných modelov v spomenutých jazykoch, jednak zistiť, či, resp. do akej miery chyby pri takto zacielenom strojovom preklade korelujú s príbuznosťou či odlišnosťou syntakticko-sémantickej štruktúry uvedených vetných modelov. Vzhľadom na syntaktické komparatívne zameranie tejto publikácie pri zisťovaní chýb v procese prekladu v centre našej pozornosti budú syntaktické chyby, hlavne chyby v predikácii, ktoré by negatívne ovplyvnili celú gramatickú stavbu vety. Lexikálnym chybám sa budeme venovať len do tej miery, do akej by vplývali na sémantiku vety, resp. na porozumenie jej obsahu a komunikačnej funkcie. Nazdávame sa, že postup zisťovania chýb pri SP by sa mal uberať práve v smere od syntaktickej stavby textových jednotiek k menším jazykovým prvkom, t.j. k lexémam, a nie naopak, keďže sémantika lexikálnych prvkov a ich morfológické stvárnenie vychádzajú z ich pozície v syntakticko-sémantickej stavbe vety.

1. Predpoklady úspešnosti prekladu (vrátane strojového)

Úvahy o translácii obsahu a zmyslu textu a textových jednotiek ako jeho výstavbových prvkov implikujú ako samozrejmu východiskovú pozíciu o možnosti prekladu z jedného jazyka do druhého. Vychádza sa pritom z jednoduchého faktu, že preklad sprostredkúva poznatky a informácie z rôznych spoločenských sfér medzi jazykovo a kultúrne diferencovanými spoločenstvami ľudí celé stáročia. Napokon aj úspešne sa rozvíjajúci strojový preklad ako kybernetické modelovanie analogických postupov humánneho prekladu možno pokladať za jeden z výsledkov efektívnosti translačných činností.

Na čele podporovateľov idey o možnosti prekladu treba uviesť jedného z najvplyvnejších lingvistov 20. storočia Noama Chomského, argumentujúceho tým, že všetky ľudské jazyky zdieľajú univerzálnu gramatiku (1965: 13). Výsledkom toho je, že určité objekty ľudského myslenia a mentality sú v podstate vo všetkých jazykoch nemenné ("certain objects of human thoughts and mentality are essentially invariable across languages"). Podľa neho všetky jazyky sa riadia základnými princípmi a pravidlami, ktoré možno použiť na vytvorenie presných prekladov. Podobne sa o možnosti a potrebe prekladu vyjadroval aj Roman Jakobson (1959: 232-239), argumentujúc tým, že všetky jazyky majú ekvivalentné štruktúry a funkcie, aj keď ich povrchová štruktúra (forma) je rozdielna. K ďalším podporovateľom myšlienky o možnosti prekladu patrí aj americký lingvista Eugene Nida, známy svojimi prácami o teórii a praxi prekladu (pozri Nida 1964). Nida konštatuje, že preklad je možný preto, lebo všetky jazyky majú totožné komunikatívne funkcie, a to funkciu sprostredkovania informácie a vyjadrovania emócií. Za dôležitý aspekt kvalitnej prekladateľskej činnosti pokladal porozumenie kultúrneho a lingvistic-

kého kontextu zdrojového textu (Nida 1964: 27). Podobne sa o otázkach prekladu vyjadroval aj Laurence Venuti (pozri Venuti 1995), známy americký teoretik prekladu, ktorý namiesto jazykovej korektnosti a presnosti prekladu zdôrazňoval kultúrne a jazykové rozdiely medzi zdrojovým a cieľovým textom.

Optimistický pohľad na možnosť prekladu najmä umeleckého textu prezentujú aj vynikajúce práce viacerých českých a slovenských osobností v oblasti literárnej vedy a lingvistiky. V českom filologickom kontexte sú to najmä práce J. Levého, K. Hausenblasa, K. Horálka a ďalších a na Slovensku diela členov nitrianskej školy literárnej komunikácie a umeleckého prekladu reprezentované jej vedúcimi osobnosťami Antonom Popovičom a Františkom Mikom. Najmä práce A. Popoviča, publikované koncom 60. a hlavne v 70. rokoch 20. storočia, jednak výraznou mierou ovplyvnili jestvujúcu teóriu a prax prekladu na Slovensku a v Čechách, jednak podnietili výskum tejto problematiky aj v ďalších rokoch. Vplyv mikovsko-popovičovskej metodológie, vychádzajúcej z koncepcie prekladu ako procesu zahŕňajúceho širší okruh aspektov literárneho diela, ako sú literárnokomunikačný aspekt pôvodného diela, literárna situácia preloženého diela, väzby preloženého diela na kontext prijímajúcej literatúry, zreteľ na príjemcu a pod., sa prejavuje aj v súčasnosti.¹

Pokiaľ ide o skeptické názory na možnosť či spoľahlivosť prekladu, zaujíma je skutočnosť, že tí, ktorí formulujú a šíria teórie popierajúce spoľahlivosť prekladu, nemajú výhrady proti jeho praxi. Skeptici sa tak uspokojujú s paradoxom, že preklad je možný v praxi a nemožný v teórii (porov. House 2008: 6).

Je zrejmé, že skeptické názory na možnosť prekladu sa opierajú o určitú renesanciu tzv. Sapirovej-Whorfovej teórie o prednosti / priorite jazyka pred realitou, t.j. že jazyk predchádza realitu, čiže vonkajší, mimojazykový, zmyslami vnímateľný svet, slová predchádzajú svoje referenty. Z tejto teórie teda vyplýva, že jazyk je subjektívnou dohodou istého spoločenstva ľudí na konceptualizácii a verbalizácii ich vnímania reality určitým spôsobom. Dôsledkom toho je, že rozdiely medzi jazykmi sú rozdiely medzi konceptuálnymi

1 Dobrý prehľad o činnosti nitrianskej školy literárnej komunikácie a umeleckého prekladu vrátane bibliografie prác A. Popoviča poskytuje štúdia M. Valentovej (2017: 49-61).

interpretáciami reality, čím sa podporuje „relativita všetkých pojmových systémov“, čo v konečnom dôsledku vylučuje možnosť existencie objektívneho pojmového systému (Whorf 1965: 38). Keďže sa predpokladá, že každý jazyk opisuje konkrétnu subjektívnu realitu svojich hovoriacich, preklad medzi dvoma jazykmi by bol z tohto pohľadu v skutočnosti nemožný. Odmietavé stanoviská k radikálnym názorom teórie jazykovej relativity vychádzajú predovšetkým z faktu, že Sapir-Whorfova teória obracia časovú postupnosť príčiny a následku, a zdôrazňujú, že je to práve konceptuálna schopnosť, ktorá organizuje tok percepčnej skúsenosti do konceptov, ktoré sú následne pomenované. A nič také ako lingvistická schopnosť vytvárajúca pojmy vo forme slov neexistuje, ako tvrdí teória jazykovej relativity.

Aj keď sa v súčasnosti teória Sapira-Whorfa pokladá v odborných kruhoch za príliš extrémnu, niektoré jej myšlienky sa objavujú najmä v súčasnej etnolingvistike, resp. aj v kognitívnej lingvistike. A podobne aj názor, že preklad je teoreticky nemožný, tiež nie je definitívne odsunutý z filologického aj filozofického myslenia. Ako sme naznačili vyššie, teoretické úvahy o nemožnosti prekladu vyvracia jeho prax. K nej treba prirátať aj efektívnu prax tlmočenia bohatého jazykového spektra prejavov rôznej štylistickej proveniencie, čo takisto podporuje argumentáciu v prospech translácie jednej množiny symbolov označujúcich koncepty do inej množiny symbolov označujúcich tie isté koncepty, a to aj medzi jazykmi s veľmi odlišnými kultúrnymi kontextmi.. A napokon, ak by takáto translácia nebola možná, nebolo by možné osvojiť si či naučiť sa najmä jazyk vzdialených alebo úplne odlišných kultúr.

Ak teda existenciu prekladateľskej praxe nemožno poprieť, potom spomenutý paradox možno vyriešiť iba vyvrátením teoretickej nemožnosti prekladu a poskytnutím teoretického základu pre možnosť prekladu.

Dobрым východiskom na zdôvodnenie a vysvetlenie možnosti prekladu je hľadanie spoločného základu všetkých jazykov, ktorý N. Chomsky nazýva univerzálnou gramatikou (Chomsky 1965: 7). Aj keď sú podľa neho ľudské jazyky akokoľvek navonok (povrchovo) rozličné, vo svojej podstate zdieľajú určité základné podobnosti, ktoré možno pripísať vrozeným princípom vlastným iba jazyku. A tak teda v samotnej hĺbke existuje len jeden ľudský jazyk (Pozri Chomsky 2000: 7)

Korene týchto myšlienok možno hľadať ešte v antike, no ich oživenie vyústilo v v stredovekej Gramatike Port-Royal (1660), podľa ktorej existuje len jedna gramatika, a to gramatika ľudskej mysle. Jej hlavnou ideou je, že pod rôznorodou povrchovou štruktúrou jednotlivých jazykov sveta (ide o aktuálne, konkrétne usporiadanie fyzikálnych signálov do jednotiek rozličnej veľkosti, komplexnosti, sekvencie a poradia) tkvie podobnosť alebo rovnakosť ich hĺbkových štruktúr. To značí, že všetky jazyky majú rovnakú základnú, abstraktnú vrstvu, ktorá determinuje význam viet a ich reprezentáciu v ľudskej mysli (porov. House 2008: 6; Černý 1996: 81-82). Myšlienku, že všetky jazyky majú vo svojom základe spoločnú „hĺbkovú štruktúru“ a rozdiely medzi nimi treba vidieť ako určitý prejav jednotného mechanizmu, jednotnej štruktúry, ktorá je v nich obsiahnutá, o pár storočí neskôr v rôznych variantoch prezentovali pri výklade vývinu jazykov viacerí významní jazykovedci vrátane predstaviteľov historickoporovnávacej jazykovedy 19. storočia, napr. F. Bopp, A. Schelicher, F. Miklošič a ďalší. Záujem o spoločné javy v štruktúre väčšiny alebo všetkých jazykov sveta potom vyvrcholil začiatkom 60. rokov minulého storočia v známej práci J. Greenberga *Universals of Language* (1963), ktorá na základe dát z 30 jazykov prináša súbor fonetických, sémantických a gramatických (morfosyntaktických) javov spoločných vo všetkých jazykoch. Súbor 45 univerzálií obsahuje tzv. absolútne a implikačné univerzálie, resp. také, ktoré majú tendenciu mať nejakú vlastnosť. K absolútnym patria triviálne univerzálie typu „všetky jazyky majú alebo majú tendenciu mať znaky/vlastnosti Y“, napr. „všetky jazyky majú výraz/formu a obsah“, „všetky jazyky majú gramatiku a lexiku, slová a vety, vetné členy“, „všetky jazyky majú samohlásky a spoluhlásky“, „všetky jazyky sú schopné formulovať otázky“, „všetky jazyky majú deiktické prostriedky“, „všetky jazyky majú prostriedky kvantifikácie“, „všetky jazyky majú relačné (gramatické) slová bez vlastného lexikálneho významu“ a pod. Mohli by sme ich nazvať deduktívnymi (porov. Stepanov 1966: 135). Implikačné univerzálie možno označiť ako typ „ak jazyk A má vlastnosti X, tento jazyk bude mať, resp. bude mať tendenciu mať vlastnosti Y“, napr. „ak jazyky majú kategóriu duálu, budú mať aj kategóriu plurálu“ (porov. napr. slovinčina), „ak má jazyk kategóriu pádu, potom má aj deklináciu“, „všetky jazyky, ktoré majú diferencovaný časový systém, rozlišujú v prvom rade medzi prítomným a minulým časom a až potom nasleduje budúci čas, takže pla-

tí: každý jazyk, ktorý má futúrum, má aj préteritum, ale nie naopak. a pod. V rámci implikačných univerzálií sa vyčleňujú tri typy: fonetické univerzálie, univerzálie sémantické a univerzálie gramatické, resp. morfosyntaktické.

Pri sémantických univerzáliách, ktoré sú popri gramatických javoch pre (strojový) preklad najviac relevantné, sa vychádza z otázky, či to, o čom ľudia myslia, nachádza svoj výraz v jazyku. Sémantické univerzálie by tak bolo možné chápať ako všetko to, čo charakterizuje myslenie všetkých ľudí, čiže to, o čom ľudia myslia, ako aj to, ako ľudia myslia o tom, o čom myslia. K tomu, samozrejme, pristupuje dimenzia výrazu, čiže ako sa spomenuté aspekty reflektujú v ľudskom jazyku.

Korene a stimuly skúmania sémantických univerzálií možno hľadať už v myslení antických filozofov, najmä Aristotela), ale ich oživenie nastalo koncom stredoveku (pozri už spomínanú Gramatiku Port-Royal) a začiatkom novoveku. Anna Wierzbicka (1992: 3) v tejto súvislosti syntetizuje vývin myslenia v oblasti sémantických univerzálií, citujúc a komentujúc niektorých filozofov a lingvistov – od Herdera cez Sapira-Whorfa až k Chomskému. V tomto kontexte uvádza aj názor veľkého nemeckého filozofa J. Herdera: „myslenie je v podstate totožné s hovorením, a preto sa líši jazyk od jazyka a kultúra od kultúry“ (Wierzbicka: ibid) A napokon cituje Chomského: „jazyky sa líšia takmer výlučne iba vo forme. [... Jazyk] je sada štítkov, ktoré sa majú pripojiť na pojmy, ktoré sú jazykovo nezávislé a nie sú determinované kultúrne, ale biologicky“ (Wierzbicka 1992: 4)

Termín a pojem *sémantické univerzálie* zaviedol do lingvistiky Stephen Ullmann, ktorý v referáte s názvom *Semantics Universals*, prednesenom na medzinárodnom kongrese venovanom jazykovým univerzáliám v r. 1961 (pozri Greenberg 1966: 165-198), vymedzil hlavné bádateľské sféry, ktorým by sa mala alebo mohla venovať lingvistika v rámci výskumu jazykových univerzálií. Svoju definíciu pojmu *sémantické univerzálie* rozdelil na dve časti: výraz *sémantický* chápe vo vzťahu k významu slova, hoci uznáva, že sémantické problémy sa týkajú nielen úrovne slova, ale aj nižších úrovní (napr. úrovne morfém), aj vyšších úrovní, než je slovo, t.j. roviny fráz, čiže slovných spojení, syntagiem a vyšších jednotiek, do ktorých slová a slovné spojenia vstupujú. Pokiaľ ide o použitie termínu *univerzálie*, Ullmann poznamenáva, že jeho aplikácia si bude vyžadovať určitú flexibilitu, keďže sémantické javy sú často

premenlivé, nepresné a subjektívne (s. 174). Jeho charakteristika sémantických univerzálií je napokon obsiahnutá v ich klasifikácii na tieto skupiny: 1. sémantické univerzálie opisnej sémantiky, 2. univerzálne procesy v historickej sémantike a 3. univerzálie v štruktúre lexiky.

V rámci univerzálií s opisnou sémantikou Ullmann rozlišuje tieto typy: 1. transparentné a „nepriehľadné“ alebo motivované a nemotivované slová, 2. slová s konkrétnym/špecifickým a všeobecným významom, 3. synonymiu, 4. polysémiu a 5. homonymiu. Pri prvej skupine zdôrazňuje, že žiaden jazyk nie je ani úplne transparentný, ani úplne nepriehľadný a že každý jazyk má konvenčné (v Saussurovom poňatí „arbitrárne“) aj „motivované“ výrazy, a to v rozličnom pomere - v závislosti od viacerých faktorov – lingvistických, kultúrnych alebo sociálnych.

V rámci motivovaných slov Ullmann rozlišuje tri typy: foneticky motivované slová ako angl. *swish*, *sizzle*, *boom* „švihnúť“, „prskať“ a „bum“ sú foneticky motivované, pretože zvuky sú priamou imitáciou zmyslu; zloženiny ako angl. *armchair* „kreslo“ (porov. napr. slk. *drevorubač*, *samovražda*) a deriváty ako angl. *thinker* „mysliteľ“ alebo *retell* „prerозprávanie“ sú morfológicky motivované: „kto pozná ich komponenty, hneď im porozumie“ (tamže, s. 175); napokon do tejto skupiny Ullman zaraďuje aj obrazné výrazy ako angl. „*the bonnet of a car*“ alebo „*the pivot on which a question turns*“, kapota auta“ (pôvodný význam angl. *bonnet* bol „čepiec“ / „čepček“) alebo „čap, na ktorom sa otáča otázka“ (doslovný preklad – asi bod zlomu/zlomový bod).

K slovám s priehľadným, t.j. motivovaným významom, zaraďuje napr. onomatopoické slová, ktoré sa vyskytujú v podstate v každom jazyku (ide o prípady typu šušať, šuškať, chrápať, vrčať, havkať, kiikirikať, pišťať v slovenčine, *swish*, *sizzle*, *boom* v angl.; prípady, keď napr. slovo *chrápať* obsahuje v mnohých jazykoch [r], porov. angl. *snore*, nem. *schnarchen*, holand. *snorken*, latin *stertere*, fr. *ronfler*, špan. *roncar*, rus. *chrápet'*, maď. *horkolni* atď. alebo slová s významom šeptať obsahujú hlásky [s, š], [j] alebo [tj]: angl. *whisper*, nem. *wispern* and *flüstern*, nor. *hviske*, lat. *susurrare*, fr. *chuchoter*, špan. *cuchichear*, rus. *šepať*, maď. *sugni*, *susogni*, *suttogni* a pod.

Pokiaľ ide o slová s konkrétnym/špecifickým a všeobecným významom, Ullmann rozlišuje jazyky, ktoré sú bohaté na slová so špecifickým/konkrétnym významom, a jazyky, ktoré sa vyhýbajú „nepotrebným“ detailom, porov.

nem. *gehen, reiten, fahren* oproti jednému výrazu *aller* vo francúzštine, podobne aj slk. *ísť, nem. stehen, sitzen, liegen, hängen* — fr. *etre; stellen, setzen, legen* — fr. *mettre*. Tieto prípady by sa skôr mali skúmať v rámci jazykovej typológie, čoho si je vedomý aj sám Ullmann (pozri tamže, s. 182).

Kým pri synonymách si Ullman všíma princípy a tendencie ich používania v jazykoch v závislosti od kontextu a viacerých pragmatických činiteľov, polysémiu vníma („s najväčšou pravdepodobnosťou“) ako sémantickú univerzálnosť, ktorá je súčasťou základnej štruktúry jazyka (tamže, s. 183). Odôvodňuje to tým, že alternatíva k nej je nemysliteľná, keďže ľudský mozog nie je schopný uložiť ohromnú zásobu slov s viacerými významovými prvkami využívanými v jednotlivých kontextoch; znamenalo by to tiež, že by neexistovali žiadne metafory a jazyk by tak bol okradnutý o veľkú časť expresivity a flexibility.

Na rozdiel od polysémie, ktorá je súčasťou samotnej štruktúry jazyka, homonymia nie je jazykovou univerzáliou bez obmedzenia, čiže ľahko si vieme predstaviť jazyk bez homonymie, aj keď toto konštatovanie by bolo treba potvrdiť empirickým výskumom jazykov.

V skupine univerzálií, ktoré S. Ullmann označuje ako univerzálne procesy v historickej sémantike, sa k sémantickým univerzáliám zaraďujú hlavne metafory. Vychádza sa tu z jej paralelného vývinu v jednotlivých jazykoch, založeného na princípe analógie pri vnímaní podobností, čo prirodzene vedie k rovnakej metafore v rôznych jazykoch; odtiaľ potom pochádza široká škála výrazov ako angl. *“foot of a hill”* alebo the *“leg of a table”*, porov. slk. „podnožie hory“ alebo „noha stola“.

V rámci univerzálií v štruktúre lexiky sa S. Ullmann venuje otázkam lexikálnych konštánt a lexikálnym poliam. Porovnanie viacerých jazykov by malo ukázať, či jestvuje niečo také, ako je „lexikálna konštanta“, t.j. objekt, udalosť alebo iný jav „s takou závažnou dôležitosťou“, že musí byť nejakým spôsobom vyjadrený v každom jazyku (tamže, s. 197). Patria k nim slová ako *otec, matka, brat, sestra, pravý, ľavý*, no S. Ullmann upozorňuje, že aj tu by sme mali počítat s určitými rozdielmi medzi jednotlivými jazykmi, a ako príklad uvádza koncept otcovstva, pre ktorý v latinčine boli dve slová: *genitor* pre fyziologický vzťah a *pater* so sociálnymi konotáciami (porov. *paterfamilias*).

Lexikálne polia S. Ullmann chápe ako vysoko organizované a integrované pojmové sféry, ktorých prvky sa navzájom vymedzujú a svoj význam odvodzujú od systému ako celku. V každej oblasti sa analyzuje, rozdeľuje a jedinečným spôsobom klasifikuje konkrétna alebo abstraktná sféra skúseností, stelesňujúca rebríček hodnôt a svojrázne videnie sveta. Ako príklady lexikálnych polí uvádza systém farieb, rodinných vzťahov, z abstraktnej sféry intelektuálne vlastnosti, etické a estetické hodnoty, resp. náboženskú či mystickú sféru skúseností.

Teóriu sémantických univerzálií významnou mierou rozvinula a jej ďalší výskum ovplyvnila Anna Wierzbicka najskôr v práci *Semantic Primitives* (1972) a potom v ďalších prácach (najmä 1996). Vychádzajúc z toho, že vo výkladových slovníkoch sa význam jedného slova vysvetľuje pomocou významu iného slova, A. Wierzbicka si vytýčila cieľ vymedziť také slová prirodzeného jazyka, pomocou ktorých možno vyložiť / interpretovať význam všetkých ostatných slov, výrazov a viet bez toho, aby sme sa uchýlili k hermeneutickému kruhu, t.j. k definovaniu jedných slov prostredníctvom iných, čiže tých, ktoré už boli definované. Sú to výrazy, ktorými možno definovať významy slov či iných jazykových jednotiek, ale ktoré nemôžu definovať samy seba (ibid: 10). Ide teda o hľadanie elementárnych zmyslov, z ktorých sa skladajú významy všetkých slov prirodzených jazykov. Spomenutú vrstvu slov A. Wierzbicka označuje výrazom *sémantické primitíva*, medzi ktoré zaraďuje slová pomenúvajúce substancie ako *ja, ty, niekto, ľudia, niečo*; relačné substantíva *druh, časť*; determinátory *ten, ten istý, iný, ďalší*; kvantifikátory *jeden, dva, veľa, málo, niekoľko*; evaluátory *dobrý, zlý*; deskriptory *veľký, malý*; mentálne predikáty *myslieť, vedieť, chcieť, nechcieť, cítiť, počuť*; rečové výrazy *hovoriť, slová, pravda*; činnosti, udalosti, pohyb *robiť, uskutočniť (sa), hýbať (sa)*; život a smrť *žiť, umrieť*; čas *keď/čas, teraz, predtým, potom, dlho, krátko, chvíľa*; priestor *kde/ miesto, tu, nad, pod, ďaleko, blízko, vnútri*; logické koncepty ako *nie, možno, môcť, pretože, ak*; intenzifikátory *veľmi, viac*; podobnosť *ako, podobne, spôsob...*

Súbor takýchto slov v konkrétnom jazyku je fakticky manifestáciou univerzálného súboru základných ľudských konceptov, ktoré sú vrodené, resp. sú súčasťou genetickej výbavy človeka. S tým súvisí hypotéza o vrodennom a univerzálnom jazyku mysle (*lingua mentalis*), v rámci ktorej Wierzbicka vyčleňuje univerzálnu a vrodennú lexiku ľudskej mysle a univerzálnu a vrodennú syntax

ľudskej mysle (1996: 26). Tieto hypotézy sa potvrdili výskumom celého radu geneticky a typologicky odlišných jazykov na viacerých kontinentoch (pozri Goddard- Wierzbicka 1994: 31).

Na základe toho, že spomenuté lexikálne výrazy slúžia na výstavbu zmysluplných syntaktických konštrukcií, viet, pomocou ktorých sa komunikujú významy, A. Wierzbicka dokazuje, že tak ako všetky jazyky používajú ten istý súbor sémantických primitívov, tak isto používajú tú istú alebo veľmi podobnú syntax, čo ilustruje porovnaním angl. vety *I want to do this* s jej ruským ekvivalentom *Ja choču eto sdelat'*. K tomu poznamenáva, že aj keď v štruktúre týchto viet jestvujú určité formálne rozdiely, ich sémantická ekvivalencia vyplýva z ekvivalencie samotných primitívov a z pravidiel ich kombinácie (1996: 20). Wierzbickej teória tak obsahuje nielen vrodený a univerzálny „lexikón ľudských myšlienok“ (*lexicon of human thoughts*), ale aj vrodenú a univerzálnu „syntax ľudských myšlienok“ (*syntax of human thoughts*). Wierzbicka ich zahŕňa pod súhrnný názov „jazyk myslenia“ (*language of thought*) alebo *lingua mentalis* (ibid.).

Východiskom takéhoto uvažovania – nielen A. Wierzbickej, ale aj ďalších zástancov teórie jazykových univerzálií vrátane sémantických a lexikálnych – je predpoklad, že ak sú fundamentálne ľudské koncepty vrodené, resp. ak sú súčasťou genetickej výbavy človeka, potom nie je dôvod očakávať, že pri ich chápaní a používaní budú jestvovať rozdiely medzi jednotlivými ľudskými spoločenstvami. A. Wierzbicka pritom argumentuje aj skúsenosťami dorozumievania medzi používateľmi či nositeľmi rozličných jazykov, ktorí by v opačnom prípade boli „uväznení“ vo svojom konceptuálnom systéme (Wierzbicka 1996: 14). Ľudská skúsenosť naproti tomu podľa nej poukazuje tak na rozdiely, ako aj na podobnosti v ľudskej konceptualizácii sveta; medzikultúrna (cross-cultural) komunikácia je podľa nej síce náročná a má svoje obmedzenia, ale vôbec nie je nemožná (ibid.).

Ďalšia významná skupina jazykových univerzálií sa vzťahuje k funkciám jazyka, resp. rozličných ľudských jazykov. Sú to dve základné funkcie: prvou funkciou je sprostredkovať informáciu a druhou je vytvárať a podporovať sociálne vzťahy medzi ľuďmi.

Celkovo v rámci lingvistiky zacielenej na skúmanie jazykových univerzálií možno bádať dva smery: štruktúrne a funkčne typologický a generatívny.

Kým štruktúrne typologicky orientovaní lingvisti sa usilujú objaviť jednotlivé univerzálne vlastnosti všestrannou analýzou a komparáciou čo najväčšieho počtu jazykov, t.j. „zdola hore“, predstavitelia generativistického lingvistického smeru pristupujú k jazykovým univerzáliám ako k apriórnemu fenoménu, čiže „zhora dolu“, čo je vlastne základ ich teórie. Podľa Chomského a jeho nasledovníkov hlavnou úlohou akejkolvek jazykovej teórie je ďalej rozvíjať/rozširovať počet jazykových univerzálií, a tak skúmanie jazykových univerzálií sa stáva ekvivalentom skúmania generatívnych gramatík prirodzených jazykov (pozri o tom Evans - Levinson 2009: 435).

V generatívnom lingvistickom smere sa rozlišuje medzi substanciálnymi (základnými, angl. *substantive universals*) a formálnymi univerzáliami, ktoré majú fonologický, syntaktický alebo sémantický charakter. Substanciálne univerzálie sú určité fixné jednotky alebo kategórie špecifikované / zakotvené v slovníku na opis jazyka, t.j. substantíva, adjektíva, slovesá a pod. Tradičná univerzálna gramatika bola v podstate teóriou substantívnych/substanciálnych univerzálií, keďže predpokladala existenciu určitých fixných kategórií. Naproti tomu formálne univerzálie sú oveľa abstraktnejšie, keďže vychádzajú z faktu, že gramatika musí spĺňať špecifické formálne podmienky.

Hlavný rozdiel medzi generatívnym a funkčne typologickým prístupom k univerzáliám možno vidieť v tom, že vo funkčne typologickom prístupe sa zdôrazňuje medzijazykové porovnanie (*cross-linguistic comparison*), ako aj vzťah medzi jazykovou formou a jazykovou funkciou, kým pri generatívnom prístupe sa na tieto aspekty neprihliada.

Spomenuté sémantické a jazykové univerzálie vôbec vrátane syntaktických tak podporujú ideu o vzájomnej preložiteľnosti výpovedí, resp. textov genealogicky a typologicky štruktúrne rozličných či odlišných jazykov ako členov kultúrne príbuzných aj odlišných ľudských spoločenstiev. Naproti tomu v tábore lingvistov orientovaných na konfrontačný a najmä na kontrastívny výskum jazykov sa poukazuje na to, že skutočných jazykových univerzálií je málo, a naopak pre jazyky sveta je charakteristická diverzita, ktorá sa prejavuje takmer na každej úrovni jazykovej výstavby (pozri napr. Evans - Levinson 2009: 429-448)

Podľa zástancov teórie jazykovej diverzity spomenutá „univerzalistická“ lingvistická koncepcia vychádzajúca z mylnej predstavy o jazykovej unifor-

mite vznikla jednoducho ako dôsledok etnocentrizmu, čiže preto, že väčšina takto orientovaných lingvistov a kognitívnych vedcov hovorí len známymi európskymi jazykmi, ktoré sú svojou štruktúrou podobné a o údaje ktorých sa títo lingvisti a kognitívni vedci opierajú. Medzi kognitívnymi vedcami dominoval predpoklad, vyrastajúci z generatívnych tradícií v lingvistiky, že všetky jazyky sú podobné angličtine, pričom sa líšia iba foneticky a lexikálne (tamže, s. 430). Ako dosť závažnú možno vnímať aj ďalšiu poznámku, že tvrdenia univerzálnej gramatiky sú buď empiricky nepravdivé, alebo zavádzajúce, keďže sa odvolávajú skôr na tendencie než na striktné univerzálie. Namiesto toho by sa rozdiely v štruktúre jazykov mali akceptovať také, aké sú, pričom by sa mali integrovať do nového prístupu k jazyku a poznaniu, ktorý do centra pozornosti kladie rozmanitosť.

V súvislosti s naznačeným kritickým postojom zástancov jazykovej diverzity bude v kontexte tejto publikácie relevantné a potrebné poukázať na niektoré konkrétne argumentácie proti teórii/teóriám o jazykovom univerzalizme. Z viacerých takto zacielených publikácií vyberáme už citovanú štúdiu Nicholasa Evansa a Stephena C. Levinsona *The myth of language universals: Language diversity and its importance for the cognitive science* (2009: 429-448), v ktorej sa podáva syntetizujúci prehľad kritiky jazykového univerzalizmu vrátane bibliografie k tejto otázke.

Medzi prvými takto spochybňovanými univerzáliami autori uvádzajú už spomínané substantívne univerzálie (*substantive universals*). Patria k nim hlavné lexikálne kategórie ako substantíva, verbá, adjektíva, predložky...; hlavné frázové (v zmysle syntagmatické) kategórie ako menná fráza (menná syntagma alebo skupina, angl. *noun phrase*), verbálna fráza (slovesná syntagma, *verb phrase*) atď., pravidlá frázovej (syntagmatickej) štruktúry, ako je napr. X - bar teória alebo pravidlá bezprostrednej dominancie (*immediate dominance rules*), pravidlá lineárneho usporiadania, ktoré slúžia napr. na rozlišovanie subjektu vety od objektu alebo s tým korešpondujúce pádové prípony a pod., verbálne afixy signalizujúce aspekt alebo čas, pomocné slovesá (*auxiliaries*), anaforické prvky vrátane zámen a reflexívnych formantov, tzv. „Wh-movement“, čiže miesto a pohyb opytovacích slov vo vete (v angl. sa zvyčajne označujú ako Wh- slová).

Pokiaľ ide o lexikálne kategórie substantív a adjektív v rámci substantívnych univerzálií, Evans a Levinson poukazujú na niekoľko slabších aspektov, ktoré chápanie týchto slovných druhov ako univerzálií spochybňujú alebo oslabujú. Jedným z nich je nedostatočné morfológické rozlíšenie substantív a adjektív v niektorých jazykoch a s tým možné ťažkosti pri identifikácii syntaktickej funkcie takýchto slov. Napríklad v angl. to isté slovo, resp. rovnaký tvar slova môže mať vo vete platnosť substantíva aj adjektíva, porov. *Peter is Slovak* : *Slovak language isn't easy*.

K ďalším problematickým miestam v rámci substantívnych univerzálií autori zaraďujú predpoklad, že všetky jazyky disponujú štyrmi základnými slovnými druhmi, tzv. „veľkou štvorkou“: substantívami, verbami, adjektívami a adverbiami. Výskum viacerých jazykov však podľa nich ukazuje, že táto domnienka je neudržateľná, keďže vo viacerých jazykoch chýba otvorená trieda prísloviek, ktorú nahrádzajú inými formami modifikácie/determinácie určovaného/nadradeného slova, zvyčajne slovesa. Odvolávajú sa pritom na K. Hengeveldta, ktorý poukazuje na prípady, keď v niektorých jazykoch jeden slovný druh má funkciu dvoch slovných druhov. Napr. v holandčine slovo *mooi* môže mať funkciu adjektíva (*een mooi kind* „pekné dieťa“) aj adverbia spôsobu (*Het kind danst mooi* „Dieťa tancuje pekne“), kým v papuánskom jazyku wambon trieda adverbii jednoducho absentuje a príslovku spôsobu nahrádza tzv. mediálne sloveso ako verbalizovaná forma adjektíva. Na základe toho K. Hengeveldt zaraďuje jazyky do dvoch skupín: jazyky, v ktorých jeden slovný druh môže mať rozličné funkcie, a jazyky, v ktorých jednotlivé slovné druhy majú jednu funkciu. Prvé K. Hengeveldt označuje ako flexibilné a druhé ako rigidné (ibid.). V tomto zmysle nie je ani v slovenčine zriedkavá viacfunkčnosť slova najmä pri neflektívnych slovách, porov. *chodí okolo domu* (predložka), *išiel okolo* (príslovka), *bolo ich tam okolo tisíc* (častica), no platí to aj pre niektoré flektívne tvary, prov. prípady substantivizácie adjektív a prídastí typu *hlavný*; *domáci*; *obžalovaný*; osobitným prípadom je lexikalizácia tvaru, porov. *ráno*, *krokom* (substantívum aj príslovka), *hádám* (sloveso aj častica). Evans a Levinson na porovnanie či ilustráciu uvádzajú jazyky ako laoština, ktoré nemajú slovný druh adjektív, pričom koncepty vlastností sa vyjadrujú pomocou istého podtypu slovies (Evans- Levinson ibid: 14).

Čo sa týka dištinkcie subsantívum – verbum a s tým do určitej miery súvisiacej dichotómie menná fráza – verbálna fráza (noun phrase – verb phrase), Evans a Levinson ako protiváhu tejto predpokladanej jazykovej univerzálie uvádzajú sališský jazyk (tichooceánsky, situovaný na severozápade USA), v ktorom všetky lexikálne prvky hlavnej triedy fungujú jednoducho ako predikáty typu „bežať“, „byť veľký“, „byť muž“. Tie sa potom umiestnia v rôznych vetných / vetnočlenských funkciách, ako sú argument („ten/taký, ktorý beží“), predikát („bež/-í“) a modifikátor („bežiaci“) v závislosti od syntaktickej pozície, ktorú obsadzujú. Jedna otvorená trieda predikátu tak zahŕňa slová pre udalosti, entity a kvality. Keď sa používajú priamo ako predikáty, objavujú sa v iniciačnej vetnej pozícii, po ktorej nasledujú subjektové a/alebo objektové klitiky; v pozícii argumentu majú podobu prívlastkovej vedľajšej vety označujúcej udalosť typu „ten, ktorý spev“, entitu „ten, ktorý je ryba“ alebo dokonca aj vlastné meno „ten, ktorý je Eloise“ (tamže).

Tým chcú oponenti teórie jazykových univerzálií poukázať na to, že medzi množstvom jazykov sveta sú aj také, ktoré nemajú adverbiá, adjektíva a dokonca v niektorých môže absentovať aj základná dištinkcia substantívum – verbum. Na druhej strane sú jazyky, pre ktoré je charakteristický iný typ hlavných tried slov/základných slovných druhov, napr. ideofóny (*ideophones*), pozicionáliá (*positionals*) a koverbálne slová (*coverbs*), ktoré sú neznáme v indoeurópskych jazykoch. Pokiaľ ide ideofóny, sú to slová označujúce cross-modálne percepčné vlastnosti, čiže holofrasticky zobrazujú pohľad, zvuk, čuch alebo pocit situácií, v ktorých sú udalosť a jej účastníci „zrolovaní“ do nerozčleneného útvaru. Ako príklad autori uvádzajú 2 slová z jazyka mundari (východná India a západný Bangladeš): slovom *ribuy-tibuy* sa označuje „zvuk, pohľad alebo pohyb zadku tučného človeka pri chôdzi“ a slovo *rawa-dawa* označuje „pocit náhleho uvedomenia, že dokážete urobiť niečo odsúdeniahodné/neslušné, ktorého svedkom nie je nikto“. Ideofóny majú často špeciálne fonologické charakteristiky, ako sú zmeny samohlásky na označenie zmien veľkosti alebo intenzity, špeciálne vzory zdvojenia a nezvyčajné fonémy alebo tonálne vzorce. Ako podobné sa môžu zdať analogické anglické slová ako *willy-nilly* „chtiac-nechtiac“ alebo *heeby-jeebies* (slovo vyjadrujúce pocit strachu, úzkosti), no líšia sa od ideofónov tým, že sú asimilované do iných už existujúcich slovných tried, v tomto prípade sú to príslovky a podstatné meno (ibid:

15). Porov. aj slovenské *haja, haja* (ako citoslovce používané v spevnej forme na uspávanie dieťaťa), *halabala* ako príslovka označujúca nedbalo vykonávanú prácu, *haky-baky* ako substantívum označujúce ťažko čitateľné písmo, čarbanicu a pod.

Pozicionálie opisujú pozíciu a tvar/formu osôb alebo objektov. Sú charakteristické najmä pre majské jazyky, napr. slovo *latz' 'al* značí „ploché predmety usporiadané v zvislom stohu“, čepel má význam „byť umiestnený vo vydutom vreci“ a pod. Pozicionálie majú zvyčajne špeciálne morfológické a syntaktické vlastnosti.

Koverby (*coverbs*) sú ďalšou otvorenou triedou mimo tzv. veľkej štvorky. Napríklad jazyky ako kalam (Papua Nová Guinea) alebo austrálsky jazyk jaminjung majú iba 20-30 flektívnych / ohybných slovies, no kombináciou flektívnych slovies s otvorenou triedou koverb vytvárajú podrobný opis udalostí. Napríklad v jazyku jaminjung koverbum *dibird* „rana okolo“ sa môže kombinovať s *yu* „byť“, čo spolu značí „byť rana okolo“ a s *angu* „manipulovať, narábať“, čo v tejto kombinácii bude značiť „zamotať sa“.

Podobne skepticky sa oponenti jazykových univerzálií vyjadrujú aj o sémantických univerzáliách, vychádzajúcich z idey, že jazyky priamo kódujú/vyjadrujú kategórie, v ktorých myslíme, a navyše, že tieto kategórie predstavujú vrozený, univerzálny „jazyk myslenia“ alebo „mentalizmus“ (Pinker 1994: 82). Poznať jazyk potom znamená vedieť preložiť tzv. mentalizmy do reťazcov slov a naopak. Oponenti sémantických univerzálií však poukazujú na to, že jazyky sa značne líšia v konceptoch, ktoré poskytujú už ako zakódované v gramatike a lexike. Napr. v gramatike niektorých jazykov môžu chýbať slová alebo konštrukcie zodpovedajúce logickým konektívnym výrazom ako „ak“, „alebo“, resp. slovám „modrý“, „zelený“ a pod. (Evans, Larson ibid: 16); podobne sú jazyky bez kategórie času, vidu, bez čísloviek alebo bez 3. zámennej osoby; niektoré jazyky majú tisíce slovies, iné iba tridsať a pod.

Pokiaľ ide o syntaktické univerzálie, aj v tejto sfére lingvistiky odporcovia univerzálnej gramatiky (UG) nachádzajú isté obmedzenia, napríklad tvrdiac, že ani syntaktická konštituencia (syntactic constituency), čiže jedno slovo alebo skupina slov fungujúca v hierarchickej štruktúre vety ako jedna jednotka, nie sú univerzálnou vlastnosťou všetkých jazykov. Ako argument uvádzajú doklady z niektorých menej známych jazykov (napr. piranha v Amazónii),

ktorých stavba vety nezodpovedá ani dichotomickej hierarchickej štruktúre vety v zmysle frázovej gramatickej štruktúry (t.j. S : NP – VP), ani výstavbe vety v zmysle závislostnej syntaktickej koncepcie.

Možno konštatovať, že argumenty oponentov univerzálnej gramatiky sú v oblasti syntaktickej stavby vety najmenej presvedčivé, keďže v podstate všetky jazyky vykazujú aspoň jednu zhodnú syntaktickú a s tým spojenú aj pragmatickú a kognitívnu vlastnosť, a to, že veta ako výpovedná jednotka je dichotomická v tom zmysle, že má zložku, o ktorej sa niečo vypovedá, a zložku, ktorá o tej prvej niečo vypovedá; zvyčajne sa označujú ako téma a réma. Jazyková realizácia prvej a druhej sa môže síce medzi tisícmi jazykov líšiť, no jej podstata zostáva rovnaká, t.j., že veta v každom jazyku vždy niečo o niečom (myslí sa tým, samozrejme, aj o niekom) vypovedá. Na povrchovej rovine netej výstavby sa však medzi jednotlivými jazykmi môžu vyskytovať (a aj sa vyskytujú) rozdiely, vyplývajúce hlavne z rozdielov medzi gramatikami konkrétnych jazykov. Ide teda o známu Chomského ideu, že princípy univerzálnej gramatiky sa realizujú parametrizáciou gramatických vlastností istých lexikálnych jednotiek (pozri o tom Chomsky 1993) v konkrétnych, jednotlivých jazykoch.

2. Jazykové univerzálie verzus jazyková diverzita pri strojovom preklade

Vo vzťahu k téme našej publikácie sú spomenuté námietky proti univerzálnej gramatike (UG) v podstate nerelevantné, a to tým viac, že naša analýza chybovosti pri SP vychádza z konfrontácie jazykov patriacich do skupiny tzv. SAE (Standard Average European), ktorých vetná stavba zodpovedá spomenutým výstavbovým princípom syntaktickej konštituencie aj syntaktickej rekurentnosti. Spomenutá polemická diskusia zástancov UG s niektorými reprezentantmi typologicky orientovaného výskumu jazykov akcentujúcimi rozdiely medzi jednotlivými jazykmi môže byť v našom prípade užitočná v tom zmysle, že pri analýze chýb vyskytujúcich sa pri strojovom preklade pôsobí - priamo či nepriamo – ako výzva či upozornenie koncentrovať pozornosť bádateľa na lingvistické sféry, v ktorých sa vyskytuje tak konvergencia, ako aj divergencia medzi konfrontovanými jazykmi na úrovni gramatickej (morfosyntaktickej) aj lexikálnej či lexikálnosémantickej výstavby vety.

V prípade strojového prekladu je tento aspekt o to relevantnejší, že jadrom či základom počítačového systému používaného na preklad humánnych jazykov je predsa len znalosť spomenutých univerzálnych princípov. Východiskom prekladu textu zdrojového jazyka (ZJ) do cieľového jazyka (CJ) je totiž použitie algoritmov a štatistických modelov na analýzu textu v ZJ, pričom celý proces prekladu zahŕňa nasledujúce kroky: predbežné spracovanie textu ZJ, pri ktorom sa z textu ZJ odstraňujú všetky nepotrebné netextové prvky, ktoré by mohli rušiť proces prekladu; ďalším krokom je tzv. tokenizácia, keď je text rozdelený na jednotlivé slová alebo tokeny, ktoré možno analyzovať a prekladať nezávisle; po nej nasleduje analýza, ktorej cieľom je identifikovať gramatickú

štruktúru viet vrátane častí reči, fráz a súvetí ZJ; potom nasleduje tzv. **zarovnanie**, pri ktorom systém identifikuje zodpovedajúce slová alebo frázy v zdrojovom a cieľovom jazyku pomocou štatistických modelov a algoritmov na ich porovnanie; piatym krokom je **preklad**, pri ktorom systém pomocou rôznych metód SP, napr. prekladu založeného na pravidlách, štatistického strojového prekladu a neurónového strojového prekladu generuje preklad textu ZJ do CJ, a napokon nasleduje spracovanie textu, ktorého cieľom je zabezpečiť, aby bol výsledný text gramaticky správny, štylisticky vhodný, a pokiaľ ide o vyjadrenie zamýšľaného významu, aj presný.

Pokiaľ ide o postupnosti označované ako tokenizácia a analýza, z lingvistického hľadiska je relevantné poznamenať, že k programom SP je pridaných niekoľko modulov, jeden pre každý jazyk, v ktorom má systém fungovať. Pri tom každý modul obsahuje lexikálne informácie pre daný jazyk, takže ide o veľký objem nevyhnutných dát, obsahujúcich informácie, ktoré musia byť individuálne kódované. A okrem toho každý modul zahŕňa nastavenia pre každý z parametrov základných univerzálnych princípov. A tak kombináciou základných univerzálnych princípov s údajmi v príslušnom module systém získava kompletný opis daného humánneho/prirodzeného jazyka.

2.1 Ako funguje prekladač google založený na neurónových sieťach?

Z vyššie spomenutých metód strojového prekladu (preklad založený na pravidlách, preklad využívajúci štatistické údaje alebo štatistický strojový preklad a neurónový strojový preklad) stručne predstavíme postupy SP založeného na neurónových sieťach, keďže pri komparatívno-kontrastívnej analýze vybraných vetných typov v angličtine, nemčine a slovenčine (pozri Úvod) budeme pracovať s **prekladačom google** (Google Translate) využívajúcim umelé neurónové siete na preklad textu zo zdrojového jazyka do jazyka cieľového. (K ďalším používateľom NSP patria napr. Microsoft Translator, DeepL, Custom Translator...).

Neurónový strojový preklad (NSP / NMT) je teda typ prekladu, ktorý využíva umelé neurónové siete na preklad textu z jedného jazyka do druhého. V posledných rokoch (zhruba od r. 2017) sa stáva čoraz populárnejším, pre-

tože produkuje kvalitnejšie preklady ako predchádzajúce metódy strojového prekladu. Výraz „neurónová sieť“ je motivovaný tým, že ide o matematický model, ktorý napodobňuje fungovanie mozgu a skladá sa z mnohých prepojených uzlov (neurónov), ktoré spracovávajú informácie. NMT funguje tak, že trénuje neurónovú sieť (NS) na veľkom korpuse dvojazyčného textu, ako sú paralelné texty alebo tzv. prekladové pamäte. Počas tohto procesu sa neurónová sieť učí mapovať vstupné sekvencie slov zo zdrojového jazyka na výstupné sekvencie slov v cieľovom jazyku. Dôležitými súčasťami či mechanizmami na vykonávanie tejto činnosti sú kodér, dekodér a mechanizmus pozornosti, ktorých fungovanie možno naznačiť takto: kódovač prijme vstupnú sekvenciu slov ZJ a transformuje ju na reprezentáciu s fixnou dĺžkou alebo kontextový vektor, ktorý zachytáva význam vstupnej vety; dekodér potom generuje výstupnú sekvenciu slov v cieľovom jazyku, a to slovo po slove na základe kontextového vektora a predtým vygenerovaných slov; tzv. mechanizmus pozornosti pomáha dekodérovi zamerať sa na najdôležitejšie časti vstupnej vety v každom kroku procesu dekódovania. Počas tréningu je NS napájaná pármí vstupných a výstupných viet, pričom sa učí upravovať svoje parametre tak, aby sa minimalizoval rozdiel medzi predpovedaným /predpokladaným výstupom a korektným výstupom. Len čo je NS natrénovaná, môže sa použiť na preklad nových vstupných viet ich prechodom cez kodér a dekodér rovnakým spôsobom ako pri tréningu. Dekodér generuje výstupnú vetu slovo za slovom na základe kontextového vektora a predtým vygenerovaných slov, až kým nevygeneruje token na konci vety.

Celkovo má neurónový strojový preklad niekoľko výhod oproti iným postupom strojového prekladu. Patria k nim: schopnosť zachovať kontext a súvislosti pri preklade dlhších viet; schopnosť generovať presnejšie a prirodzenejšie preklad; schopnosť lepšie spracovať neznáme /nové slová alebo výrazy napríklad pomocou techník kopírovania alebo „zosilnenia pozornosti“; je schopný prispôbiť sa špecifickej doméne alebo štýlu pomocou techník ako adaptácia domény alebo viacjazyčné učenie a pod.

Na ilustráciu fungovania NSP / NMT uvádzame postup prekladu z angličtiny do slovenčiny tejto vstupnej anglickej vety: *“I would like to order a pizza with extra cheese.”*

1. fáza - predbežné spracovanie textu. Vstupná veta je predbežne spracovaná, aby sa odstránili všetky netextové prvky (v našom prípade nie sú) a tokenizovaná do jednotlivých slov. Výsledné tokeny sú: „ja“, „by“, „páči sa mi“, „do“, „objednať“, „a“, „pizza“, „so“, „extra“, „syr“ a špeciálny token na konci vety upozorňujúci dekodovací algoritmus, aby prestal generovať ďalšie tokeny. 2. Kódovanie: tokeny prechádzajú cez neurónovú sieť kódovača, ktorá generuje kontextový vektor s pevnou dĺžkou, reprezentujúci význam vstupnej vety.

3. Dekódovanie: dekodér začína počiatočným stavom a kontextovým vektorom generovaným kódovačom, pričom generuje výstupnú vetu slovo po slove. V každom kroku dekodér používa kontextový vektor a predtým vygenerované slová na predikciu ďalšieho slova vo výstupnej vete.

4. Pozornosť: v každom kroku dekodovacieho procesu dekodér používa aj mechanizmus pozornosti, aby sa zamerail na najdôležitejšie časti vstupnej vety pri generovaní ďalšieho slova vo výstupnej vete.

Výstupná slovenská veta bude mať podobu *„Chcel by som objednať pizzu s extra syrom.“* Jej význam by mal byť totožný so vstupnou anglickou vetou *„I would like to order a pizza with extra cheese.“* Je však otázne, či je význam výstupnej slovenskej vety úplne totožný s významom vstupnej anglickej vety. Nazdávame sa, že používateľ slovenského jazyka by túto výstupnú vetu akceptoval ako tzv. gramatickú, ale keby v príslušnej komunikačnej situácii sám mal vysloviť rovnakú prosbu, v jej syntakticko-sémantickom kontexte by použil „maličký token“ vyjadrený zvrátnym zámenom *sa* v datíve, čiže *Chcel by som si objednať pizzu s extra syrom*. A ani výraz *extra syr* nie je v tomto kontexte v hovorovej slovenčine celkom bežný. Humánny preklad pôvodnej anglickej vety, ktorý urobila posteditorka anglických viet preložených SP do slovenčiny (pozri v nasledujúcej kapitole), má podobu: *Chcela by som si objednať pizzu so syrom navyše*.

Pri hodnotení kvality prekladu zdrojovej vety (pozri MQM 2015) by sme teda konštatovali, že výstupná slovenská veta je v pomere k obsahu a sémantike vstupnej anglickej vety presná, gramaticky korektná a zrozumiteľná, no má menšie odchýlky v oblasti štýlu, resp. štylistických konvencií, ktoré platia v komunikačných situáciách, ako je kupovanie alebo objednávanie tovaru a pod. Odchýlky sú síce spôsobené „maličkosťami“ (datívny tvar zvrátneho zámena

si, výraz *so syrom navyše*), ale práve tie odlišujú strojový preklad (vrátane jeho vylepšenej či dokonca zdokonalenej podoby NSP / NMT) od humánneho.

3. Sémantická a syntaktická štruktúra vety v angličtine, nemčine a v slovenčine v strojovom preklade

Predmetom tejto kapitoly bude komparatívno-kontrastívna analýza štyroch sémanticko-syntaktických štruktúr nemčiny a angličtiny z pohľadu ich strojového prekladu do slovenčiny. V súlade so zámermi tejto publikácie demonštrovať úspešnosť SP z angličtiny a nemčiny do slovenčiny z relatívne veľkého počtu vetných modelov, ktorých propozičný obsah vychádza z určitých typov komunikačných situácií ako výsledkov konceptualizácie mimojazykovej skutočnosti, vyberáme identifikačné, existenčné, vlastnostné a posesívne vetné štruktúry

Aktuálnou otázkou v takto zacielenom skúmaní zostáva, na základe akých kritérií možno z veľkého množstva rozlične obsahovo, sémanticky a gramaticky štruktúrovaných viet sformulovať modelové vetné štruktúry (porov. Grepl – Karlík 1998: 31), a to navyše nie v jednom, ale v troch jazykoch.

Vzhľadom na to, že syntaktické jednotky podobne ako ostatné jazykové prvky majú formu a obsah, aj pri typológii vetných štruktúr možno vychádzať z ich formy alebo z obsahu. Donedávna sa pri opise vetných štruktúr vychádzalo hlavne z ich gramatickej stavby, preto sa takýto opis a jeho výsledok označoval ako *gramatická stavba viet* alebo *vetné štruktúry*. V ich rámci sa vyčleňovali dvojčlenné vety oproti jednočlenným vetám (Oravec – Bajžíková 1986: 58-60), resp. typy podmetové oproti bezpodmetovým (Grepl – Karlík 1986: 111-119) a tie sa ďalej členili na nesponové a sponové typy viet a pod. Aj keď sa pri tomto výklade vetných modelov bral zreteľ aj na sémantický aspekt, opierajúci sa o intenciu, resp. valenciu slovesných predikátov, hlavný dôraz sa kládol na formu, ktorou sa konštitutívne prvky vety vyjadrovali, a tak

sa napr. štruktúra vety *Peter hľadá knihu* zapisovala vzorcom $S_N - VFpers - S_A$ (substantívum v nominatíve – sloveso v určitom tvare – substantívum v akuzatíve). Pri tomto postupe sa jedným vetným vzorcom vyjadrujú rozličné významy, resp. vetné obsahy, porov. *Študent hľadá knihu.* – *Mama pletie sveter.* – *Chlap vykopal jamu.* – *Skupina poslancov založila univerzitu a pod.* V tomto prípade ide teda o postup od formy k obsahu, resp. významu. Iný, opačný postup opisu a výkladu vetných modelov vychádza od sémantickej štruktúry vety, berúc pritom na zreteľ spôsoby a prostriedky vyjadrovania určitých „modelových vetných významov“. Postup od významu, resp. od tzv. mimojazykovej mikrosituácie k jej jazykovej realizácii či reprezentácii sa uplatňuje napríklad v syntaxi češtiny (Grepl – Karlík 1986: 57 – 125), kde sa uvažuje, ako sú jazykovo spracované /vyjadrené „modelové“ mimojazykové mikrosituácie, napr. aký model vety sa v danom jazyku používa na vyjadrenie významu, že niekto niečo vlastní, že niekto niečo svojou činnosťou vytvára, produkuje, mení..., že niekto/niečo má nejakú vlastnosť a pod. Tento postup je relevantný aj/najmä pri osvojovaní cudzieho jazyka, keď napríklad v cudzojazyčnom prostredí uvažujeme, ako sa v danom (cudzom) jazyku vyjadruje aktuálna mimojazyková mikrosituácia vrátane vyjadrovania komunikačných funkcií, ako sú prosba, dovoľenie, ponuka, odmietnutie a pod. Je to v podstate metajazyková operácia, lingvistické spracovanie problému, pretože v rečovej praxi sa zovšeobecňovanie množstva reálnych mimojazykových situácií, t.j. ich modelovanie, deje prirodzenou cestou. V skutočnosti sú takto vyčlenené vetné modely výsledkom konceptualizácie mimojazykovej skutočnosti, usku-točňovanej na základe komunikatívnej skúsenosti.

Vzhľadom na to, že komunikačná aktivita sa vzťahuje na nespočetné množstvo mikrosituácií, vynára sa otázka hľadania kritérií na ich zovšeobecnenie či typologizáciu. Keďže vetné modely vyčleňované naznačeným postupom sú výsledkom konceptualizácie mimojazykovej skutočnosti, pri typológii elementárnych vetných štruktúr budeme vychádzať zo systému konceptualizátorov ako prostriedkov na uchopenie podstatných vlastností mimojazykovej reality vrátane kvalitatívnych a kvantitatívnych vlastností individuálnych objektov a konkrétnych situácií, na ktoré sa dané objekty viažu. Ide v podstate o kognitívno-lingvistickú problematiku, ktorú v slovenskej jazykovede rozpracoval Ján Horecký (1987: 207-214). Jeho systém konceptualizátorov

zahŕňa všeobecné jazykové, rep. jazykovo spracované kategórie ako substančnosť, procesualnosť, kvalitatívnosť, kvantitatívnosť. Tento systém konceptualizátorov možno teda rozčleniť na nominačné konceptualizátory, medzi ktoré okrem tradičných morfológických kategórií rod, číslo, pád.. patria spomenuté kategórie substančnosť, procesualnosť, kvalitatívnosť, kvantitatívnosť a situačné konceptualizátory, vyjadrujúce lokalizácie objektov v priestore a čase.

Keďže načrtnutý konceptuálny systém J. Horeckého sa neobmedzuje na konkrétny jazyk, ale vzťahuje sa na humánny jazyk vôbec, tým v podstate korešponduje so spomínanými substančnými univerzáliami (*substantive universals*), ktoré sa v generativistickom lingvistickom smere chápu ak určité fixné jednotky alebo kategórie špecifikované/zakotvené v slovníku na opis jazyka, t.j. substantíva, adjektíva, slovesá a pod. Aj vďaka tomu možno Horeckého konceptuálny systém aplikovať, resp (príjajmešom) prihliadať naň aj pri komparatívno-kontrastívnej analýze vetných modelov v slovenčine, angličtine a nemčine s cieľom zistiť zhody a rozdiely medzi skúmanými jazykmi a na tomto základe zisťovať príčiny výskytu chýb v procese strojového prekladu. Budeme pritom vychádzať najmä z týchto konceptualizátorov: substančného (*kto/čo, koho/čoho, komu/čomu...*), situačného (*kde, kedy...*) a procesualného (vzťahujúceho sa na procesy, deje, činnosti...) ako hierarchicky vyšších, nadradených konceptualizátorov, ku ktorým priradíme kvalitatívny konceptualizátor (*aký, ako*) a kvantitatívny konceptualizátor (*koľko, do akej miery*) ako hierarchicky nižšie, keďže vyjadrujú kvalitatívne alebo kvantitatívne aspekty substančného a procesualného konceptualizátora.

Pri vymedzovaní vetných modelov v slovenčine budeme teda vychádzať zo sémantickej štruktúry vety a na tomto základe budeme sledovať jej gramatickú štruktúru, t.j. spôsoby a prostriedky, ktorou sa sémantika určitých / vybraných vetných modelov vyjadruje. Tento postup v podstate korešponduje s generativistickou dichotómiou substančné univerzálie – formálne univerzálie. Pri poradí takto koncipovaného opisu sa bude prihliadať aj na ontogenetický aspekt jazyka, ktorý je v kongruencii so zložitou syntakticko-sémantickej výstavby vety.

3.1.1 Identifikačné vetné štruktúry

Podstatou propozičného obsahu identifikačných vetných štruktúr je identifikovať osoby, predmety, prípadne aj javy vyskytujúce sa v určitej situácii, v ktorej najdôležitejším aspektom je konkrétny priestor, miesto. Zo spomenutých konceptualizátorov mimojazykovej skutočnosti identifikačné štruktúry korelujú so základnými vlastnosťami substančného konceptualizátora. Identifikácia substancií vychádza z explicitne vyslovenej alebo aj mimojazykovými prostriedkami naznačenej otázky *Kto je to?* / *Čo je to?* Takto iniciovaný dialóg sa opiera o objekty/substancie nachádzajúce sa v priestore spoločnom pre odosielateľa a prijímateľa, preto v pozícii syntaktického podmetu stojí deiktický prvok *to*. Základom týchto vetných štruktúr je stavový predikátor *byť* implikujúci deiktický aktant *to* a substantívny aktant v tvare nominatívu: $DEICT_N - PRED_{VF} - S_N$: *To je muž. To je strom.* Z hľadiska ontológie jazyka ide o začiatkové vetné štruktúry vzťahujúce sa k elementárnemu poznávaniu substancií objektívneho sveta. Z didaktického či lingvodidaktického hľadiska sa tieto štruktúry používajú najmä na začiatku vyučovania cudzích jazykov. Ich osvojovanie nie je náročné, keďže identické štruktúry sú charakteristické pre viaceré genealogicky aj typologicky odlišné jazyky, samozrejme, vrátane angličtiny a nemčiny. Prejavuje sa to aj v bezchybnom strojovom preklade týchto štruktúr, a to v oboch smeroch, t.j. z angličtiny a nemčiny do slovenčiny a naopak, porov. *Who is that?/Who is it? – Ko je to? What is it? – Čo je to? Wer is das? Was ist das? – Kto je to? Čo je to? ; That is a man/tree . This is a man/tree – To je muž / strom. Das is ein Mann / ein Baum. To je muž / strom.* Porov. aj opačný preklad: *To je muž / strom. – That's a man/tree. Das ist ein Mann / ein Baum.* Pri preklade sa teda zachováva trojčlenná štruktúra identifikačných viet, t.j. deiktický aktant v nominatíve *to*, určitý tvar sponového slovesa *byť* a menný predikát v tvare nominatívu. Stroj však bezchybne prekladá tento vetný model aj do jazykov s dvojčlennou štruktúrou, t.j. bez sponového slovesa *byť*, porov. preklad do rus. *That is a man/tree. – Eto mužčina/derevo.*, do maď. *Ez egy ember/fa.*, čo svedčí o tom, že základné vetné modely sú ako celok, t.j. ako kompletná štruktúra, zakomponované do pamäte strojového prekladača.

Prvý substančný aktant však môže byť vyjadrený aj spojením iného deiktického výrazu so substantívom determinovaným viacerými výrazmi vrátane (vedľajšej) vety, porov. *Ten pán v modrej košeli pri okne je náš sused.*: *The man in the blue shirt by the window is our neighbor.* *Ten pán, čo sedí vpravo pri okne vedľa Petra, je náš sused.*: *The gentleman sitting on the right by the window next to Peter is our neighbor.*

Týmito konštrukciami ako komponentmi mennej časti vety (noun phrase) sa budeme zaoberať v osobitnej (pod)kapitole.

K identifikačným vetným modelom možno zaradiť aj vetné štruktúry s tzv. ekvatiwným stavovým predikátorom (Grepl – Karlík 1998: 58) *byť s ľavým aktantom* S_N a *pravým aktantom* tiež S_N typu *Bratislava je hlavné mesto Slovenska* (= *Hlavné mesto Slovenska je Bratislava*). Aj táto štruktúra sa pri SP realizuje bezchybne, porov. *Bratislava is the capital of Slovakia.* (= *The capital of Slovakia is Bratislava*). *Bratislava je hlavné mesto Slovenska.* (= *Hlavné mesto Slovenska je Bratislava*); podobne aj preklad zo slovenčiny do nemčiny a naopak: *Bratislava je hlavné mesto Slovenska* . – *Bratislava ist die Hauptstadt der Slowakei.* *Hlavné mesto Slovenska je Bratislava.* – *Die Hauptstadt der Slowakei ist Bratislava.* Problém pri SP z angličtiny a nemčiny do slovenčiny a naopak nenastane ani v prípade, keď si použitie sponového slovesa v minulom čase vyžaduje ako sémanticky vhodnejší tvar menného predikátu v inštrumentáli, porov. *Bonn was the capital of Germany* - *Bonn bol hlavným mestom Nemecka.* *Bonn war die Hauptstadt Deutschlands.* - *Bonn bol hlavným mestom Nemecka.* *St. Petersburg was the capital of Russia.* – *Petrohrad bol hlavným mestom Ruska.* *Petersburg war die Hauptstadt Russlands.* O konkurencii predikatívneho nominatívu a inštrumentálu a o jej reflexii pri SP budeme ešte hovoriť v kapitole o vlastnostných vetných štruktúrach.

3.2 Existenčné vetné štruktúry

Ide o vetné štruktúry referujúce o mimojazykovej situácii typu niekto / niečo *jestvuje / nejestvuje*“. Jadrom vetných štruktúr vyjadrujúcich propozíciu existencie je v slovenčine slovesný stavový predikátor *byť* vo význame „*jestvovať, existovať*“, ktorého intencia implikuje jeden aktant v úlohe nositeľa. Ide o vet-

né štruktúry S_N - $PRED_{VF}$: *Boh je./ Boh existuje.* – *Snežný človek je / nie je.* – *Bosorky sú / nie sú.* – *Vojny boli a budú.* *Najmä pri dôraze sa používa slovesný predikát existovať / neexistovať: Spravodlivosť predsa len existuje! Spravodlivosť neexistuje.*

Vyjadrovanie existencie v angličtine na rozdiel od slovenčiny je o niečo zložitejšie, svojím spôsobom analytické, a to v tom zmysle, že v iniciačnej pozícii existenčnej vety vo funkcii podmetu stojí slovo *there* (nazývané ako *dummy pronoun* „fiktívne zámeno“, keďže samo osebe nemá význam, alebo *dummy subject*²) ako konšitutívna zložka tohto vetného typu, po ňom nasleduje predikát vyjadrený určitým tvarom slovesa *be* alebo zriedkavejšie slovesa *exist* a napokon v postverbálnom postavení stojí vlastný, „skutočný“ podmet vety vyjadrený (syntaktickým) substantívom. Model existenciálnej anglickej vety má teda podobu: *There – $PRED_{VF}$ – S*:

(1) *There is no exception / There exists no exception.* (Dušková a kol. 1988: 353). (1PESP): *Neexistuje žiadna výnimka.*

Výsledok strojového prekladu týchto viet do slovenčiny je bezchybný:

(1SP) *Neexistuje žiadna výnimka.* Podobne ako pri preklade vety

(2) *There is one even prime number*². – (2SP) *Existuje jedno párne prvočíslo.* (2PESP): *Existuje jedno párne prvočíslo.*

Anglická veta (3) *There is a God.* má však pri SP podobu (3SP) *Existuje Boh.*, čo je gramaticky správne, ale z výpovedného, komunikačno-informačného hľadiska reflektovaného tematicko-rematickým členením výpovede sa do pozície témy výpovede, t.j. toho, o čom sa hovorí/píše, dostáva predikát *existuje* a na mieste rémy, t.j. tej časti výpovede, ktorá o téme niečo hovorí/vypovedá, je podmet vyjadrený substantívom *Boh*. Pri SP tak dochádza k nenáležitej inverzii týchto dvoch zložiek, keďže výpovedným zámerom tejto výpovede je zdôrazniť existenciu substancie pomenovanej výrazom *Boh*, preto predikát vyjadrujúci existenciu by mal stáť na druhom mieste, t.j. v pozícii rémy, porov. vyššie uvedenú slov. vetu *Boh je./ Boh existuje*. Váhanie pri adekvátnom preklade tejto vety sme však zaznamenali aj pri humánnom preklade. Porov. (3PESP): *Existuje Boh. / Boh existuje./ Boh je.*

2 Definované podľa English Grammar Today, online: <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/dummy-subjects>.

Pri vyjadrovaní propozičného obsahu existencie sa rozlišuje medzi tzv. absolútnou existenciou, t.j.. takou, ktorá nie je miestne a časovo viazaná, a relatívnou alebo lokalizačnou existenciou, ktorá je spätá s určitým priestorom a časom (porov. Grepl – Karlík: 59; Haspelmath 2021: [online:dcl.hypotheses.org.](https://online.dcl.hypotheses.org/)), porov.

(4) *Levy, tigre a žirafy sú u nás na Slovensku len v zoologickej záhrade.*

V štruktúre anglickej vety sa uvedená diferenciácia prejavuje v tom, že absolútna existencia sa môže vyjadrovať aj bez použitia fiktívneho subjektu (*dummy subject*) *there*, čiže rovnako ako v slovenčine

(5) *God exists.*

M. Haspelmath (ibid.) tieto štruktúry pomenúva výrazom *hyparctic clauses* (z gr. *hyparxis*, čo značí „existencia“). Pri strojovom preklade do slovenčiny

(5SP) *Boh existuje.*

sa v tomto prípade zachováva aj pôvodná tematicko-rematická štruktúra vety, t.j. s vetným dôrazom na predikáte *existuje*. Porov. (5PESP): *Boh existuje.*

V existenčných vetných štruktúrach v angličtine sa v pozícii predikátu vyskytujú slovesá ako *appear* „objaviť sa /vyskytnúť sa“, *arise* „vyskytnúť sa“, *emerge* „objaviť sa /vynoriť sa“ *occur* „existovať / nachádzať sa“ a niektoré ďalšie synonymné slovesa.

S doposiaľ analyzovanými (absolútnymi) existenciálnymi vetami tesne významovo a aj konštrukčne súvisia existenciálno-lokalizačné štruktúry vyjadrujúce existenciu určitej substancie/určitých substancií na nejakom mieste a/alebo v nejakom čase. V štruktúre takejto anglickej vety stojí na jej začiatku tzv. *dummy subject* vyjadrený slovom *there*, po ňom nasleduje určitý tvar slovesa *be*, po ňom substantívny („skutočný/reálny“) podmetom a na konci vety sa ako obligatórny komponent použije adverbálne určenie, napr.

(6) *There is a cat on the lawn.*³ (príklad od Haspelmatha).

(7) *There are many lions in Africa.*⁴

Pri SP vety (6) do slovenčiny

(6SP) *Na trávniku je mačka* sa správne zachováva rematizácia podmetu vety *mačka*, na ktorom je v obidvoch jazykoch vetný dôraz, resp. intonačné centrum vety. Porov (6PESP): *Na trávniku je mačka*.

A rovnako správna je aj pozícia genitívneho podmetu v slovenskom preklade (7SP) *V Afrike je veľa levov*. Porov. (7 PESP): *V Afrike je veľa levov*.

Porov. štruktúry

(8) *The cat is on the lawn.* – (8SP) *Mačka je na trávniku*. neinterpretujeme ako existenčno-lokalizačné.

Pokiaľ ide o porovnanie či konfrontáciu existenčných vetných modelov z hľadiska kvality výstupu pri ich strojovom preklade z nemčiny do slovenčiny, aj pri tomto preklade ide zväčša o korektnú transpozíciu syntaktického a sémantického aspektu, no podobne ako pri preklade anglických čisto existenciálnych viet aj pri preklade do nemčiny nastávajú určité posuny v oblasti tematicko-rematického členenia vety.

Absolútna alebo čistá existencia typu slk. *Boh je* / *Žiadna výnimka neexistuje* sa v nemčine vyjadruje viacerými konštrukciami, z ktorých najtypickejšou a so slovenskými čisto existenciálnymi vetami najviac príbuznou je štruktúra s formálnym podmetom *es* + 3. osoba sg. slovesa *geben* vo funkcii predikátu + *S_A* v pozícii predmetu, čiže väzbou *es gibt* + substantívum v akuzatíve: *Es gibt einen Gott*, porov. napr. súvetie na stránkach www.bibleinoneyear.org (1) *Es gibt einen Gott und Er ist Gross*. Pri strojovom preklade do slk. *Je jeden Boh a je veľký* je podstatné, že sa zachováva podstata existenciálneho významu zdrojovej vety, hoci doslovným preladom nem. neurčitého artikla *ein* ako číslovky *jeden*, ktorá je aj intonačným centrom vety, sa posúva sémantika vety smerom

3 Haspelmath 2021: online.dlc.hypotheses.org.

4 príklad od Koch, Peter: Location, existence, and possession: A constructional-ty-pological exploration: Peter Koch, In: *Linguistic From the journal Linguistics*. Koch tieto štruktúry nazýva bounded existence, čiže viazaná existencia (tamže, s. 533).

k prízvukovaniu, že Boh je (len) jeden. Porov. humánný preklad (1PESP) *Existuje jeden Boh a ten je veľký.*

Podobne

(2) *Hexen gibt es nicht.* – (9SP) *Neexistujú žiadne čarodejnice.* Aj pri tomto preklade je v nemčine intonačné centrum na predikáte, kým v slovenskom preklade na subjekte vety. Porov. (2PESP) *Čarodejnice neexistujú.*

Ako konkurenčná sa v nemčine v tomto význame používa aj konštrukcia s predikátom vyjadreným VF *existieren*, napr.

(3KA) *Die Regeln existieren und werden seit Jahren hier in der Wikipedia ... für die Personendaten verwendet.* Strojový preklad zachováva pôvodný predikát:

(3SP) *Pravidlá exisujú a tu na Wikipedii sa používajú už roky pre osobné údaje.* Porov. (3PESP): *Pravidlá existujú a už roky sa tu vo Wikipédii používajú pre osobné údaje.*

Pri negácii predikátu *existieren*, na ktorom je intonačné centrum vety ako zložka rémy, strojový preklad, zachovávajúc pôvodný slovosled nemeckej vety, presúva rému na jej koniec, podobne ako to bolo v niektorých vyššie uvedeních vetách:

(4KA) *Kein Artikel dazu existiert.*

(4SP) *Článok o tom nie je.* Porov. (4PESP) *Článok o tom nie je.*

Ďalším synonymným prostriedkom vyjadrovania existencie určitej substancie (obyčajne abstraktnej) sú štruktúry s (formálnym) podmetom vyjadreným zámenom *es* + predikát *bestehen* v určitom tvare + S_N . V pozícii S_N sa zvyčajne vyskytujú abstraktné substantíva so širokým rozsahom významu ako *Gefahr*, *Möglichkeit*, *Zweifel*, *Risiko* a pod., ktoré sú bližšie určené prívlastkovou vedľajšou vetou (porov. Štícha, 2015: 489):

(5KA) *Es besteht allerdings das Risiko, daß er mangels Relevanz gelöscht wird.*

(5SP) *Existuje však riziko, že bude vymazaný pre nedostatok relevantnosti...* (5PESP) *Existuje však riziko, že bude vymazaný pre nedostatok relevantnosti.*

(6KA) *Es besteht Gefahr, dass der Artikel sonst zu Löschung vorgeschlagen wird.*

(6SP): *Hrozi, že článok bude inak navrhnutý na vymazanie.*

(6PESP): *Hrozi, že článok bude inak navrhnutý na vymazanie.*

(7KA) *Es gibt in Berlin sicher auch Stadtteile mit wesentlich geringerer Bevölkerung.*

(7SP) *Určite sú v Berlíne aj štvrte s oveľa nižšou hustotou obyvateľstva.*

(7PESP): *Určite sú v Berlíne aj mestské štvrte s oveľa nižším počtom obyvateľov.*

Nemeckej väzbe *es gibt*, po ktorej nasleduje adverbialný výraz + S_A , zodpovedá pri SP do slovenčiny podobne ako pri čisto existenciálnych štruktúrach predikát vyjadrený plnovýznamovým slovesom *byť* v určitom tvare, kongruentným s podmetom v pluráli.

V existenčno-lokalizačných štruktúrach s predikátom *bestehen*, ktorému predchádza adverbialný miestny výraz, sa v nemčine formálny podmet vyjadrený zámenom *es* môže elidovať. Nemeckému predikátu pri SP do slovenčiny zodpovedá určitý tvar slovesa *existovať*:

(8KA) *Hier besteht oftmals die Gefahr, dass ein älterer Vandalismusbeitrag übersehen wird...*

(8SP) *Často tu existuje riziko, že starší vandalský príspevok bude prehliadnutý...* (8PESP) *Často tu existuje riziko, že sa staršie prípady vandalizmu prehliadnu..*

Existenčno-lokalizačný význam je v nemčine obsiahnutý aj vo vetných štruktúrach s *es* ako korelátom syntaktického subjektu + sloveso *sein* v určitom tvare, ktoré sa však zhoduje s nasledujúcim substantívom v nominatíve, nie s *es* ako korelátom syntaktického podmetu, napr.

(9HB) *Es sind viele Fehler in der Arbeit.* (DG: 354)

Prekladač túto štruktúru zvládol bezchybne, porov.:

(9SP) *V práci je veľa chýb.* (9PESP) *V práci je veľa chýb.*

K týmto vetným typom možno priradiť aj vety s neosobným *es* a predikátom *sein* v určitom tvare determinovaným neurčitým časovým výrazom *einmal*, po ktorom nasleduje S_N :

(10GDS) *Es war einmal ein Fischer.*

Aj v tomto prípade je SP bezchybný:

(10SP) *Bol raz jeden rybár. (10PESP) Bol raz jeden rybár.*

Podobnú vetnú štruktúru bez časového určenia možno skôr zaradiť k čisto existenciálnym vetám: (11GDS) *Es waren zwei Königskinder.*

Aj v tomto prípade možno výsledok SP akceptovať, aj keď v podobných prípadoch sa obyčajne po slovesnom predikáte byť vyskytuje príslovka času *raz*:

(11SP): *Boli dve kráľovské deti. Porov. (11PESP): Boli to dve kráľovské deti.*

3.3 Vlastnostné vetné štruktúry

Mimojazykovú situáciu, z ktorej vychádza propozičný obsah týchto vetných štruktúr, možno označiť ako „niekto/niečo má/nemá nejakú vlastnosť“. Ich jadrom je spojenie sponového slovesa *byť* so substantívom (*byť odborník, byť vegetarián*) alebo adjektívom (*byť dobrý, byť sýty*), ktorým sa prisudzuje vlastnosť aktantovi v úlohe podmetu: *Pes je domáce zviera. - Peter je študent. - Martin je usilovný*. Sú to teda štruktúry $S_N - \text{PRED}_{VF \text{ cop} + S/ADJ.}$

V rámci vlastnostného propozičného obsahu možno rozlišovať vlastnosti, ktorými sa nositeľ klasifikuje, kvalifikuje alebo kvantifikuje (porov. Grepl – Karlík: 1989: 61). Tieto štruktúry možno zaradiť do rámca kvalitatívnych, resp. kvantitatívnych konceptualizátorov.

Vo vzťahu k problematike strojového prekladu z angličtiny a nemčiny do slovenčiny bude relevantné najprv konfrontovať syntakticko-sémantickú stavbu viet, ktorými sa vlastnostný propozičný obsah v spomenutých jazykoch vyjadruje, a potom zisťovať, ako sa tieto štruktúry reflektujú v strojovom preklade.

3. 3. 1 Vo vetných štruktúrach vyjadrujúcich vlastnosti klasifikáciou,

predikátory klasifikujú, zaraďujú do triedy substantívum v pozícii podmetu (v rámci mennej časti vety, noun phrase). V angličtine je štruktúra takéhoto predikátora v podstate totožná so slovenčinou, t.j. predikátor v obidvoch jazykoch pozostáva z určitého tvaru sponového slovesa – v angl. *be*, v slk. *byť* + substantívum, porov. strojový preklad v smere slovenčina – angličtina: (1) *Zlato je kov.* – (1 SP) *Gold is a metal.* (1PESP) *Gold is a metal.*

Pri SP klasifikačných viet z angličtiny do slovenčiny je relevantné sledovať použitie tvaru postkopulatívneho substantíva. SP správne v tomto prípade používa predikatívny nominatív:

(2ETC) *A dog is a mammal but not all mammals are dogs.* – (2 SP) *Pes je cicavec, ale nie všetky cicavce sú psy.* (2PESP) *Pes je cicavec, ale nie všetky cicavce sú psy.*

(3ETC) *The elephant is an animal...* – (3 SP) *Slon je zviera..* (3PESP) *Slon je zviera.*

(4(ETC) *The hydrus is an animal that lives in the Nile River.* – (4 SP) *Hydrus je zviera, ktoré žije v rieke Níl.* (4 PESP) *Hydrus je zviera, ktoré žije v rieke Níl.*

Aj v tomto prípade, t.j., keď je menná časť prísudku bližšie určená prívlastkovou vetou, je toto substantívum pri SP správne použité v nominatíve.

Rovnakú stavbu predikátu majú klasifikačné vety aj v nemčine, čiže sponové sloveso v určitom tvare *sein* + predikatívne substantívum. Pri ich preklade do slovenčiny sa ani v tomto prípade SP nemýli, porov.

(5KA) *Auch der Mensch ein Säugetier ist.* – (5 SP) *Aj človek je cicavec.*

(5PESP) *Aj človek je cicavec.*

Uvedené štruktúry sa vo všetkých troch konfrontovaných jazykoch používajú aj na zaraďovanie substantív v pozícii podmetu do množiny osôb vyčlenenej na základe povolania, zamestnania, profesie. Substantívum vo funkcii mennej časti prísudku býva v slovenčine v nominatíve alebo v inštrumentáli porov.:

(6ETC) *His mother is the former Jessica Simmons and is a teacher.* (SE) – (6 SP) *Jej matka je bývalá Jessica Simmons a je učiteľkou.* (6PESP) *Jej matka je bývalá (niekdajšia) Jessica Simmons a je učiteľkou.*

V súvetí (6) sa menný prísudok so sponou *be* vyskytuje dvakrát: v 1. vete sa ním vyjadruje identifikácia osoby a v 2. vete klasifikácia, zaradenie do triedy osôb podľa zamestnania. Je pozoruhodné, že stroj pri preklade tohto súvetia (6SP) reaguje na spomenutý sémantický rozdiel medzi predikátom 1. a 2. vety správne, keď mennú časť prísudku vyjadrenú vlastným menom *Jessica Simmons* prekladá v tvare nominatívu a mennú časť predikátu 2. vety vyjadrujúcu a zdôrazňujúcu aktuálne zaradenie do danej sociálnej triedy prekladá v tvare inštrumentálu. Porov. nemožnosť použiť predikatívny inštrumentál v prípadoch ako **Náš sused je Jánom Kováčom**. O konkurencii predikatívneho nominatívu a inštrumentálu v slovenčine svedčia aj prípady typu *Môj priateľ je stavebný inžinier, ale teraz je učiteľom*.

(7ETC) *One of the sisters is a teacher and one is a teacher's assistant.* –

(7SP) *Jedna zo sestier je učiteľka a jedna asistentka učiteľa.* (7PESP) *Jedna zo sestier je učiteľka a jedna asistentka učiteľa.*

Použitie predikatívneho nominatívu v obidvoch vetách súvetia (7SP) je namieste, keďže tvarom nominatívu sa vyjadruje (relatívne) trvalé zaradenie substantíva v pozícii podmetu do určitej profesionálnej triedy alebo „neutrálna informácia o povolání niekoho“ (Štícha i *ibid.*: 494). Porov. aj príklad z česko-nemeckej porovnávacej gramatiky od F. Štíchu (tamže) a jeho strojový preklad do slovenčiny:

(8) *Meine Frau ist Lehrerin.* – (8SP) *Moja žena je učiteľka.* (8PESP) *Moja žena je učiteľka.*

Bezchybne si stroj počína aj pri preklade analogických štruktúr so sponovým slovesom v minulom čase, vyjadrujúcich zaradenie subjektu do profesionálnej triedy, ktoré je už neaktuálne, resp. nemusí byť aktuálne. Preto je predikatívne substantívum v tvare inštrumentálu a v nemčine je použité predikatívne substantívum s neurčitým artiklom, porov.

(9KA) *Sein Vater war ein Lehrer für Mathematik, Physik und Elektronik.* (9SP) *Jeho otec bol učiteľom matematiky, fyziky a elektroniky.* (9PESP) *Jeho otec bol učiteľom matematiky, fyziky a elektroniky.*

Identickú štruktúru vo všetkých troch jazykoch majú aj vety s predikátormi vyjadrujúcimi určitú záujmovú činnosť ako *byť rybár, byť hubár, byť včelár...* Aj v tomto prípade je SP bezchybný.

Angl.: (10SE) *My grandpa is a beekeeper.* – (10SP) *Môj starý otec je včelár.*
(10PESP) *Môj starý otec je včelár.*

Nem.: (11KA) *Auch der Enkel ist ein Imker.* – (SP) *Vnuk je tiež včelár.*
(PESP) *Vnuk je tiež včelár.*

3. 3. 2 Vlastnosti vyjadrené kvalifikáciou

Rovnaká vetná štruktúra sa uplatňuje aj na vyjadrovanie kvalifikácie predikatívnym substantívom označujúcim nejakú spoločenskú funkciu (*predseda, riaditeľ, prezident...*). Najmä v prípadoch, ak je sponové sloveso v minulom alebo v budúcom čase, sa v slovenčine používa spravidla predikatívny inštrumentál, ktorý sa korektne presadzuje aj pri SP týchto vetných štruktúr z angličtiny a nemčiny do slovenčiny:

(1ETC) *Mrs. Lancaster was the president of the society* – (1SP) *Pani Lancasterová bola prezidentkou spoločnosti.* (1PESP) *Pani Lancasterová bola prezidentkou spoločnosti.*

Rovnako správne postupuje stroj aj pri preklade analogickej štruktúry z nemčiny, porov. :

(2KA) *Er war der Leiter des Alexandrow-Ensembles.* – (2SP) *Bol vedúcim súboru Alexandrovcov.*

(2PESP) *Bol vedúcim súboru Alexandrovcov.*

Podľa L. Duškovej (ibid: 351) kvalifikujúca predikácia sa v angličtine vyjadruje aj frazeologickými predložkovými väzbami, preto bude zaujímavé zisťovať, ako si s nimi vzhľadom na ich odlišnú štruktúru v porovnaní s predchádzajúcimi pravidelnými trojčlennými (bezpredložkovými) konštrukciami bude pri preklade počínať stroj. Od L. Duškovej (ibid.) uvádzame tri príklady, po ktorých nasleduje ich SP:

(4LD) *She is at a disadvantage.* (LD – L. Dušková) - (4SP) *Je v nevýhode.*
(4PESP): *Je v nevýhode.*

(5LD) *She is at a loss.* – (5SP) *Je v strate.* (5PESP) *Je v strate.* (v zmysle napr. *Predáva so stratou.*)

(6LD) *This question is of great interest.* – (6SP) *Táto otázka je veľmi zaujímavá.* (6PESP) *Táto otázka je veľmi zaujímavá.*

Ako vidieť, SP týchto frazeologizovaných spojení bol úspešný pri preklade viet (4) a (6), keď do slovenčiny primerane transponoval ich (čiasťočne obraznú) sémantiku. Pri preklade vety (5) však stroj zlyhal, keďže pri tejto operácii nepostupoval holisticky, t.j. neprekladal konštrukciu ako jeden (obrazný) sémantický a syntaktický komplex, ale spôsobom „krok za krokom“, čiže doslovne, zvolil si teda lexikálny postup prekladu. A tak namiesto náležitého prekladu (*ona*) je *v rozpakoch* (porov. Dušková, *ibid.*) výsledkom bola translácia je *v strate*. Treba však poznamenať, že stupeň frazeologizovanosti a tým aj expresívnosti a obraznosti (hlavne) predikátových výrazov vo vete (5) je vyšší ako vo vetách (4) a (6). Dôvody neúspešnosti prekladu vety (5) však možno hľadať predovšetkým v konkurencii a kookurencii paralelných výpovedí s priamym významom polysémantického substantíva *loss* „strata, (hmotná) škoda, (finančná) ujma“; „prehra“, „neprospech“ ... a preneseným, obrazným významom zahŕňajúcim veľa frazeologizmov, ktorých význam sa dá identifikovať a interpretovať až na základe kontextu. To je aj dôvod, prečo pri preklade vety (5) rovnako postupovala aj posteditorka, s poznámkou, že význam „je v strate“ platí v kontexte „predáva so stratou“ (pozri 5PESP).

Ďalšie doklady s analogickými frazeologickými konštrukciami z anglického jazykového korpusu však svedčia o celkom dobrom postupe strojového prekladača, porov.:

(7SE) *Gruden is at a loss for how to simulate the conditions in California.* – (7SP) *Gruden si nevie rady ako simulovať podmienky v Kalifornii.*

(7PESP) *Gruden si nevie poradiť so s tým, ako si má simulovať (napodobniť) podmienky v Kalifornii.*

(8SE) *Shen-Ji is at a loss for what else to do.* – (8SP) *Shen-Ji nevie, čo ešte robiť.*

(8PESP) *Shen-Ji nevie, čo má ešte robiť./ Shen-Ji je bezradný, lebo nevie, čo má ešte robiť./*

K predložkovým väzbám vo funkcii menného predikátu vyjadrujúcim kvalifikáciu alebo klasifikáciu možno zaradiť aj frazeologizované konštrukcie, ktorým v slovenčine zodpovedajú slovesno-menné alebo slovesné predikáty. L. Dušková (tamže: 412-413) medzi nimi uvádza napr. spojenia *she is under age* „nie je plnoletá“, *he was on his guard / on the alert / on the look-out / on the*

watch „dával si pozor / bol v strehu“, *he is in easy circumstances* „žije v dobrých pomeroch“ / *he is well off* s rovnakým významom a niektoré ďalšie, ktorých slovenské ekvivalenty bude hľadať prekladač google.

Frazeologizované spojenie *she is under age* má pri SP rovnakú alebo takmer rovnakú podobu, ako uvádza L. Dušková (*není plnoletá*), t.j. je *neplnoletá*, podobne aj *he was on his guard* – SP *bol na pozore*, *he was on the alert* – SP *bol v strehu*, *he was on the look-out* – SP *bol na pozore* (Dušková *dával si pozor / byl ve střehu*); SP urobil chybu iba pri frazeologizme *he was on the watch*, ktorý preložil ako *bol na hliadke*. Ale ten istý frazeologizmus so sponovým slovesom *be* v prítomnom čase prekladá správne, čiže *he is on the watch* – je *v strehu*, čo zrejme svedčí o tom, že v jeho pamäti nie je zakomponovaný tvar 3. osoby sg. préterita a ani tvar 3. osoby pl. préterita, porov. *they were on the watch* – *boli na stráži*. Pozoruhodné však je, že rovnaký frazeologizmus so sponovým slovesom *be* v tvare 3. osoby pl. préterita použitý vo vetnom/súvetnom kontexte prekladač realizuje správne, porov.

(10SE) *The peasants were always on the watch, and on the slightest sign of a move were everywhere on the alert.* (SE) – (10SP) *Roľníci boli vždy v strehu a pri najmenšom náznaku pohybu boli všade v strehu.* (10PESP): *Roľníci boli vždy v strehu a pri najmenšom náznaku pohybu boli v stave pohotovosti/ boli ostražití.*

Odhliadnuc od štylisticky nevhodného opakovania toho istého výrazu, anglický frazeologizmus *on the watch* je preložený správne/akceptovateľne, porov aj (10PESP). Podobne je SP úspešný aj pri preklade analogického predikátu so sponovým slovesom v podmienovacom spôsobe:

(11SE) *We should all be on the watch for their tactics.* – (11SP) *Všeci by sme mali dávať pozor na ich taktiku.*

(11PESP) *Všeci by sme mali dávať pozor na ich taktiky.*

Striedavo úspešne si prekladač počína aj so synonymnými frazeologizovanými mennými predikátmi *he is in easy circumstances* „žije v dobrých majetkových pomeroch“, resp. *he is well off* s rovnakým významom. Kým druhý prekladá správne ako *má sa dobre*, prvý prekladá doslovne - je *v ľahkej situácii*. A v tomto prípade strojovému prekladu nepomáha ani kontext, porov.

(12SE) *I have always been in easy circumstances - thank God!* –

(12SP) *Vždy som bol v ľahkých podmienkach – vďaka Bohu!*

(12 PESP): Vždy som bol v ľahkých podmienkach – vďaka Bohu!./
Nikdy som nebol v komplikovanej (zložitej) situácii – vďaka Bohu!.

Analogickú stavbu s vetou (6LD) v angličtine má aj nemecká veta (9GDS) *Die Frage ist von großer Bedeutung.* (GDS:42), ktorú stroj preložil ako *Otázka je veľmi dôležitá*, t.j. v tomto prípade bez potrebného ukazovacieho zámena *táto*, avšak predikatívne adjektívum je sémanticky aj syntakticky realizované korektne. Porov. (9PESP) *Otázka je veľmi dôležitá*.

Podobne možno akceptovať aj preklad vety

(13) *Die einzelnen Ergebnisse sind für das österreichische Eishockey-Nationalteam beim Codan Cup nicht von Bedeutung* (KA). –

(13SP) *Individuálne výsledky nie sú pre rakúsku hokejovú reprezentáciu dôležité.* (13PE): *Jednotlivé výsledky nie sú pre rakúsku hokejovú reprezentáciu dôležité.*

Úspešne stroj postupoval aj pri preklade nemeckej vety vyjadrujúcej vlastnosť substantíva v podmete predikatívnou konštrukciou *spona + von + adjektívum + substantívum*. Na ilustráciu preberáme príklad z česko-nemeckej porovnávacej gramatiky F. Štícha (2015: 496)

Sie war ein stolzes, hochgebildetes Mädchen und von außergewöhnlichen Schönheit. - (14SP) *Bola to hrdé, vysokovzdelané dievča a neobyčajnej krásy.*

(14PESP) *Bolo to hrdé, vzdelané dievča neobyčajnej krásy.*

Odhliadnuc od chýb pri realizácii gramatickej zhody a menšieho (skôr) stylistického nedostatku pri (možnom) zlúčení atribútov *vyskovzdelané* a *neobyčajne krásne* (ako náhrada genitívu vlastnosti), pri SP vety (14) možno svojím spôsobom „oceniť“ zachovanie knižného či vyššieho štýlu nemeckej konštrukcie *von + adjektívum + substantívum* v slovenskom preklade práve vďaka použitiu genitívu vlastnosti (MSJ: 170). Porov. dokonalý preklad F. Štíchu (tamže) vety (14) do češtiny: *Byla to hrdá, vysoce vzdělaná a neobyčejně krásná dívka*. Nezanedbateľné pri hodnotení prekladu vety (14SP) je aj náležité použitie uvádzacej častice *to* pred adjektívnym prívlastkom *hrdé*.

Schopnosť celkom korektne prekladať analogické nemecké konštrukcie stroj preukazuje aj pri preklade viet získaných z nemeckého korpusu, napr.

(15KA) *Er war ein Mann von Charakter, ein Mann von Prinzipien.* –
(15SP) *Bol to charakterný muž, muž zásad.* (15PESP): *Bol to charak-*
terný a zásadový muž.

3.3.3 Vlastnostné vetné štruktúry s ďalšími sponovými slovesami

Doterajší konfrontačný rozbor vlastnostných vetných štruktúr v angličtine, nemčine a slovenčine z hľadiska kvality ich strojového prekladu ukazuje na vcelku úspešný postup strojového prekladača, čo možno vysvetliť paralelnou trojčlennou výstavbou propozičného obsahu týchto vetných typov, pozostávajúceho z nositeľa vlastnosti vyjadreného substantívom (v slk. v tvare nominatívu) v pozícii podmetu, základného sponového slovesa *be* v angl., *sein* v nem. a *byť* v slk. + menná časť prísudku. Vo všetkých troch konfrontovaných jazykoch sa však v analyzovaných vetných typoch vyskytuje celý rad ďalších sponových slovies.

L. Dušková (ibid: 206-207; 352) sponové slovesá v angličtine delí na slovesá typu *be* „byť niekým, niečím, nejakým“ a slovesá typu *become* „stať sa niekým, niečím, nejakým, niečím“. Do skupiny slovesa *be* zaraďuje napr. *look* „vyzerať“, *sound* „znieť“, *seem* „zdať sa“, *appear* „zdať sa, javiť sa“, *remain*, *stay*, *keep* s významom zostať nejakým, niečím a niektoré ďalšie; k slovesám typu *become* patria napr. *turn*, *grow*, *get*, *come*, *fall*, *make*..., vyjadrujúce zmenu stavu a spájajúce sa väčšinou s adjektívami. V nemčine sú to slovesá *sein* „byť“, *werden* „stať sa“, *bleiben* „ostať/zostať“, *scheinen* „zdať sa“ a niektoré ďalšie (Jung 1971: 40-46; GDG, 1981: 250).

Pokiaľ ide o predikáty so sponovým slovesom *become*, v slovenčine im zodpovedajú štruktúry *stať sa* + substantívum alebo adjektívum v inštrumentáli. Pri SP je preto relevantné sledovať hlavne tvar predikatívneho mena, ktoré je v slovenčine na rozdiel od nominatívneho tvaru po sponě *byť* po kopule *stať sa* v inštrumentáli:

(1SE) *This season, he became the fastest 4-year-old male trotter.* – (1SP)
V tejto sezóne sa stal najrýchlejšim 4-ročným klusákom. (1PESP) *V tejto*
sezóne sa stal najrýchlejšim 4-ročným klusákom.

(2SE) *Chatting became easier and less irksome to onlookers.* (2SP) *Chatovanie sa stalo jednoduchším a pre divákov menej otravné.* (2PESP) *Chatovanie je jednoduchšie a pre divákov menej otravné.*

(3SE) *It became known as a „thousand leaves“ in France.* - (3SP) *Vo Vrancúzsku sa stal známym ako „tisíc listov“.* (3PESP) *Vo Francúzsku bol známy ako „tisíc listov“.*

Najmä preklady viet (1) a (3), ale aj viaceré ďalšie, ktoré tu z priestorových dôvodov neuvádzame, potvrdzujú, že v slovenských konštrukciách sa náležite používa inštrumentál predikatívneho substantíva aj adjektíva. Vo vete (2SP) je prvé predikatívne adjektívum v inštrumentáli, kým druhé v nominatíve, čo možno vysvetliť aj tým, že prvé predikatívne substantívum nasleduje bezprostredne po spony *stať sa*, kým druhé je od spony oddelené adverbialným výrazom zreteľa (*pre divákov*), čím sa stráca jeho väzobná súvislosť s kopulou.

Ďalším anglickým sponovým slovesám vyjadrujúcim zmenu stavu ako *turn, grow, get, go, fall...* zodpovedajú v slovenčine zväčša konštrukcie s plnovýznamovým slovesom v nedokonavom alebo dokonavom vide. Tento fakt by mali potvrdzovať aj strojové preklady nasledujúcich viet z anglického korpusu:

(1SE) *With time, PC security is turning out to be more complex and tedious matter.* - (1SP) *Postupom času sa bezpečnosť počítača stáva zložitejšou a nudnejšou záležitosťou.* (1PESP): *Postupom času sa počítačová bezpečnosť stáva zložitejšou a nudnejšou záležitosťou.*

(2SE) *The PS2 is turning five years old.* - (2SP) *PS2 má päť rokov.* (2PESP) *PS2 má päť rokov.*

(3SE) *Even his hair is turning grey but he is unconcious of it.* - (3SP) *Dokonca aj jeho vlasy šedivejú, ale on si to neuvedomuje.* (3PESP) *Dokonca aj jeho vlasy šedivejú, ale on si to neuvedomuje.*

(4SE) *He grew more homesick for heaven.* - (4SP) *Stále viac túžil po nebi.* (4PESP) *Stále viac túžil po nebi*

Prekladač si dobre poradil aj s ďalšími analogickými frazeologizovanými anglickými konštrukciami, porov.

(5SE) *He grew impatient with the rising antiintellektualism at the school.*
- (5SP) *Začal byť netrpelivý s narastajúcim antiintelektualizmom v ško-*

le. (5PESP): *S narastajúcim antiintelektualizmom v škole začal byť (ešte viac) netrpezlivý./ S rastúcim antiintelektualizmom v škole začal byť (ešte viac) netrpezlivý.*

(6SE) *Ruck turned pale and looked at the ground.* (SE) – (6SP) *Ruck zbledol a pozrel do zeme. (6PESP) Ruck zbledol a pozrel sa do zeme./ Ruck zbledol a pozrel sa na zem*

(7SE) *My Astra Pro also went bad.* - (7SP) *Pokazila sa mi aj Astra Pro.* (7PESP) *Pokazila sa mi aj Astra Pro.*

Najmä konštrukcie (3), (6) s analytickým slovesno-menným predikátom typu *turn grey*

vyjadrujúce zmenu stavu a ich slovenské ekvivalenty s predikátom vyjadreným plnovýznamovým stavovým slovesom sú jedným z príkladov typologických rozdielov aj v oblasti slootovorbý medzi slovenčinou ako flektívne syntetickým typom jazyka a angličtinou ako analytickým jazykom. Porov. slovenským stavovým slovesám odvodeným od prídavných mien príponami *–núť* a *–ieť* zodpovedajú v angličtine analytické spojenia sponového slovesa *turn, fell, get...* a prídavného mena: *listie žltne - the leaves turn yellow, stromy hnednú - the trees turn brown, stará mama náhle ochorela - grandma suddenly fell ill, učiteľ nervózne - the teacher gets nervous*. Aj tieto dvojice príkladov sú výsledkom SP. Podobne sa protiklad syntetizmu v slovenčine oproti analytizmu v angličtine v oblasti derivácie prejavuje aj pri iných sémantických skupinách slovík, porov.: *mama sa rozžialila - mom got angry*.

V nemčine sa na vyjadrovanie zmeny stavu používa konštrukcia sponové sloveso *werden* + substantívum alebo adjektívum. Konštrukcia *werden* + substantívum sa používa na vyjadrovanie nadobúdania určitého sociálneho statusu (zamestnania, povolania, funkcie, postavenia a pod.). V slovenčine im zodpovedajú slovesno-menné predikatívne štruktúry spona *stať sa* + substantívum v inštrumentáli, porov.

(1KA) *Er studiert Medizin und wird Arzt.* – (1SP) *Študuje medicínu a stáva sa lekárom.* (1PESP) *Študuje medicínu a stane sa lekárom.*

(2KA) *Stallmann wurde Professor für Praktische Theologie.* – (2SP) *Statllmannn sa stal profesorom praktickej teológie.* (2PESP) *Statllmannn sa stal profesorom praktickej teológie.*

(3KA) *Aus Funcken ist geworden Feuer.* – (3SP) *Iskry sa stali ohňom.*
(3PESP) *Z iskiev vznikol oheň.*

Uvedené tri príklady ukazujú, že prekladač správne transponuje slovesno-menný predikát z nemčiny do slovenčiny v prípadoch, ak sa konštrukcia *werden* + substantívum používa na vyjadrovanie nadobúdania určitého sociálneho statusu osoby (zamestnania, povolania, funkcie, postavenia a pod.) V prípadoch ako (3KA) prekladač prekladá nemecký slovesno-menný predikát *werden* + *substantívum* priamo, t.j. ako *stať sa* + substantívum v inštrumentáli, neberúc na zreteľ ani sémantiku subjektu vety, ani význam predikatívneho substantíva.

Pokiaľ ide o nemecké konštrukcie *werden* + adjektívum, podoba slovenských ekvivalentov závisí od toho, či postspónové adjektívum umožňuje utvoriť sloveso vyjadrujúce zmenu stavu, alebo tento slovotvorný postup pri danom adjektíve nie je možný (porov. nie **stať sa chorým*, ale *ochoriieť*, **stať sa bledý(m)* – *zblednúť*, ale iba *stať sa odolným*, nie **zodolnieť*, *stať sa neodolateľným* – **zneodolnateľnieť*). Prekladač aj pri týchto konštrukciách reaguje správne, porov.:

(4KA) *Er wurde krank und starb im Jahr 1796 an Dysenterie.* – (4SP) *V roku 1796 ochorel a zomrel na úplavicu.* (4PESP): *Ochorel a v roku 1796 umrel na úplavicu.*

(5KA) *Faustus wurde gesund, und Flaminia brachte einen Sohn zur Welt.* – (5SP) *Faustus sa uzdravil a Flaminia porodila syna.* (5PESP) *Faustus sa uzdravil a Flaminia porodila syna.*

(6KA) *Böse, der bis zu dem Augenblick ruhig und energisch gewesen war wurde bleich und zitterte.* – (6SP) *Zlo, ktoré bolo doteraz pokojné a energické, zbledlo a triaslo sa.* (6PESP)

Böse, ktorý bolo dovtedy pokojný a energický, zbledol a triasol sa.

(7KA) *Reformen wurden notwendig.* – (7SP) *Reformy sa stali nevyhnutnými.* (7PESP) *Reformy sa stali nevyhnutnými.*

(8KA) *Wer ohne diese Beziehung war, oder sie nicht richtig pflegte, der wurde schwach und unfähig.* – (8SP) *Kto bol bez tohto vzťahu, alebo si ho riadne nepestoval, stal sa slabým a neschopným.* (8PESP) *Kto bol bez tohto vzťahu, alebo si ho riadne nepestoval, stal sa slabým a neschopným.*

Na rozdiel od angličtiny, kde sa sémantika zmeny stavu vyjadruje analyticky, nemčina okrem základného analytického prostriedku *werden* + adjektívum má k dispozícii a aj vo viacerých prípadoch využíva syntetický postup vyjadrovania zmeny stavu pomocou predponových slovies, porov. *krank werden* – *erkranken*, *blass werden* – *erblassen*, *dumm werden* – *verdummen*, *gelb werden* – *vergibeln*, *hart werden* – *erhärten*...

3.3.4 Vlastnostné vetné štruktúry vyjadrujúce hodnotenie okolnosti alebo situácie

Jadrom týchto vetných štruktúr sú stavové slovesno-menné predikátory, v slovenčine najčastejšie typu *byť* + adjektívum (*byť (ne)správne*, *byť (ne)vhodné*...) alebo menej časté *byť* + substantívum (*byť škoda*, *byť pravda*...). Po týchto predikátoroch nasleduje hodnotiaci objekt v pozícii podmetu, vyjadreného podmetovou kompletívnou vedľajšou vetou, uvedenou najčastejšie spojkou *že*, ale aj infinitívom/infinítívnou polopredikatívnou konštrukciou): *Je správne, že mu to povedal.* – *Je otázne, či mu to mal povedať.* – *Nie je pravda, že mu to povedal.* – *Bolo nutné konečne mu to povedať.* V týchto výpovediach je výrazne prítomný modálny aspekt, a to hodnotiaci postoj hovoriaceho k obsahu výpovede.

V angličtine sa takéto hodnotenie situácie vyjadruje v podstate tromi spôsobmi:

konštrukciou s anticipačným zámenom *it* v pozícii formálneho podmetu, po ktorom nasleduje hodnotiaci verbo-nominálny (najčastejšie adjektívny) prísudok (*right*, *wise*, *easy*, *difficult*, (*im*)*possible*...), po ňom vlastný (skutočný, majúci obsah) podmet v infinitíve, gerundiom a podmetovou vedľajšou vetou (Dušková, tamže: 353). Najmä prvé dva spôsoby vyjadrovania hodnotenia situácie, t. j. s výnimkou vedľajšej vety podmetovej, potvrdzujú vysoký stupeň kondenzácie vetnej stavby v angličtine (porov. Dušková, tamže: 542) v porovnaní s voľnejšou štruktúrou slovenskej vety. Aj preto bude treba sledovať, ako sa so spomenutými štruktúrami v angličtine vysporiada strojový preklad.

(1SE) *It is easy to see where the problems come in.* – (1SP) *Je ľahké vidieť, kde vznikajú problémy.* (1PESP) *Je ľahké vidieť, kde vznikajú problémy./ Je evidentné, kde vznikajú problémy.*

(2SE) *It is easier to mention than to define.* – (2SP) *Je ľahšie spomenúť ako definovať.* (2PESP) *Je ľahšie spomenúť, ako definovať.*

(3SE) *It was difficult for Kyiv to maintain communications with the Black Sea.* – (3SP) *Pre Kyjev bolo ťažké udržiavať spojenie s Čiernym morom.* (3PESP) *Pre Kyjev bolo ťažké udržiavať spojenie s Čiernym morom.*

(4SE) *It will be impossible for us to continue to lead in this field.* (SE) - (4SP) *Bude pre nás nemožné udržať si vedúce postavenie v tejto oblasti.* (4PESP) *Bude pre nás nemožné udržať si vedúce postavenie v tejto oblasti. / Udržať si vedúce postavenie v tejto oblasti bude pre nás nemožné.*

(5SE) *It will be impossible for anybody to misunderstand me.* - (5SP) *Nebude možné, aby ma niekto zle pochopil.* (5PESP) *Nebude možné, aby ma niekto zle pochopil.*

(6SE) *It would have been nice for you to have proved me wrong.* – (6SP) *Bolo by pekné, keby ste mi dokázali, že sa mýlim.* (6PESP) *Bolo by bývalo pekné, keby ste mi dokázali, že sa mýlim.*

(7SE) *It will be enough for me to have proved it false and foolish.* (7SP) *Bude mi stačiť, že som dokázal, že je to falošné a hlúpe.* (7PESP) *Bude mi stačiť, že dokážem, že je to falošné a hlúpe.*

Strojový preklad anglických viet (1) – (5) s infinitívnym podmetom v pozícii za slovesno-menným prísudkom je v súlade s konštrukčnými vlastnosťami neurčitku v spisovnej slovenčine, ktorý sa podobne ako v angličtine používa vo funkcii podmetu po hodnotiacich adjektívach ako súčastiach verbo-nominálnych predikátov. SP anglických viet (6) a (7) zároveň ukazuje, že používanie takýchto infinitívnych (polovetných / polopredikatívnych) konštrukcií v slovenčine závisí od ich časového vzťahu k času (hodnotiacej) verbo-nominálnej predikácie. Keďže vo vetách ZJ (1) – (5) ide o tzv. prítomný infinitív (Dušková *ibid.*: 543) strojový preklad ich správne transponoval do podoby neurčitkových polopredikátov. Vo vete (7) je však v ZJ použitý tzv. minulý infinitív, preto SP ako ekvivalent v slovenskom preklade použil (podmetovú) vedľajšiu vetu. Porov. v infinitívnej konštrukcii **bude mi stačiť dokázať, že je to*

falošné by išlo o nekorektné časové zaradenie infinitívu *dokázať* (porov. správne časové zaradenie vedľajšej vety *že som dokázal*). Podobne aj vo vete (6) SP správne postupoval pri preklade anglického tzv. minulého infinitívu *to have proved* do podoby podmienkovej vedľajšej vety. Slovesný prísudok hlavnej vety však mal byť v tvare minulého času (porov. 6PESP), avšak najmä v hovorových prejavoch sa v analogických prípadoch používa kondicionál prezenta.

Ako uvádza L. Dušková (ibid.: 571), v angličtine sa na vyjadrovanie situáčného hodnotenia v konštrukciách so spomenutými slovesno-mennými predikátormi ešte častejšie než infinitív používa vo funkcii podmetu gerundium, ktoré na rozdiel od podmetového infinitívu zaujíma preverbálnu pozíciu.

(8SE) *Distance learning is an important area of activity.* - (8SP) *Dištančné vzdelávanie je dôležitou oblasťou činnosti.* (8PESP) *Dištančné vzdelávanie je dôležitou oblasťou činnosti.*

(9SE) *Teaching is not a consumer product in daily use.* - (9SP) *Výučba nie je spotrebným tovarom každodennej potreby.* (9PESP) *Výučba nie je spotrebným tovarom každodennej potreby*

Vcelku správny strojový preklad gerundiálnych konštrukcií s hodnotiacim slovesno-menným predikátom vo vetách (8) a (9), ale aj vedľajších analogických vetných štruktúrach možno vysvetliť ich jednoduchou, zreteľnou, stavbou, keď po nerozvitom / nedeterminovanom gerundiu bezprostredne nasleduje hodnotiaci predikát.

Gerundium ako neurčitý slovesný tvar (Carter – Mc Carthy 2006: 420) má však okrem slovesných vlastností (väzba, determinácia adverbiom, diferenciácia podľa slovesného času a rodu) aj vlastností substantíva, čo sa spolu prejavuje na jeho konštrukčnom potenciáli viazať na seba tak vetné členy determinujúce substantíva (zlava), ako aj vetné komponenty determinujúce slovesá (zlava aj sprava). Vo vetách (8) a (9) síce dominovali substantívne črty gerundia v pozícii podmetu, ktorému sa prisudzovali hodnotiace vlastnosti slovesno-menným predikátom podobne ako v tzv. sponových vetách (Oravec – Bajžíková, ibid.) typu *Študent je usilovný*, avšak v gramatikách angličtiny sa poukazuje na to, že štruktúra gerundiálnych konštrukcií do značnej miery závisí od toho, či je gerundium určené posesívnym alebo neposesívnym výrazom. V súvislosti s tým bude zaujímavé sledovať, ako sa tento fakt prejaví pri

preklade, resp. ako si pri preklade takýchto štruktúr bude počínať strojový prekladač.

(1Gc) *Your leaving early was a wise decision.*⁵ (Gc = google.com) – (1SP) *Tvoj skorý odchod bolo múdre rozhodnutie.* (1PESP) *Tvoj skorý odchod bol múdрым rozhodnutím.*

(2Gc) *My crying made her sad.* - (2SP) *Môj plač ju zarmútil.* (2PESP) *Môj plač ju zarmútil.*

(3Gc) *My husband's smoking really bothers me.* - (3SP) *Fajčenie môjho manžela mi veľmi prekáža.* (3PESP) *Fajčenie môjho manžela ma veľmi trápi.*

(4LWS) *My roommate's playing loud music while I am sleeping ticks me off.* (LWS)⁶ - (4SP) *Môj spolubývajúci hrá hlasnú hudbu, keď spím, vypína ma.* (4PESP) *Hlasná hudba môjho spolubývajúceho počas toho, ako spím, ma vytáča.*

(5LWS) *Mary's talking on her cell phone while she is driving really gets on my nerves.* - (5SP) *Máriino rozprávanie cez mobil počas šoférovania mi naozaj lezie na nervy.* (5PESP) *Máriino telefonovanie počas šoférovania mi naozaj lezie na nervy*

Strojový preklad viet (1), (2), (3) a (5) ukazuje, že pri translácii anglických konštrukcií s posesívnym gerundiom prekladač preferuje deverbátiva ako ich slovenský ekvivalent, čiže slová vyjadrujúce spredmetnenie deja (*odchod, plač, fajčenie, rozprávanie*), čo z hľadiska sémantického vrátane slovotvorného aj gramatického možno akceptovať. Ináč je to z aspektu štylistického, resp. z hľadiska štylistickej, vyjadrovacej konvencie v slovenskom jazykovom prostredí. Najslabší prekladateľský výsledok sa prejavil pri preklade súvetia (4LWS), ktorého propozíciu prekladač rozdelil na tri časti, pričom sémantický (časový) vzťah je vyjadrený iba medzi hlavnou vetou *Môj spolubývajúci hrá hlasnú hudbu* a časovou vedľajšou vetou uvedenou spojkou *keď*, t.j. *keď spím*; tretia veta je k predchádzajúcemu súvetiu *Môj spolubývajúci hrá hlasnú hudbu, keď spím* pripojená iba juxtaopozíčne. Nesprávny preklad syntagmy *my roommate's*

5 Príklady označené skratkou Gc sú prevzaté z https://www.google.com/search?q=gerunds+and+possessive+pronouns&rlz=1C1GGRV_enSK-994SK994&sxsrf

6 Príklady označené skratkou LWS sú prevzaté z www.likeworksheets.com

playing = môj spolubývajúci hrá bol spôsobený gramatickou homonymiou tvaru posesívneho gerundia (v písme s apostrofom po substantíve *roommate* ako posesorovi) a (grafickou) kontrakciou tvaru priebehového prítomného času 3. osoby singuláru (v písme tiež s apostrofom *rommate 's playing* = *rommate is playing*); prekladač v tomto prípade „pracoval“ s druhou alternatívou.

Prekladač však správne postupoval pri konfrontácii podobných (homonymných) slovesných tvarov s morférou *-ing*, keď odlišil tvar prídavia od tvaru gerundia, ktorého ekvivalentom v slovenčine ako cieľovom jazyku je zvyčajne deverbatívum alebo vedľajšia veta, porov.

(6GIW) *Whitaker did not like the woman standing in front of him at the parade.* (GIW)⁷ – (6SP) *Whitakerovi sa nepáčila žena, ktorá stála pred ním na prehliadke.* (6PESP) *Whitakerovi sa nepáčila žena, ktorá stála na prehliadke pred ním.*

(7GIW) *Whitaker did not like the woman's standing in front of him at the parade.* (7SP) *Whitakerovi sa nepáčilo, že žena stála pred ním na prehliadke.* (7PESP) *Whitakerovi sa nepáčilo, že žena stála pred ním na prehliadke.*

Správne prekladateľské riešenia prijal prekladač aj v ďalších prípadoch, keď ako ekvivalent konštrukcie s gerundiom v ZJ použil pri preklade predmetovú vedľajšiu vetu namiesto možného deverbatívneho substantíva (pozri napr. vety 3SP a 5SP).

(8GIW) *Funding eligibility is contingent upon the entity's meeting the financial reporting requirements.* – (8SP) *Spôsobilosť financovania závisí od toho, či účtovná jednotka splní požiadavky finančného výkazníctva.* (8PESP) *Finančná spôsobilosť závisí od toho, či subjekt splní požiadavky podávania finančných správ.*

(9GIW) *I've made peace with my husband's thinking I'm a terrible cook.* – (9SP) *Zmierila som sa s tým, že môj manžel si myslel, že som zlá kuchárka.* (9PESP) *Zmierila som sa s tým, že môj manžel si o mne myslí, že som zlá kuchárka./ Zmierila som sa s tým, že môj manžel ma má za neschopnú kuchárku.*

Menej vydarený je preklad dvoch viet s posesívnym gerundiom z citovanej porovnávacej anglicko-českej gramatiky L. Duškovej (LD), (ibid.: 572):

7 Príklady označené skratkou GIW sú z www.getitwriteonline.com

(10) *Women 'saying things like that revolts me.* (LD: *ibid.*) – (10SP) *Takéto reči žen ma poburujú.*

(11) *His leaving no address was most inconvenient.* (LD: *ibid.*) (11SP): *Jeho nezanechanie adresy bolo nanajvýš nepohodlné.*

Najmä veta (11SP) so slovesným podstatným menom determinovaným posesívnym zámenom *jeho* ako ekvivalentom anglického posesívneho gerundia pôsobí v slovenčine neprirodzene, štylisticky ťažkopádne, a preto pre prijímateľa neakceptovateľne. Porov. Duškovej preklad týchto viet do češtiny:

(10LD) *Pobuřuje mě, když ženy říkají takové věci.* (10LD) *To, že neza-
nechal adresu, bylo velmi nepříhodné.*

3.5.2 V nemčine sa hodnotenie okolnosti alebo situácie takisto vyjadruje viacerými spôsobmi: najčastejšie konštrukciou s anticipačným zámenom *es* v pozícii formálneho podmetu, po ktorom nasleduje hodnotiaci verbo-nominálny (najčastejšie adjektívny) prísudok (*ist gut* „je dobrý“, *richtig* „správny“, *wichtig* „dôležitý“, *nötig* „nutný“, *vernünftig* „rozumný“, *schwer* „ťažký“ ...), a po ňom vlastný, reálny podmet vyjadrený vedľajšou vetou; ďalším prostriedkom vyjadrovania takéhoto hodnotenia je konštrukcia *zu* + *infinitív*:

(1 KAd = *diskussion*) *Es ist gut, dass Du Schaengel helfen willst.* (1SP) *Je dobré, že chceš pomôcť Shaengelovi.* (1PESP) *Je dobré, že chceš pomôcť Shaengelovi*

(2KAd) *Es ist gut, die Fakten so übersichtlich darzustellen.* – (2SP) *Je dobré prezentovať fakty tak jasne.* (2PESP) *Je dobré prezentovať fakty tak jasne.*

(3KAd) *Es ist gut zu wissen, daß da ein gemeinsamer Ansatz ist.* (3SP) *Je dobré vedieť, že existuje spoločný postup.* (3PESP) *Je dobré vedieť, že existuje spoločný prístup.*

(4KA) *Es war richtig, daß du es gelöscht hast.* (4SP) *Bolo správne, že si to vymazal.* (4PESP) *Bolo správne, že si to vymazal.*

(5KA) *Es war richtig, diese Anfrage auch auf der Diskussionsseite des Artikels zu hinterlassen.* (5SP) *Bolo správne nechať túto požiadavku aj na diskusnej stránke článku.* (5PESP) *Bolo správne nechať túto požiadavku aj na diskusnej stránke článku.*

Strojový preklad viet (1) – (5) potvrdzuje úspešné translačné zvládnutie tak súvetných štruktúr ZJ, ako aj infinitívnych konštrukcií s predložkou *zu*, ktoré sú v podstate konštrukčne príbuzné so slovenčinou.

Prekladač bezproblémovo zvláda aj hodnotiace štruktúry s prísudkom vyjadreným hodnotiacim plnovýznamovými slovesami typu *sich freuen* „tešiť sa“, *sich ärgern* „zlosťiť/hnevať/štváť“, *gefallen* „páčiť sa“ s anteponovaným *es* a podmetovou vedľajšou vetou. Aj v tomto prípade je stavba týchto súvetí identická v zdrojovom aj v cieľovom jazyku, porov.:

(6KAd) *Es freut mich, daß Du mich als Mentor ausgewählt hast.* – (6SP) *Som rád, že si si ma vybral ako svojho mentora.* (6PESP) *Som rád, že si si ma vybral ako svojho mentora.*

(7KA) *Es ärgert mich jedes Mal, wenn ich draufschaue.* – (7SP) *Štve ma to zakaždým, keď sa na to pozriem.* (7PESP) *Hnevá ma to zakaždým, keď sa na to pozriem.*

(8KA) *Und uns gefällt nicht, dass die genannten detaillierten Gebäude wieder entfernt wurden.* (8SP) *A nepáči sa nám, že spomínané detailné stavby boli opäť odstránené.* (8PESP) *A nepáči sa nám, že spomínané detailné stavby boli opäť odstránené*

3.3.5 Vlastnosti a stavy vonkajšieho prostredia

Vzhľadom na to, že okrem substancí vlastnosti možno prisudzovať aj dejom, procesom a stavom (okolitého) prostredia, v rámci vlastnostných vetných štruktúr sa z komparatívneho hľadiska zaoberáme aj vetnými štruktúrami, v ktorých sa z pozície hovoriaceho/píšuceho prisudzuje vlastnosť vonkajšiemu prostrediu. Sú to prevažne vety referujúce o atmosférických stavoch, procesoch a javoch, ktorých pôvodca je jazykovo nepomenovaný alebo lepšie – je nepomenovateľný, preto sa v slovenskej syntaxi tradične označujú ako jednočlenné vety (Oravec – Bajžíková: 60, 90-97). Patria k nim vety typu *Prší.* – *Vonku je chladno.* V slovenčine ich stavba súvisí s tým, či ide o vyjadrovanie atmosférických procesov alebo stavov. Pri vyjadrovaní atmosférických procesov vo funkcii predikátora vystupujú neosobné slovesá, kým v štruktúrach referujúcich o stavoch okolitého prostredia sa v úlohe predikátora používa

sponové sloveso *byť* v neosobnom tvare + obsahová (predikatívna) stavová príslovka *teplo, chladno, hmlisto...*

Popri komparatívnej analýze týchto vetných štruktúr v angličtine, nemčine a slovenčine budeme sledovať najmä efektívnosť googlovho prekladača pri ich translačnom transfere z angličtiny a nemčiny do slovenčiny.

V angličtine (Dušková *ibid.*: 368-369) sa na vyjadrovanie atmosférických procesov používajú tri typy viet v závislosti od povahy (formálneho) podmetu:

So slovenskými jednočlennými vetami typu *Prší sú* štruktúrne najbližšie anglické vety s formálnym podmetom vyjadreným zámenom *ti* (*It is raining/it rains.*), čím sa takáto veta stáva formálne dvojčlennou.

(1SE) *The only thing I don't like about Hong Kong - weather! It rains more than half of the 365 days per year.* – (1SP) *Jediná vec, ktorú na Hong Kongu nemám rád – počasie. Prší viac ako polovica z 365 dní v roku.* (1PESP) *Jediná vec, ktorú na Hong Kongu nemám rád, je počasie. Prší viac ako polovicu z 365 dní v roku.*

(2SE) *Since it is raining, we are staying indoor.* - (2SP) *Keďže prší, zostávame vo vnútri.* (2PESP) *Keďže prší, zostávame vo vnútri./ Keďže prší, zostaneme vo vnútri.*

(3SE) *When we arrived on Friday night, it was pouring.* – (3SP) *Keď sme prišli v piatok večer, tak lialo.* (3PESP) *Keď sme prišli v piatok večer, (tak) lialo.*

Tieto a ďalšie na tomto mieste neuvedené ilustrácie naznačujú, že prekladač tento anglický typ vety pri preklade do slovenčiny štruktúrne zvláda veľmi dobre, t.j. ako náprotivok anglickej konštrukcie *it rains/i tis raining/it was pouring* správne používa v slovenskej vete predikátor vyjadrený 3. osobou sg. neutra (*prší, leje/leje sa/lialo*). Nesprávne použitie tvaru nominatívu namiesto akuzatívu pri časovom determinátore *viac ako polovica* vo vete (1) v tejto syntakticky fokusovanej analýze nezohráva rolu.

Ďalším syntaktickým prostriedkom vyjadrovania atmosférických procesov v angličtine je konštrukcia *tahore* vo funkcii podmetu + určitý tvar slovesa *be* + substantívum pomenúvajúce atmosférické procesy alebo javy ako *draught* „prievar“, *thunder* „hrom“, *wind*, *lightning* „blesk/blýskanie“, ktoré sa podľa Duškovej (Dušková *ibid.*: 369) zriedkavejšie používajú aj ako slovesa:

it thounded loudly „hlasno zahrmelo“. Keďže v slovenčine anglickým vetám typu *there was a flash of lightning* zodpovedajú konštrukcie s neosobným slovesným predikátom, a nie so substantívom ako *blesk/blýskanie* v pozícii podmetu (porov. * *bolo tam blýskanie*), bude zaujímavé sledovať, ako sa s prekladom týchto konštrukcií vysporiada strojový prekladač:

(1SE ML = Marco Lienhard) *There was thunder and there was lightning and there was the sea crashing against a cliff.* – (1SP) Zahrmelo sa a blýskalo sa a more narážalo na útes. (1PESP) Zahrmelo sa a blýskalo sa a more narážalo na útes.

(2SE) *There was wind, a steady rushing draft pouring past his eardrums.*

(2SP) Fúkal vietor a okolo jeho ušných bubienkov sa valil neustály prúd.

(2PESP) Fúkal vietor a okolo jeho ušných bubienkov sa valil neustály prúd. / Fúkal vietor a okolo jeho uší sa valil neustály prúd.

(3SE) *And it works even when there is no wind or sun.* – (3SP) A funguje aj vtedy, keď nefúka vietor ani slnko. (3PESP) A funguje aj vtedy, keď nefúka vietor a nesvieti slnko.

(4SE) *This must be used when there is no wind and no rain for twenty-four hours.* – (4SE) Toto sa musí použiť, keď je dvadsaťtri hodín bezvetrie a neprší. (4PESP) Toto sa musí použiť vtedy, keď je dvadsaťtyri hodín bezvetrie a neprší. / Toto sa musí použiť, keď je dvadsaťštyri hodín nefúka vietor a neprší.

(5SE) *Shut the door, there is a draught.* – (5SP) Zatvorte dvere, je prievan. (5PESP) Zatvorte dvere, je prievan.

Pri translačnom transfere vety (1SE) do slovenčiny prekladač zvolil správny postup, keď anglickú (formálne) dvojčlennú vetu so substantívami *thunder, lightning* preložil do podoby jednočlennej bezagentnej vety s neosobným slovesom vo funkcii predikátu (*zahrmelo *sa, blýskalo sa*) a gerundiálnu väzbu v poslednej vete tohto súvetia *the sea crushing against a cliff* preložil ako dvojčlennú vetu so slovesným prísudkom (*more*) *narážalo*. Nekorektný reflexívny tvar *zahrmelo sa* možno vysvetliť analógiou s tvarom *blýskalo sa*. Podobne možno ako ekvivalentu anglickej konštrukcie *there was wind* vo vete (2SE) akceptovať vetu (2SP) so slovesným predikátom *fúkal vietor*. Problémom pri SP nebola ani negácia *no wind or sun* vo vete (3SE) – *nefúka vietor* (3SP). Komickú jazykovú situáciu však spôsobila elipsa (potenciálneho) slovesného

prísudku *svieti* v (potenciálnej) syntagme *svieti slnko* vo vedľajšej vete súvetia (3SP), v dôsledku čoho vzniká (sémanticky nekorektná) veta *nefúka vietor ani slnko*. Porov. korektný preklad (2PESP *nefúka vietor a nesvieti slnko*). Elidovanie prísudku v slovenskej vete (2SP) možno vysvetliť hlavne tým, že prekladač v texte vety ZJ nenašiel jazykovú jednotku, o ktorú by sa pri transfere do CJ mohol oprieť, z ktorej by mohol vychádzať; v ZJ vety (3SE) ide vlastne tiež o elidovanie konštrukcie *there is no* alebo aspoň záporu *no* pred substantívom *sun*.

Naproti tomu pri viacnásobnom, explicitne vyjadrenom zápore *there is no wind and no rain* vo vete (4SE) prekladač postupoval správne: *je... bezvetrie a neprší*. Podobne ako korektný možno akceptovať aj preklad vety (5SE). Porov. aj (5PESP).

Podobným spôsobom vyjadrovania atmosférických procesov stavov v angličtine sú konštrukcie pozostávajúce zo substantíva pomenúvajúceho príslušný atmosférický proces/dej alebo nositeľa (zmeny) stavu okolitého prostredia v pozícii podmetu a slovesného prísudku označujúceho takýto proces/dej. Ide o štruktúry typu *the rain poured down* „silne pršelo“ (Dušková, tamže: str?). V slovenčine im zodpovedajú buď spomenuté jednočlenné bezagentné vety typu *prší*, alebo dvojčlenné vety s predikátormi vyjadrenými kategoriálnymi slovesami (porov. Grepl – Karlík, tamže: 83) typu *sneh padá*. Google prekladač reaguje na tieto štruktúry takto:

(1SE) *Snow was falling all day.* (1SP) *Celý deň padal sneh.*

(2SE) *The first snow has fallen, the sky is clearing, the sun has not quite set.* (2SP) *Napadol prvý sneh, obloha sa vyjasňuje, slnko ešte celkom nezapadlo.* (2PESP) *Napadol prvý sneh, obloha sa vyjasňuje, slnko ešte celkom nezapadlo.*

(3SE) *Just then, white snow was falling down silently outside the window.*

(3SP) *Práve vtedy za oknom ticho padal biely sneh.* (3PESP) *Práve vtedy za oknom ticho padal biely sneh.*

(4SE) *The rain was falling quite hard now.* (4SP) *Dážď teraz dosť silno padal.* (4PESP) *Dosť silno pršalo. / Dosť lialo.*

(5SE) *Outside the rain was falling heavily, churning the ground into thick mud.* (5SP) *Vonku silno pršalo a rozvírilo zem na husté blato.* (5PESP) *Vonku silno pršalo a zem rozvírilo na husté blato.*

(6SE) *At last the rain is falling in the regions; rather too much in some regions.* (6SP) *Konečne v krajoch prší; v niektorých regiónoch až príliš.*

(6PESP) *Konečne v krajoch prší; v niektorých regiónoch až príliš.*

(7SE) *The sky is clearing, but winds are not letting up at all.* – (7SP) *Obloha sa vyjasňuje, ale vietor vôbec nepoľavuje.* (7PESP) *Obloha sa vyjasňuje, ale vietor vôbec nepoľavuje.*

(8SE) *Now, the sky has clouded over again, so I'm hoping it doesn't rain on my wet paint.*

(8SP) *Teraz sa obloha opäť zatiahla, tak dúfam, že mi nebude pršať na mokrý lak.* (8PESP) *Teraz sa obloha opäť zatiahla, tak dúfam, že mi nenaprší na čerstvú farbu./ Teraz sa obloha opäť zatiahla, tak dúfam, že mi nenaprší na čerstvý náter.*

(9SE) *Behold, the day is breaking.* (9SP) *Hľa, deň sa láme.* (9PESP) *Aha, svitá.*

(10) *The sun has arisen and the day is breaking.* (10SP) *Vyšlo slnko a deň sa láme.* (PESP) *Vyšlo slnko a je nový deň.*

Strojový preklad anglických vetných konštrukcií referujúcich o atmosférických procesoch do slovenčiny ukazuje, že voľba jednočlennej bezagentnej štruktúry (typu *prší*) alebo dvojčlennej vety so substantívom pomenúvajúcim príslušný atmosférický proces v pozícii podmetu a predikátorom vyjadreným kategoriálnym slovesom vo funkcii prísudku (ako ekvivalentom uvedených anglických štruktúr) koreluje so sémantikou konkrétneho substantíva pomenúvajúceho príslušný atmosférický proces / jav, t.j. *rain, snow, wind, sky...* Pri substantíve *rain* prekladač jednoznačne dáva prednosť slovenskej jednočlennej bezagentnej vetnej štruktúre *Prší* (porov. vety 4 – 6). Aj keď štatisticky túto konštatáciu nemôžeme doložiť na väčšej vzorke dokladov (z cca 50 viet sme zaznamenali iba jeden prípad s dvojčlennou štruktúrou *dážď padá* (porov. príklad (4SP/)), táto skutočnosť súvisí aj s tým, že v slovenčine ako celonárodnom jazykovom útvare, t.j. vrátane slovenských nárečí, prevažuje jednočlenná štruktúra *prší* nad štruktúrou *dážď padá*, ktorá je charakteristická pre východoslovenský nárečový areál. V súvislosti s tým možno predpokladať, že v databáze strojového prekladača je ako ekvivalent anglických a nemeckých štruktúr *it is raining*, resp. *the rain is falling*, *es regnet* zasadená slovenská štruktúra *prší*.

Pokiaľ ide o ekvivalenty anglických dvojčlenných vetných štruktúr so substantívami *snow*, *sky*, *wind*, v súčasnej slovenčine sa celkom bežne paralelne používajú jednočlenné vetné štruktúry typu *sneží* popri dvojčlenných štruktúrach *padá sneh*. Použitie dvojčlennej vetnej štruktúry *padá sneh* je obligátne v prípadoch, ak sa substantívum *sneh* žiada bližšie sémanticky determinovať či modifikovať adjektívnym výrazom (porov. vety 2SP, 3SP *prvý sneh*, *biely sneh*).

Podobne možno akceptovať aj dvojčlenné konštrukcie *obloha sa vyjasňuje*, *obloha sa zatiahla* vo vetách (7SP), (8SP) ako synonymným s jednočlennými konštrukciami *rozjasnieva sa*, *zatiehlo sa/zamračilo sa*.

Prekladač však úplne zlyhal pri translácii anglickej konštrukcie *the day is breaking* vo vetách (9SE) a (10SE) s významom „svitá/rozvidnieva sa“, ktorú preložil ako *deň sa láme*, čiže vychádzal zo základného významu anglického polysémantického slovesa *break* „lámať“. V slovenských prekladoch viacerých analogických anglických viet s predikátmi typu *the sky is clearing*, *the sky is clouded over*, *the day is breaking* sa ako ekvivalenty nevyskytujú jednočlenné štruktúry typu *rozjasnieva sa/rozvidnieva sa*, *zmráka sa/stmieva sa*, *brieždi sa*, ale dvojčlenné konštrukcie *obloha sa vyjasňuje*, *obloha sa zatiahla*, čo môže svedčiť o absencii slovesných lexém *rozvidnievať sa*, *zmráka sa*, *stmieva sa*, *brieždi sa* a pod. v lexikálnej či vetnej/syntaktickej databáze google prekladača.

4.2.0 Atmosférické stavy, resp. stavy okolitého prostredia a prírody sa v slovenčine vyjadrujú štruktúrami s kopulatívnym predikátorom *byť* v neosobnom tvare + obsahová (predikatívna) príslovka *teplo*, *chladno*, *dušno*, *hmlisto*, *zima* a pod. (*Je chladno*.) V sémantickej stavbe týchto viet je obvyčajne obsiahnutý výraz pomenúvajúci miesto, ktorého sa daný stav týka (*Vonku je chladno*), alebo čas, pre ktorý je daný stav príznačný (*Dnes je chladno*). Aj tieto štruktúry sa v slovenských gramatikách tradične označujú ako jednočlenné vety, keďže v ich stavbe chýba substantívny výraz v pozícii podmetu vyjadrujúci nositeľa predikačného príznaku.

V angličtine sa atmosférické stavy podobne ako atmosférické procesy vyjadrujú dvojčlennou vetnou štruktúrou, pozostávajúcou z formálneho podmetu vyjadreného zámenom *it* + verbo-nominálny predikát, t. j. spojenie kopulatívneho slovesa s menom (*It is /was cold*.)

(1SE) *It was cold but it was dry.* (SEnewsun.com) – (1SP) Bolo chladno, ale bolo sucho. (1PESP) Bolo chladno, ale bolo sucho / (1PESP) Bolo chladno, ale sucho.

(2SE) *It was cold and very windy.* (SEcaptaincook). – (2SP) Bolo chladno a veľmi fúkalo. (2PESP) Bolo chladno a veľmi fúkalo.

(3SE) *It is warm, sunny and dry in autumn, cool and dry in winter, and hot, humid and rainy from spring to summer.* (3SP) Je tu teplo, slnečno a sucho na jeseň, chladné a suché v zime a horúce, vlhké a daždivé od jari do leta. (3PESP) Na jeseň je tu teplo, slnečno a sucho, v zime chladno a sucho, od jari do leta horúco, vlhko a daždivo.

(4SE) *Sometimes it is cloudy and raining but within a couple of days sunlight comes and brings warmth.* – (4SP) Niekedy je zamračené a prší, ale o pár dní príde slnečné svetlo a prinesie teplo. (4PESP) Niekedy je zamračené a prší, ale o pár dní príde slnko a prinesie teplo.

(5SE) *It was dark and stormy.* – (SP) Bola tma a búrka. (5PESP) Bolo zatiahnuté a bola búrka.

(6SE) *It came on darker and darker.* (6SP) Bolo tmavšie a tmavšie. (6PESP) Stále viac a viac sa zatahovalo.

(7SE) *Some people coming back just in time, it is getting dark and cold quickly.* – (7SP) Niektorí ľudia sa vracajú práve včas, rýchlo sa stmieva a ochladzuje. (7PESP) Niektorí ľudia sa vracajú zavčas, rýchlo sa stmieva a ochladzuje.

(8SE) *But when the sun went down and it came on dark, we camped down upon the beach.* – (8SP) Ale keď zapadlo slnko a zotmelo sa, utáborili sme sa dole na pláži. (8PESP) Ale keď zapadlo slnko a zotmelo sa, utáborili sme sa dole na pláži.

Zo strojového prekladu uvedených anglických vetných štruktúr referujúcich o atmosférických stavoch okolitého prostredia do slovenčiny vyplýva, že prekladač vo väčšine prípadov postupoval správne, keď v ekvivalentnej slovenskej vete zachoval všetky obligátne prvky jej (štandardnej) štruktúry, t.j. spornové sloveso byť v neosobnom tvare + obsahová/vetná príslovka typu *chladno, teplo* alebo adjektívum *zamračené* (v 1. vete súvetia /4SP/). Pozri napr. vety (1SP, (2SP), 1. časť vety (3SP). Použitie adjektív *chladné a suché, horúce, vlhké a daždivé* v 2. časti vety (3SP) možno vysvetliť jednak tým, že anglické slová

cool, dry, hot, humid, rainy majú (nielen v tomto kontexte) platnosť adjektív, nie prísloviek, a jednak tým, že tak vo vete ZJ (3SE), ako aj vo vete CJ (3SP) nenásledujú bezprostredne po spone *be*, resp. *byť* (podobne ako *tepló, slnečno, sucho*), ktorá by vplývala na ich „interpretáciu“ ako obsahových / vetných prísloviek *chladno, sucho, horúco, vlhko, daždivo*.

Aj pri preklade vety (5SE) prekladač vychádzal zo „slovníkového“ zariadenia slova *dark* do kategórie substantív, aj keď v spojení so substantívom funguje ako adjektívum (v slk. *tma*vý). Jeho slovenský ekvivalent *tma* takisto v závislosti od syntaktického kontextu funguje ako substantívum, aj ako obsahová/vetná príslovka, porov. *hustá tma, robiť za tmy; bolo už celkom tma*. V hovorovom prejave sa tento rozdiel často neutralizuje, stiera (*bola tma ako v rohu – bolo tma ako v rohu*). Podobný problém bol aj s prekladom slova *stormy*, ktoré v angličtine funguje ako adjektívum s významom „búrlivý“ aj „búrkový/nepokojný“, a keďže v slovenčine od týchto adjektív nemožno utvoriť adverbium **búrkovo*, prekladač sa rozhodol pre ekvivalent *búrka*.

Vzhľadom na postup a technológiu SP prekladač pri translácii vety (6SE) s adjektívom v komparatíve *darker and darker* v pozícii menšej časti verbo-nominálneho predikátu nemal inú možnosť ako opakovať komparatív prídavného mena *tma*vší a *tma*vší, vyjadrujúceho intenzitu stavu vonkajšieho prostredia. Porov. možnosť čoraz viac sa stmievalo čoraz rýchlejšie sa stmievalo; porov. aj (6PESP) *Stále viac a viac sa zatáhalo*.

Za pozornosť stojí korektný preklad analytického anglického predikátu *it is getting dark and cold quickly* vo vete (7SE) do podoby syntetického výrazu *rýchlo sa stmieva a ochladzuje*. Porov. aj (7PESP). A podobne aj vo vete (8SE) *the sun went down and it came on dark* možno slovenský ekvivalent *keď zapadlo slnko a zotmelo sa* pokladať za správny. Porov. (8PESP).

4.3.0 V nemčine sa atmosférické procesy (typu *prší* v slovenčine) podobne ako v angličtine vyjadrujú štruktúrou dvojčlennej vety s formálnym podmietom vyjadreným zámenom *es* a prísudkom v 3. osobe sg., t.j. *Es regnet*. Napriek tomu, že v slovenčine vety tohto typu nemajú ani formálny podmet, ide o syntakticky príbuzné štruktúry, keďže v oboch jazykoch abscentuje valenčné doplnenie predikátu. Preto možno predpokladať, že pri ich preklade

do slovenčiny by strojový prekladač nemal mať problémy, podobne ako tomu bolo pri preklade analogických štruktúr z angličtiny (pozri vyššie).

(1KA) *Falls es regnet, kann man auf jeden Fall reinsitzen.* – (1SP) *Ak prší, určite si môžete sadnúť dovnútra.* (PESP) *Ak bude pršať, môžete si určite sadnúť dovnútra.*

(2KA) *Es regnete, es blitzte. Gewiss gingen alle Teufel in den Wald hinaus, um zu tanzen.* (2SP) *Pršalo, blýskalo sa. Určite všetci čerti vyšli do lesa tancovať.* (2PESP) *Pršalo, blýskalo sa. Určite všetci čerti vyšli do lesa tancovať.*

(3KA) *Finsternis bricht herein, die Erde bebt, es donnert.* - (3SP) *Padá tma, zem sa chveje, hrmí.* (3PESP): *Stmieva sa, zem sa chveje, hrmí.*

(4KA) *Da verdunkelte sich der Himmel und es donnerte und krachte.* - (4SP) *Potom sa obloha zatemnila a ozvalo sa hrmenie a praskanie.* (4PESP): *Potom sa obloha zatišla a začalo hrmieť a trieskať.*

(5KA) *Der Himmel verdunkelt sich, es donnert, und der Wind pfeift durch die Bäume.*- (5SP) *Obloha sa stmieva, hrmí a medzi stromami kvíli vietor.* (5PESP) *Obloha tmavne, hrmí a medzi stromami kvíli vietor.*

(6KA) *Sobald es dämmer, erscheinen zahlreiche Fledermäuse.*- (6SP) *Akonáhe sa zotmie, objavia sa početné netopiere.* (6PESP) *Akonáhe sa zotmie, objavia sa početné netopiere.*

(7KA) *Gerade als es dämmer, erreicht er die Siedlung der Arbeiter.* - (7SP) *Práve keď svitá, dorazí do robotníckej osady..* (7PESP) *Keď práve svitá, dorazí do robotníckej osady....*

(8KA) *Nacht kommt und es dunkelt, wird klar, warum die Philosophen hier alle zu Fels erstarren.* (8SP) *Prichádza noc a stmieva sa, je jasné, prečo sa tu všetci filozofi stávajú kameňmi.* (8PESP) *Prichádza noc a stmieva sa, je jasné, prečo sa tu všetci filozofi skamenjú.*

Preklad nemeckých predikátov označujúcich atmosférické procesy vo vetách, resp. súvetiach (1) – (8) je realizovaný sémanticky aj syntakticky korektne, čiže v rovine významu nemeckým predikátom zodpovedajú slovenské sémanticky ekvivalentné predikáty a v oblasti štruktúry slovenské predikáty sú správne transponované v bezosobnom slovesnom tvare, t.j. v 3. osobe sg. neutra.

Vetám (1) a (2) s jednočlenným predikátom typu *es regnet* konkurujú vo vetách (3), (4) a (5) dvojčlenné predikáty *Finsternis bricht herein, verdunkelte sich der Himmel, der Himmel verdunkelt sich, der Wind pfeift*, ktorým prekladač dal v slovenčine prednosť pred možnými jednočlennými predikátmi: porov. *padá tma – stmieva sa, obloha sa zatemnila – zotmelo*; akceptovať treba aj dvojčlenný predikát *kvíli vietor* ako ekvivalent nemeckej predikácie *der Wind pfeift* vo vete/súvetí (5) *kvíli vietor*; vo vete (4SP) prekladač prejavil aj svoje „tvorivé zručnosti a schopnosti“, keď nemecké jednočlenné predikáty *es donnerte und krachte* nahradil v CJ štylisticky pôsobivejšou, zážitkovejšou dvojčlennou konštrukciou *ozvalo sa hrmenie a praskanie*. Porov. (4PESP).

Jednočlenné nemecké predikáty *es dämmert* a *es dunkelt* vo vetách (6KA), (7KA) a (8KA) a ich korektne preložené slovenské ekvivalenty vo vetách (6SP), (7SP) a (8SP) svedčia o príbuznosti slovenských a nemeckých vetných štruktúr referujúcich o atmosférických procesoch, ktoré na rozdiel od anglických analytických štruktúr typu *it is getting dark* „stmieva sa“ vyjadrujú začiatok alebo koniec určitého atmosférického procesu synteticky (*es dämmert – svitá/stmieva sa, es dunkelt – stmieva sa*). K tomu sa žiada ešte poznamenať, že prekladač sa vo vetách (6KA) a (7KA) nenechal „pomýliť“ dvojznačnou nemeckou lexémou *dämmern* s antonymnými významami „stmievať sa“ a „svitať“ a v kontexte vety (6SP) správne zvolil ekvivalent *zotmie sa* a vo vete (7SP) ekvivalent *svitá*.

4.3.1 Štruktúrne príbuzné v slovenčine a v nemčine sú aj vety označujúce atmosférické stavy, ktorých štruktúru v nemčine tvorí formálny podmet *es* v spojení so sponovým slovesom *sein* alebo *werden* + adjektívum (*es ist kalt*) a v slovenčine sú to bezpodmetové (jednočlenné) vety s predikátorom vyjadreným neosobným tvarom sponového slovesa *byť* a obsahovou / vetnou stavovou príslovkou typu *chladno, teplo, zima (je chladno, bolo hmlisto)*. Táto podobná stavba predikátorov v oboch jazykoch by mala vytvárať predpoklad úspešného zvládnutia strojovej translácie z nemčiny do slovenčiny.

- (1KA) *Es ist Winter, es ist kalt, ziehe dir die Kapuze über.* (1SP): *Je zima, je zima, nasadte si kapucňu.* (1PESP) *Je zima, je chladno, daj si kapucňu.*
 (2KA) *Noch eine Frage: Angenommen, es ist kalt und windig, d.h. der Wärmebedarf ist groß und gleichzeitig viel Windstrom im Netz.* (2SP)

Ďalšia otázka: za predpokladu, že je chladno a vetro, t.j. potreba tepla je vysoká a zároveň je v sieti veľa veternej energie. (2PESP) Ešte jedna otázka: za predpokladu, že je chladno a vetro, t.j. potreba tepla je vysoká a zároveň je v sieti veľa veternej energie.

(3KA) *Ich vermute es war kalt bei euch. Heute ist es schön, aber Dezember war furchbar nass.* (3SP) *Predpokladám, že tam, kde si bol, bola zima. Dnes je pekne, ale december bol strašne mokrý.* (3PESP) *Predpokladám, že bolo u vás chladno. Dnes je pekne, ale december bol strašne mokrý.*

(4) *Es war stickig.* – (4SP) *Bolo dusno.* (4PESP) *Bolo dusno.*

(5) *Es ist neblig heute.* – (5SP) *Dnes je hmla.* (5PESP) *Dnes je hmlisto.*

(6) *Gestern war es neblig.* – (6SP) *Včera bola hmla.* (6PESP) *Včera bolo hmlisto.*

Ale zo slovenčiny do nemčiny: (7) *Dnes je hmlisto* – (7SP) *Es ist neblig heute.* (7PESP) *Es ist neblig heute.*

(8) *Gestern war es bewölkt.* (8SP) *Včera bolo zamračené.* (8PESP) *Včera bolo zamračené.*

(9KA) *Von Ende Oktober bis Ende März ist die Trockenzeit und es regnet sehr wenig, es ist windig und das Klima ist etwas frischer.* (9SP) *Od konca októbra do konca marca je obdobie sucha a prší veľmi málo, je vetro a klíma je o niečo chladnejšia.* (9PESP) *Od konca októbra do konca marca je obdobie sucha a prší veľmi málo, je vetro a klíma je o niečo chladnejšia.*

Slovenské predikáty *je zima*, *je zima* vo vete (1SP) ako ekvivalenty nemeckých predikátov *es ist Winter*, *es ist kalt* svedčia o slovnodruhovej a funkčnej nevyhranenosti slova *zima* v slovenčine, ktoré možno chápať ako substantívum, aj ako adverbium (vetnú príslovkou). Ide teda o slovnodruhové homonymum. Kongruentný tvar spony *byť* v predikáte *bola zima* vo vete (3SP) ako ekvivalent nemeckého predikátu *es war kalt* vo vete (3KA) jasne ukazuje, že prekladač sa orientoval na substantívnu interpretáciu slova *zima*, čo je celkom bežné aj v hovorových prejavoch. Porov. príklady z SNK, kde sa popri konštrukciách typu *bola zima* s vetnou stavovou príslovkou paralelne vyskytujú aj konštrukcie so substantívom *zima* :

(11SNK) *V jaskyni bez ohňa bolo zima.* – (12SNK) *Prehrabala pahrebu, lebo jej bolo zima.*

(12SNK) *V prenádherom apartmáne bola zima ani v psiarni.* -

(13SNK) *Vonku bola zima, ponad strechu fičal mrazivý vietor.*

Pri preklade nemeckej konštrukcie *es ist neblig/es war neblig* vo vetách (5) a (6) prekladač dal prednosť substantívnomu ekvivalentu *hmla* pred *hmlisto*, čím vytvoril dvojčlennú vetnú štruktúru so slovesným (časovo determinovaným) predikátom *Dnes je hmla.* – *Včera bola hmla.* Pri preklade v opačnom smere, t.j. zo slovenčiny do nemčiny (vo vete 7), však prekladač akceptoval slovenskú vetnú (stavovú) príslovku *hmlisto* a v nemeckej vete (7SP) použil korektné adjektívum *neblig* v pozícii mennej časti slovesno-menného predikátu. V ostatných prípadoch dobre sémanticky aj konštrukčne zvládol transláciu nemeckých predikátov, porov. *es ist kalt und windig* – *je chladno a vetro* (2), *es ist schön* – *je pekne*, *es war stickig* – *bolo dusno*. Preklad nemeckého predikátu *bewölkt* vo vete (8) *Gestern war es bewölkt* do participiálneho tvaru *zamračené* vo vete (8SP) *Včera bolo zamračené* svedčí o tom, že v slovenčine sa v tejto pozícii vyskytujú aj prídavia ako *zamračené*, *zatiehnuté*, *napršané*: (SNK) *Celý deň bolo zatiehnuté* a mrzlo. (9SNK) *Es war den ganzen Tag bewölkt und eiskalt* – (SNK) *Bolo zatiehnuté a pršalo*. (10SNK) *Na ceste bolo napršané*, jej auto zrazu dostalo šmyk.

3.3.6 Vetné štruktúry referujúce o psychosomatických stavoch človeka

K vlastnostným elementárnym vetným štruktúram patria aj vety, v ktorých sa z pozície hovoriaceho prisudzuje psychosomatický stav človeka, vzťahujúci sa k mimojazykovej situácii typu „niekomu je nejako“. V slovenčine jadrom týchto viet je slovesno-menný predikátor pozostávajúci zo sponového slovesa *byť* v neosobnom tvare a vetnej príslovky /predikátiva typu *smutno*, *veselo*, *chladno*, *teplo*. Sémantická štruktúra týchto viet zahŕňa jeden aktant v úlohe nositeľa / „prežívateľa“ stavu vyjadreného syntaktickým substantívom v datíve. V slovenčine ide teda o model: PRED – VFnonpers cop + ADVpred – S_D: *Eve je smutno.* – *Mame bolo zle.* – *Bolo mi zima.*

Na mieste prísponového výrazu sa vyskytujú aj predložkové pády substantív s významom vetných/predikatívnych prísloviok: *Nebolo mu do smiechu.* – *Bolo mu na vracanie / do plaču.*

V pozícii spony môžu vystupovať aj niektoré iné slovesá vyjadrujúce zmenu psychosomatického stavu, napr. *prísť*, *(z)ostať*, *urobiť sa* a pod.: *Zrazu mu prišlo zle.* – *Urobilo sa jej nevoľno.*

V angličtine vety vyjadrujúce psychosomatický stav človeka majú dvojčlennú štruktúru, pričom nositeľ stavu alebo „prežívateľ“, v slovenčine vyjadrený syntaktickým substantívom v datíve, je v angličtine konštruovaný ako podmet, teda syntakticky S_N , po ktorom nasleduje spona *be* alebo *feel* a po nej menný výraz (kategoriálne predikatívum) vyjadrujúci psychosomatický stav, porov. *I am cold.* – *I feel cold.*

Podobne ako pri predchádzajúcich vetných typoch, aj pri vetných štruktúrach vyjadrujúcich psychosomatický stav človeka nás bude zaujímať, ako bude pri ich translácii do slovenčiny postupovať prekladač google, t.j. či výsledkom translačného výstupu bude dvojčlenná vetná štruktúra s podmetom vyjadreným syntaktickým substantívom v nominatíve, tak ako je to v ZJ, alebo jednočlenný vetný model s nositeľom stavu vyjadreným (syntaktickým) substantívom v datíve, čo je typické pre slovenčinu.

Výsledkom prekladu „modelovej“ alebo prototypovej vety vyjadrujúcej fyzický stav človeka v angličtine (1) *I am cold.* je preklad (1SP) *Je mi zima.*, čiže nositeľ stavu v štruktúre bezpodmetovej alebo tradične jednočlennej vety v CJ je v datíve. Ale vetu (2) *I feel cold.* prekladá do dvojčlennej (podmetovej) podoby (2SP) *Cítim chlad.* s podmetom v nominatíve, čo možno vysvetliť interpretáciou strojového prekladača anglického slovesa *feel* ako plnovýznamového viažuceho na seba aktant v pozícii subjektu aj v pozícii objektu, teda podobne ako v slovenčine *kto, čo cíti?* Naproti tomu vetu (3) *I feel cold now* s časovým determinátorom *now* transponuje do jednočlennej štruktúry (3SP) *Teraz mi je zima* s nositeľom stavu (opäť) v datíve. V tomto prípade časový determinátor *now* zrejme vplýva na interpretáciu slovesa *feel* ako pomocného sponového výrazu (so slovenským ekvivalentom *cítiť sa*), čo napokon vedie k celkovému „chápaniu“ vety zdrojového jazyka ako štruktúry vyjadrujúcej momentálny, aktuálny stav nositeľa, ktorý je v podobných prípadoch v slovenčine vyjadrený v datíve.

V ďalších analogických prípadoch strojový prekladač postupuje takto:

(1GWE) *He is still alive and he is well and he is living out there.* – (1SP) *Stále žije a je mu dobre a žije tam vonku.* (1PESP) *Stále mu „ide karta“ a žije mimo.*

(2GWE) *Today he is well on his way to a normal life.* (1SP) *Dnes je na dobrej ceste do normálneho života.* (2PESP) *Dnes je na dobrej ceste, aby sa vrátil do normálneho života.*

(3 GWE) *She said she felt very relieved the court case was over.* (3SP) *Povedala, že sa jej veľmi uľavilo, keď sa súdny spor skončil.* (3PESP) *Povedala, že sa jej veľmi uľavilo, keď sa súdny spor skončil.*

(4GWE) *But inside she felt anxious.* – (4SP) *Vo vnútri však cítila úzkosť.* (4PESP) *Vo vnútri však cítila úzkosť.*

(5 GWE) *Around noon Saturday, she said she felt uneasy.* - (5SP) *V sobotu okolo poludnia povedala, že sa cíti nesvoja.* (5PESP) *V sobotu okolo poludnia povedala, že sa cíti nesvoja.*

(6GWE) *If she felt uneasy or anxious or downright terrified during a lecture, she couldn't just get up.* - (6SP) *Ak sa počas prednášky cítila nesvoja, znepokojená alebo priam vydesená nemohla len tak vstať.* (1PESP) *Ak by sa počas prednášky cítila nesvoja, znepokojená alebo priam vydesená, nemohla by len tak vstať.*

(7GWE) *Sometimes I can't sleep -- I am hot -- I am cold and I can never remember anything, lol!!* – (7SP) *Niekedy nemôžem spať – je mi teplo, je mi zima a nikdy si nič nepamätám.* (7PESP)

Niekedy nemôžem spať – je mi teplo, je mi zima a nikdy si na nič nepamätám.

(8GWE) *I felt like crying but also laughing at the same time, it was like I was flying above.* - (8SP) *Mal som chuť plakať, ale aj smiať sa zároveň, bolo to ako keby som lietal ponad.* (8PESP) *Mal som chuť plakať ale zároveň sa aj smiať, bolo to, ako keby som lietal ponad.*

(9GWE) *U know I felt like crying watching the episode.* – (9SP) *Vieš, pri pozeraní epizody sa mi chcelo plakať.* (9PESP) *Vieš, pri pozeraní epizódy sa mi chcelo plakať.*

Porovnanie štruktúry viet zdrojového jazyka (1GWE) – (9GWE) s ich strojovým prekladom do slovenčiny (1SP) – (9SP) naznačuje, že ak je v predikáte vety ZJ sponové sloveso *be*, prekladač túto štruktúru v CJ prezentuje

ako jednočlennú, porov. vety (1SP – *he is well* : je mu dobre), (7 SP – *I am hot, I am cold* : je mi teplo, je mi zima) s nositeľom stavu v datíve, kým pri vetách s predikátorom *fell* pri preklade do slovenčiny prevažuje vnímanie slovesa *feel* ako plnovýznamového (s nositeľom stavu v nominatíve) a výsledkom prekladu sú zväčša dvojčlenné štruktúry: *cítila úzkosť* (4SP), *sa cíti nesvoja* (5SP), *sa cítila nesvoja, znepokojená alebo priam vydesená* (6SP); tú istú štruktúru *I felt like crying but also laughing* vo vete (8GWE) a *I felt like crying* a (9 GWE) stroj prekladá ako dvojčlennú vo vete (8 SP) – *mal som chuť plakať, ale aj smiať sa* a ako jednočlennú vo vete (9 SP) – *sa mi chcelo plakať*. Táto štruktúra sa neodlišuje ani od humánneho prekladu v PESP.

Vcelku úspešne prekladač zvláda aj anglické vetné štruktúry vyjadrujúce zmenu psychosomatického stavu s nositeľom v pozícii podmetu a analytickým predikátom s rezultatívnymi sponami *get, grow, become* a pod. (porov. Dušková, tamže: 374) + menným výrazom vyjadrujúcim psychosomatický stav - *dizzy, unwell, queer, faint*, porov.

(1GWE) *Before I got unwell with kidney stones, I found the best thing for me was to help people.* – (1SP) *Predtým, ako mi prišlo zle s obličkovými kameňmi, zistil som, že najlepšie pre mňa je pomáhať ľuďom.* (1PESPa) *Predtým, ako som mal problém s obličkovými kameňmi, som zistil, že najlepšie je pre mňa pomáhať ľuďom.* (1PESPB) *Predtým, ako som mal problém s obličkovými kameňmi, som zistil, že mojou najlepšou voľbou je pomáhať ľuďom.*

(2GWE) *The person got unwell and not simply totally saved.* – (2SP) *Človek sa necítil dobre a nebol jednoducho zachránený.* (2PESP) *Človek sa prestal cítiť dobre a nebol jednoducho chránený.*

V porovnaní s prekladateľským riešením predikátu vety (1GWE) slovenský ekvivalent v (1SP) s datívom nosela stavu možno pokladať za vhodnejší ekvivalent než analytický predikát *mal som problém* v (1PESPa), resp. v (1PESPB), hoci väzba *prišlo mi zle s obličkovými kameňmi* nie je korektná. (Jedno z možných riešení: *predtým než ma začali trápiť obličkové kamene*, ale takýto preklad vzhľadom na „technologický“ postup od SP zatiaľ nemožno očakávať). A naopak zmena psychosomatického stavu jeho nositeľa *človek sa prestal cítiť dobre* je v (2PESP) porovnaní s (2SP) vyjadrená korektne, kým v (2S)

v konštrukcii *človek sa necítil dobre* chýba fázové sloveso vyjadrujúce zmenu stavu.

(3GWE) *Pihu has got unwell.* – (3SP) *Pihu je zle.* (3PESP) *Pihuovi prišlo zle.* Aj v tomto prípade zmena stavu, ktorá je korektne vyjadrená v (3PESP), v (3SP) absentuje.

(4GWE) *I bacame fint.* – (4SP) *Omdlel som.* (4PESP) *Omdlel som.* / *Prišlo mi zle.* V tomto prípade vyjadrenie zmeny stavu v (4SP) možno akceptovať (posteditácii ponúka aj variant *prišlo mi zle*)

(5GWE) *It is sometimes very difficult for some people, especially those who have digestive issues and actually become faint when hungry.* (5SP) *Pre niektorých ľudí je to niekedy veľmi ťažké, najmä pre tých, ktorí majú tráviace problémy a pri hladu omdlievajú.* (5PESP) *Pre niektorých ľudí je to niekedy veľmi ťažké, najmä pre tých, ktorí majú tráviace problémy a keď sú hladní, tak omdlievajú.*

(6GWE) *The list of things that can cause a person to become dizzy can not be diagnosed on the internet by telling someone your symptoms.* – (6SP) *Zoznam vecí, ktoré môžu spôsobiť, že sa človeku zatočí hlava sa nedá na internete diagnostikovať tak, že niekomu povieť svoje príznaky.* (6PESP) *Zoznam vecí, ktoré môžu spôsobiť človeku závraty sa nedá na internete diagnostikovať tak, že niekomu povieť svoje príznaky.*

(7GWE) *If you become dizzy or nauseated during taking Cialis....* (7SP) *Ak máte počas užívania Cialisu závraty alebo nevoľnosť...* (1PESP) *Ak máte počas užívania Cialisu závraty alebo cítite nevoľnosť...*

Kým vo vetách (1SP), (4SP) a (5SP) je zmena psychosomatického stavu korektne vyjadrená koreláciou sémantiky predikátu s jeho časovým zaradením (*I got unwell – prišlo mi zle; I became faint – prišlo mi zle; person to become dizzy – človeku sa zatočí hlava*), vo vete (3 SP) táto korelácia chýba (*Pihu has got unwell* – uskutočnená zmena stavu v minulom čase vo vete ZJ oproti trvajúcejmu stavu v prítomnosti - *Pihu je zle* – vo vete CJ. Celkovo však prevažujú syntakticky a sémanticky akceptovateľné ekvivalentné štruktúry vo vetách CJ, čo potvrdzujú správne prekladateľské riešenia aj vo vetách (6SP), (7SP). Dvojčlenná štruktúra predikátu vo vete (2SP) – *človek sa necítil dobre* - však vykazuje priamy vplyv dvojčlennej štruktúry vety zdrojového jazyka (2GWE).

Oveľa väčšiu príbuznosť pri vyjadrovaní psychosomatických stavov preukazujú vetné štruktúry v slovenčine a nemčine. Kým anglické vetné štruktúry patriace do tejto sémantickej skupiny sú striktné dvojčlenné, t.j. nositeľ stavu je vždy v pozícii podmetu a štruktúru predikátu vytvára spojenie kopulatívneho slovesa s menným výrazom, v nemčine – podobne ako v slovenčine – sú celkom bežné vetné štruktúry so slovesno-menným predikátorom a nositeľom stavu vyjadreným substantívom alebo zámenom v datíve, porov. *Je mi zima.* – *Mir ist kalt.* *Je mi zle.* – *Mir ist übel.* (pozri Helbig – Buscha 1972: 356; porov. Štícha, ibid: 483).

Mich friert. SP: Mrznem.

Popri týchto štruktúrach sa v nemčine paralelne používajú dvojčlenné konštrukcie pozostávajúce z (formálneho) podmetu *es* a spojenia kopuly *sein/werden* v určitom tvare s predikatívnym adjektívom (Helbig – Buscha ibid.: 356): *Es ist mir kalt.* / *Mir ist es kalt.* Podobne *Es wurde ihr schlecht.* / *Ihr wurde es schlecht.* K predikatívnym adjektívam vytvárajúcim štruktúry typu *jemandem ist/wird kalt* „niekomu je chladno/zima“ podľa Helbiga – Buschu (tamže) patria prídavné mená *angst* „strach“, *bange* „úzkostný, tiesnivý“, *gut* „dobrý“, *heiß* „horúci“, *übel* „zlý“, *warm* „teplý“ a niektoré ďalšie. Uvedené slovenské adjektíva však v ekvivalentných slovenských vetných štruktúrach fungujú ako vetné/ obsahové stavové príslovky *dobré, zle, teplo, chladno / zima* a pod., porov *Es ist mir schlecht.* – *Je mi zle.*

Vzhľadom na štruktúrnú príbuznosť alebo až totožnosť týchto vetných štruktúr v nemčine a slovenčine pri strojovom preklade týchto viet z nemčiny do slovenčiny možno predpokladať ich bezproblémový transfer. Určité problémy možno však očakávať v prípadoch, keď nemecké adjektívum má v slovenčine adverbiálny ekvivalent (typu *schlecht* – *zle*), čo by mohlo vplývať na konštruovanie vety v CJ.

Na sledovanie presnosti (*Accuracy*) a jazykovej / gramatickej korektnosti (*Fluency*) ako dvoch najzávažnejších kategórií zabezpečujúcich kvalitu humánneho aj strojového prekladu⁸ vyberáme niekoľko modelových viet z nemeckých gramatík, resp. aj z webovej stránky nemeckej wikipédie (de.wikipedia.org)

8 Pozri Multidiemnsional Quality Metrics. 2015. Dostupné na <http://www.qt21.eu/mqm-definition/issues-list-2015-12-30.html>

- (1DG) Es ist mir kalt. – (1SP) Som studený. (1PESP) Je mi zima.
 (1aDG) Mir ist es kalt. – (1aSP) Je mi zima. (1a PESP) Je mi zima.
 (1b DG) Mir ist kalt. – (1bSP) Som studený. (1b PESP) Je mi zima.
 (2DG) Es ist mir warm. – (2SP) Je mi teplo. (2PESP) Je mi teplo.
 (2aDG) Mir ist es warm. (2aSP) Je mi teplo. (2aPESP) Je mi teplo.
 (2bDG) Mir ist warm. – (2bSP) Cítim teplo. (2b PESP) Je mi teplo.
 (3DG) Es wurde ihr schlecht. – (3SP) Ochorela. (3PESP) Bolo jej zle.
 (3aDG) Ihr wurde es schlecht. - (3aSP) Ochorela. (3aPESP) Bolo jej zle.
 (3bDG) Ihr wurde schlecht. - (3bSP) Ochorela. (3bPESP) Bolo jej zle.
 (3cworg) Mir ist schlecht. - (3cSP) Cítim sa chorý. (3c PESP) Je mi zle.
 (4worg) Mir wird ganz schlecht. – (4SP) Je mi naozaj zle. (4PESP) Je mi úplne zle
 (5DG) Mir ist übel.- (5SP) Je mi nevoľno. (5PESP) Je mi zle.
 (6 worg) Bei diesem Anblick wurde ihr übel. (6SP): Z toho pohľadu jej bolo zle. (6PESP) Pri tomto pohľade jej bolo zle.
 (7worg) Mir ist langweilig. – (7 SP) Nudím sa. (7PESP) Nudím sa.
 (8FŠ) Ihr war zum Heulen zumute – (8SP) Mala chuť plakať. (8PESP) Mala chuť plakať.
 (8a) Mir war zum Heulen zumute. – (8aSP) Bolo mi do plaču.. (8aPESP) Bolo mi do plaču..
 (9DG) Es ist mir angst um ihn. – (9SP) Bojím sa o neho. (9PESP) Bojím sa o neho.

Strojový preklad nemeckých vetných štruktúr (1) – (9) vyjadrujúcich psychosomatický stav jeho nositeľa konštruovaného v datíve zámena (alebo zriedkavejšie substantíva) nie celkom koreluje so systémovo- štruktúrnou podobnosťou či identickosťou týchto vetných typov v nemčine a slovenčine. Štruktúry (1aDG) Mir ist es kalt. (2aDG) Mir ist es warm. (4 worg) Mir wird ganz schlecht. (5DG) Mir ist übel. (6 worg) wurde ihr übel. (8a) Mir war zum Heulen zumute. si aj v slovenskom preklade zachovávajú nositeľa stavu v datíve (v rámci jednočlennej vetnej štruktúry typu (1aSP) Je mi zima. (8aSP) Bolo mi do plaču.), kým v ostatných prípadoch prevažuje v slovenskom preklade dvojčenná vetná štruktúra s podmetom v nominatíve, porov. (2bSP) Cítim teplo. (3SP) Ochorela. (3cSP) Cítim sa chorý. (8SP) Mala chuť plakať atď. V týchto prípadoch pri preklade prichádzala do úvahy ako korektná alternatíva štruk-

túra s vetnou /predikatívnou príslovkou typu *chladno, teplo* a nositeľom stavu v datíve, Porov. príslušné riešenia v PESP.

Dvojčlenné štruktúry viet (7SP) *Nudím sa.* a (9SP) *Bojím sa o neho.* ako ekvivalenty nemeckých viet (7worg) *Mir ist langweilig* a (9DG) *Es ist mir angst um ihn* možno vysvetliť absenciou vetných /predikatívnych prísloviok v slovenčine ako sémantických ekvivalentov nemeckých predikatívnych adjektív *langweilig* a *angst*. K podobnému prekladateľskému výsledku dospieva aj humánny prekladateľ, porov. príslušné PESP.

Okrem spomenutých vetných štruktúr pomenúvajúcich psychosomatické stavy s nositeľom stavu v datíve sa v nemčine vyskytujú sémanticky /propozične analogické štruktúry s formálnym podmetom *es* na začiatku vety (alebo bez neho, ak na začiatku vety stojí iný výraz), predikátom vyjadreným plnovýznamovým slovesom viažucim na seba nositeľa stavu v datíve alebo v akuzatíve. Patria k nim slovesá so všeobecným významom strachu /hrôzy: *grauen, grausen, gruseln* „hroziť sa/desiť sa“, *schaudern* „chvieť sa, triasť sa (hrôzou, od zimy)“, *schauern* „ľakať sa, desiť sa“ ktoré okrem spomenutej valencie s datívom alebo (najčastejšie) s akuzatívom zámena ako nositeľom stavu viažu na seba aj aktant vyjadrený datívom substantíva s predložkou *vor*, pomenúvajúcim príčinu alebo zdroj strachu/hrôzy. Ide teda o vety typu *Es graut mir vor der Prüfung* (DG: 355) čiže doslova „desí ma od hrôzy pred skúškou“. Pri ich preklade do slovenčiny sa strojový prekladač vychádza jednak z akuzatívnej väzby ekvivalentných verb v slovenčine, jednak z ekvivalentnej väzby aktanta *vor jemandem/etwas* v nemčine:

(10worg) *Mir schaudert vor den Konsequenzen.* – (10 SP) *Chvejem sa pred následkami.* (10PESP) *Hrozím sa následkov.*

(11DG) *Es graut mir vor der Prüfung.* – (11SP) *Bojím sa skúšky.*

(11PESP) *Bojím sa skúšky.* (11a worg) *Ihm graute vor der Prüfung.*

(11bSP) *Bál sa skúšky.* (11bPESP) *Bál sa skúšky*

Výsledná štruktúra SP viet (10SP) a (11SP) má teda podobu dvojčlennej vety s podmetom v nominatíve. Rovnako je to aj v PESP.

Niektoré nemecké slovesá pomenúvajúce psychosomatické stavy sa viažu s akuzatívom, napr. *dürsten* „smädiť“, *ekeln* „hnusíť sa“, aj s datívom: *frieren*

9 Príklady uvádzame podľa: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 176, 197. (Ďalej skratka NSS).

„mrznút“, *frösteln* „oziabať, zimomravieť“, *hungern* „hladovať“ (pozri DG: 355).

Slovníkové exemplifikácie významu týchto slovíes (podľa NSS) realizuje SP takto:

(NSS: 176) *es dürstet mich – smädi ma*: (SP) *som smädný*; (NSS: 197) *es ekelt mir/mich – hnusí sa mi to*: (SP) *hnusí sa mi to*; (NSS: 250) *es friert mich - mrznem*: (SP) *zamrazí ma*. Ale *mich friert* (podľa HB: 355) – (SP) *mrznem*; (NSS: 251) *mich fröstelt – oziabe ma, mrazí ma*: (SP) *chvejem sa*; (NSS: 346) *mich hungert / es hungert mich – som hladný*: (SP) *umieram od hladu / hladuje ma*.

Strojové preklady vetných konštrukcií s uvedenými nemeckými slovesami sa od slovníkových ilustrácií odlišujú v podstate v tých prípadoch, keď je nemecká konštrukcia štruktúrovaná ako dvojčlenná veta s formálnym podmetom *es*. V týchto prípadoch má SP tendenciu vyjadriť aj slovenský ekvivalent formou dvojčlennej vety: *es dürstet mich – (SP) som smädný*, *es friert mich – (SP) zamrazí ma*, *es hungert mich – (SP) hladuje ma*. Porov. aj *es ekelt mich vor etwas – (SP) niečo sa mi hnusí*. Jednoznačné a najmä definitívne závery na základe týchto príkladov však ešte vyvodiť nemožno.

4 Vetné štruktúry vyjadrujúce posesívnosť / vlastníctvo

Najmä v súvisi s komparatívnym zameraním našej publikácie a so zreteľom na strojovú transláciu vybraných syntaktických modelov posesívnosť ako sémantickú kategóriu budeme chápať širšie, t.j. ako vzťah medzi dvoma konšituentmi, z ktorých jeden je vlastníkom (posesor) v širokom zmysle slova a druhý vlastným (posesum). V niektorých lingvistických prácach (pozri napr. Grepl – Karlík, tamže: 87) sa takto vymedzený sémantický vzťah chápe ako prináležitosť. V iných, najmä filozofických koncepciách sa posesívnosť chápe ako „špeciálny prípad kategórie prináležitosti“ (Štěpán 1985: 21), ktorá sa vymedzuje na základe relácie celok – časť (*střecha domu*). Pri našom chápaní posesívnosti určitej jazykovej konštrukcie budeme vychádzať jednak z možnosti použiť vo vzťahu k danej konštrukcii a v danom kontexte opytovacie zámeno či?, jednak možnosť transformácie danej konštrukcie bez slovesa *mať* na konštrukciu s týmto slovesom vo funkcii predikátu (porov. Piper a kol. 2005: 681). Ak sa vo vzťahu k danej konštrukcii opytovacie zámeno či“ nedá použiť, resp. skôr by sa použilo iné opytovacie zámeno, nejde o posesívnu konštrukciu v užšom zmysle slova (porov. *záhrada nášho suseda, byt môjho kolegu* (posesívnosť) : *ústie rieky, účinok lieku* (neposesívnosť)). Ak sa daná konštrukcia bez slovesa *mať* dá transformovať na konštrukciu s týmto slovesom, svedčí to o jej posesívnom charaktere (v užšom zmysle), ak táto transformácia nie je možná, nejde o posesívnosť, porov. *Susedova záhrada je veľká. – Sused má veľkú záhradu. : Susedov príchod je istý. – *Sused má istý príchod.*

Sémantická kategória posesívnosti sa v jazyku vyjadruje viacerými prostriedkami. Napríklad v slovenčine z morfológických prostriedkov sú to prívlastňovacie prídavné mená ako *otcov, matkin*, najčastejšie používané v pozícii

po sesívneho prívlastku, z morfosyntaktických prostriedkov je to posesívny genitív (*záhrada nášho suseda*), posesívny datív (*syn sa mi učí dobre*), z lexikálnych prostriedkov, resp. z prostriedkov sémantickej morfológie sú to najmä prívlastňovacie zámená a pod. V rámci vety sa posesívnosť vyjadruje jednak kombináciou lexikálnych a morfológických prostriedkov, jednak použitím predikátora s významom vlastníctva. V podobných prípadoch ide o tzv. predikatívnu posesívnosť (pozri Piper a kol. 2005: 692-699).

Z viacerých druhov posesívnosti vrátane spôsobov a prostriedkov ich vyjadrenia sa vzhľadom na charakter a zámer tejto publikácie zisťovať a ozrejmovávať úspešnosť strojového prekladu vybraných syntakticko-sémantických javov v smere angličtina, nemčina - slovenčina, v tejto časti štúdie sa zameriame najmä na syntaktické a morfosyntaktické vyjadrovanie propozícií s významom objektovej príslušnosti, reprezentujúcej veľmi frekventovanú situáciu (porov. Grepl – Karlík *ibid.*: 87) „niekto / niečo má / nemá niekoho / niečo“, resp. „niekto / niečo (k) niekomu patrí“. Túto sféru špecifického konfrontačného pozorovania (z hľadiska úspešnosti SP) posesívnosti v nemčine, angličtine oproti slovenčine rozšírime aj o pronominálne vyjadrovanie prívlastňovania jednak preto, aby sme sledovali, či strojový preklad bude schopný správne reagovať na rozdielne morfológické, sémantické a pragmatické vlastnosti zámen v slovenčine oproti zámenám v nemčine, ale najmä v angličtine, porov. napr. rozlišovanie – nerozlišovanie kategórie rodu a čísla, používanie prívlastňovacích zámen pri odkazovaní na časti tela, absencia zvrätneho posesívneho zámena (slk. *svoj*) v angličtine a nemčine a pod. Detailnejší rozbor tejto problematiky by prichádzal do úvahy pri skúmaní prekladu aj v smere slovenčina – angličtina / nemčina.

Pokiaľ ide o vyjadrovanie posesívnosti v konštrukciách s prívlastňovacími zámenami v angličtine, pri sledovaní úspešnosti ich translačného transferu do slovenčiny prostredníctvom SP budeme vychádzať jednak zo spoločných, ale hlavne z rozdielnych morfosyntaktických a pragmatických / funkčných vlastností tejto skupiny zámen v angličtine a slovenčine.

Spoločnou syntaktickou črtou prívlastňovacích zámen v angličtine a slovenčine (ale aj v mnohých ďalších jazykoch) je ich fungovanie v substantívnej syntagme (*noun phrase*) ako determinátora syntaktického substantíva. Ide teda o rovnakú syntaktickú funkciu, akú v tomto postavení majú adjektíva,

preto sa posesívne pronominá zo syntaktického hľadiska zaraďujú k adjektívnym zámenám. Morfologicky sa táto skupina zámen v angličtine a slovenčine odlišuje tým, že v angličtine posesívne zámena rovnako ako adjektíva nevyjadrujú s určeným substantívom zhodu v rode, čísle a, samozrejme, ani v páde.

Z ďalších rozdielov možno uviesť absenciu zvratného privlastňovacieho zámena (slk. *svoj*) v angličtine, odkazovanie prostredníctvom privlastňovacích zámen na časti tela v angličtine (porov. *I broke my arm* - doslova „zlomil som moju ruku“), na predmety osobnej potreby (*I took off my coat* - doslova „vyzliekol som môj kabát“) a pod. Ide teda o prípady, keď sa v slovenčine posesívnosť buď vôbec nevyjadruje, alebo sa vyjadruje inými prostriedkami (porov. Dušková *ibid.*: 107)

Na ilustráciu (stupňa) úspešnosti strojového prekladača pri translácii syntaktických konštrukcií s posesívnymi adjektívami v angličtine do slovenčiny uvádzame nasledujúce syntaktické jednotky:

(1GWE) *My house is old.* - (1SP) *Môj dom je starý.* (1PESP) *Môj dom je starý.* (2GWE) *My book about her is not a conventional biography.* - (2SP) *Moja kniha o nej nie je konvenčnou biografiou.* (1PESP) *Moja kniha o nej nie je konvenčnou biografiou.*

(3GWE) *Sleep can affect your mood and your body and is important to your recovery.* (3SP) *Spánok môže ovplyvniť vašu náladu a vaše telo a je dôležitý pre vaše zdravie.* (3PESP) *Spánok môže ovplyvniť vašu náladu a telo a je dôležitý pre vaše zdravie.*

(4GWE) *My cat has been sick, my car broke down.* - (4SP) *Moja mačka bola chorá, pokazilo sa mi auto.* (4PESP) *Moja mačka bola chorá, moje auto sa mi pokazilo.*

(5BNC) *A fly was buzzing over my head and kept settling on my face.* - (5SP) *Nad hlavou mi bzučala mucha a na tvári sa mi usadzovala.* (5PESP) *Nad hlavou mi bzučala mucha a stále mi chcela pristáť na tvár.*

(6BNC) *Once they had left, I locked myself in, went back to my desk, sat down and buried my head in my hands.* - (6SP) *Keď odišli, zamkol som sa, vrátil som sa k svojmu stolu, sadol som si a zaboril som si hlavu do dlaní.* (6PESP) *Keď odišli, zamkol som sa, vrátil som sa k svojmu stolu, sadol som si a skryl som si hlavu do dlaní.*

Vety (1SP) – (3SP), ale aj ďalšie príklady dokladajú schopnosť prekladača správne realizovať zhodu posesívnych zámen s určeným substantívom v rode, čísle a páde, čo koreluje s analogickými substantívnymi syntagmami s určujúcimi adjektívami. Za pozornosť stojí aj prekladateľské riešenie súvetia (4GWE): v 1. vete súvetia (4SP) prekladač ponechal privlastňovacie zámeno v syntagme *moja mačka*, kým pri preklade anglickej syntagmy *my car* v 2. vete správne uprednostnil konštrukciu s posesívnym datívom osobného zámena (*pokazilo sa mi auto*) pred posesívnym zámenom *moje* determinujúcim substantívum *auto*. Posesívny datív totiž v tejto konštrukcii implikuje aj pomenovanie osoby, v neprospech ktorej sa dej uskutočňuje, čo je charakteristické pre slovenčinu a väčšinu slovanských jazykov. Strojový preklad je z tohto hľadiska vydatenejší ako humánny preklad v (4PESP) s redundantným posesívnym zámenom *moje* (auto). Podobne možno hodnotiť aj preklad vety (5BNC), kde ako ekvivalent anglických posesívnych zámen v syntagmách *my head* a *my face* prekladač zvolil privlastňovací datív osobného zámena *ja* (5SP); sloveso *usadzovať sa* nie je, samozrejme, šťastnou prekladateľskou voľbou, no syntaktickú stavbu vety nijako neovplyvňuje. Porov. lepšiu voľbu v (5PESP). Rovnako zo syntakticko-sémantického aj štylistického hľadiska možno ako primeraný hodnotiť aj preklad najmä poslednej vety súvetia (6BNC) – (6SP), a to jednak použitím posesívneho datívu zvratného zámena *si* (*hlavu*) ako ekvivalentu anglického posesívneho zámena *my* (head), jednak vynechaním ekvivalentu anglického posesívneho zámena v syntagme *my hands*.

Pokiaľ ide o obvyklé používanie privlastňovacích zámen pri odkazovaní na časti tela v angličtine, strojový prekladač pri ich translácii do slovenčiny postupuje správne, keď ich buď vynecháva, alebo ako ekvivalent používa konštrukciu s odlišnou slovesnou valenciou. Porov. (7BNC) *I can't bend my leg.* - (7SP) *Nemôžem zohnúť nohu.* (7PESP) *Nemôžem zohnúť nohu.* (8BNC) *God, my leg hurts.* (8SP) *Bože, bolí ma noha.* (8PESP) *Bože, bolí ma noha.*

(9BNC) *I think my leg is broken, can you stop the bleeding?* - (9SP) *Myslím, že mám zlomenú nohu, môžete zastaviť krvácanie?* (9PESP) *Myslím, že mám zlomenú nohu, môžete mi zastaviť krvácanie?* (2PESP) *Myslím, že som si zlomil nohu, môžete mi zastaviť krvácanie?*

(10GWE) *Running hurts your knees.* - (10SP) *Z behu vás bolia kolená.*
(10PESP) *Z behu vás bolia kolená.*

Podobne správne strojový prekladač vynecháva posesívne zámeno v angličtine aj v prípadoch typu

(11GWE) *He ate his dinner at 6pm.* - (11SP) *Večeru zjedol o 18:00.*

(11PESP) *Večeru zjedol o šiestej.*

Strojový preklad vcelku správne postupuje aj pri vyjadrovaní privlastňovania hociktorej gramatickej osobe v pozícii podmetu vety, keď ako ekvivalent takýchto anglických konštrukcií používa pri preklade do slovenčiny privlastňovacie zvrtné zámeno *svoj*. Porov. výsledky nášho „testu“:

I like my house. – *Mám rád svoj dom.* (PESP) *Mám rád svoj dom.*

You like your house. - *Máš rád svoj dom.* (PESP) *Máš rád svoj dom.*

He likes his house. - *Má rád svoj dom.* (PESP) *Má rád svoj dom.*

She likes her house. - *Má rada svoj dom..* (PESP) *Má rada svoj dom.*

We like our house. - *Máme radi náš dom..* (PESP) *Máme radi náš dom.*

They like their house. - *Majú radi svoj dom.* (PESP) *Majú radi svoj dom.*

S výnimkou prekladu vety *We like our house.* - *Máme radi náš dom* prekladač vo všetkých ostatných prípadoch správne použil v slovenskom preklade privlastňovacie zvrtné zámeno *svoj*. Konštrukcia *máme radi náš dom* sa však nemusí pokladať za chybnú, keďže v komunikácii nespôsobuje neporozumenie alebo nedorozumenie; podobné konštrukcie sa často vyskytujú najmä v hovorových prejavoch. Porov. aj rovnaký humánny preklad pri PESP. Zaujímavé však je, že vo vete s viacnásobným predmetom *We like our house and our work.* strojový prekladač ako ekvivalent anglickej posesívnej konštrukcie používa zvrtné privlastňovacie zámeno *svoj*: *Máme radi svoj dom a svoju prácu.*

1 Syntakticko-sémantickým jadrom vetných štruktúr vyjadrujúcich objektovú prináležitosť je v slovenčine predikátor *mať*, implikujúci jeden aktant v úlohe vlastníka v pozícii podmet vety a druhý aktant v úlohe vlastneného objektu v pozícii predmetu v akuzatívne. Ide teda o model $S_N - \text{PRED}_{V\text{Fmat}} - S_A$: *Sused má záhradu.*

Pokiaľ ide o porovnanie tohto vetného modelu v slovenčine s ekvivalentnými vetnými štruktúrami v angličtine a nemčine, všetky tieto jazyky a, samozrejme, aj veľa ďalších patria k typu jazykov, v ktorých sa vlastníctvo objektu vyjadruje predikátorom *mať*. Porov. nem. *Der Nachbar hat einen Garten.*; angl. *The neighbor has a garden.* V niektorých jazykoch, napr. v ruštine, lotyštine, maďarčine, fínčine a ďalších sa analogický posesívny vzťah vyjadruje existenci-

álnymi vetnými štruktúrami s predikátorom *byť*, porov. rus. *U meňa jest' drug.* „U mňa je priateľ“, maď. *Egy könyvem van a házamban.* „Kniha je v mojom dome“; a podobne aj v zápore *Nincs egy könyvem a házamban.* „Nie je kniha v mojom dome“. Podobné prípady svedčia o (tesnom) vzťahu medzi lokáciou (miestom) a posesívnosťou / vlastníctvom. Ide teda o situácie, keď objekty nachádzajúce sa vždy alebo často v tesnej blízkosti osoby implikujú, že patria danej osobe. Alebo naopak, že ľudia majú svoje vlastníctvo blízko seba¹⁰.

Vzhľadom na spomenutú príbuznosť vetných štruktúr vyjadrujúcich vlastníctvo objektu predikátorom s významom *mať* v slovenčine, angličtine a nemčine možno od strojového prekladu pri preklade týchto konštrukcií očakávať ich bezproblémový transfer z angličtiny do slovenčiny. Pozri o tom nižšie.

V angličtine sa vlastníctvo fyzického (materiálneho), sociálneho aj abstraktného objektu vyjadruje plnovýznamovým slovesom *have* (v britskej hovorovej angličtine aj konštrukciou *have got*), po ktorom nasleduje vlastnený objekt v pozícii predmetu vety. Strojový preklad tansláciu týchto posesívnych štruktúr do slovenčiny realizuje takto:

(1BNC) *If you have a house, you like to keep it nice and tidy.* – (1SP) *Ak máte dom, radi ho udržiavate pekný a uprataný.* (1PESP) *Ak máte dom, radi ho udržiavate pekný a uprataný.*

(2BNC) *Yeoman has a car showroom, offices, forecourt and storage accommodation in Darlington.* (2SP) *Yeoman má v Darlington autosalón, kancelárie, nádvorie a sklad.* (2PESP) *Yeoman má v Darlington autosalón, kancelárie, priestor pred budovou a sklad.*

(3BNC) *Many of our existing volunteers have families and jobs and are often very busy.* – (3SP) *Mnohí z našich existujúcich dobrovoľníkov majú rodinu a prácu a sú často veľmi zaneprázdnení.* (3PESP) *Mnohí z našich súčasných dobrovoľníkov majú rodinu a prácu a sú často veľmi zaneprázdnení.*

(4BNC) *I have two sisters, two big sisters, I have no brothers, do you have any brothers?* – (SP) *Mám dve sestry, dve veľké sestry, nemám bratov, máš*

10 Porov. Günter Raden and René Dirven: *Cognitive English Grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2007, s. 279. ISBN 9781556196645

nejakých bratov? (4PESP) Mám dve sestry, dve staršie sestry, nemám bratov, máš ty *nejakých* bratov?

(5BNC) If you *have* AIDS, a germ can destroy your eyesight. – (SP) Ak máte AIDS, mikrób môže zničiť váš zrak. (5PESP) Ak *máte* AIDS, baktéria môže zničiť váš zrak.

(6BNC) I *hope* I'm not going to have the flu. – (6SP) *Dúfam*, že nebudem mať chrípku. (6PESP) *Dúfam*, že nebudem mať chrípku.

Strojový preklad anglických posesívnych vetných štruktúr s predikátom vlastníctva *have* (1BNC) – (6BNC) do slovenčiny (1SP) – (6SP) strojový prekladač zvláda bezchybne, čiže ako ekvivalent anglickej konštrukcie *have* + vlastnený objekt v CJ používa sloveso *mať* v určitom tvare v spojení s vlastným objektom v správne vyjadrenom akuzatívnom tvare. Korektný preklad napokon potvrdzuje aj porovnanie s posteditáciou, ktorá sa v niektorých prípadoch od SP líši iba v lexike (2, 4, 5), no posesívna vetná štruktúra sa zhoduje s SP.

S posesívnymi vetnými štruktúrami *posesor* + *have* + vlastnený objekt sú v angličtine synonymné konštrukcie s *posesorom* (obyčajne osobou) v tvare tzv. saského genitívu (*saxon genitive*) + vlastnený objekt v pozícii podmetu vety: *The Prince of Albania's daughter* „dcéra albánskeho princa“; *Dr Smith's patients* „pacienti doktora Smitha“.¹¹ (Slovenské ekvivalenty uvádzame podľa strojového prekladu). V slovenčine im môžu zodpovedať jednak konštrukcie s privlastňovacím genitívom (*dcéra albánskeho princa*), jednak konštrukcie s privlastňovacím prídavným menom v pozícii pred určeným substantívom (porov. *father's house* - „*otcov dom*“). V angličtine sa však posesívnosť vyjadruje aj kombináciou genitívnej predložky *of* + posesívne zámeno, ktoré sa používa po určenom substantíve (Carter – McCarthy 2006: 360) ako tzv. samostatné privlastňovacie zámeno (Dušková, tamže, s. 106). Ide o prípady typu *a friend of mine* „môj priateľ“ (SP). Porov. preklad príkladov prevzatých od Carter – McCarthy (2006: 360-361; ďalšie príklady z tejto publikácie budeme uvádzať pod skratkou CGE): (1CGE) *I was just thinking of old friends*

11 Ronald Carter – Michal McCarthy: Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and Usage. Cambridge University Press 2006, s. 361. Odtiaľ aj uvedené príklady. Autori tieto konštrukcie nazývajú „the possessive 's construction“.

of mine who I grew up with. – (1SP) *Myslel som len na svojich starých priateľov, s ktorými som vyrastal.* (1PESP) *Len som myslel na svojich starých priateľov, s ktorými som vyrastal.* (2CGE) *I run a company with a friend of mine* Výsledkom strojového prekladu (2CGE) do slovenčiny je veta (2SP) *S kamarátom vediem firmu.* Porov. (2PESP) *S kamarátom mám firmu.*

Posesívnosť je tu síce zachovaná, čiže implikovaná v tvare tzv. sociatívneho inštrumentálu, no tento komponent vety je nenáležite presunutý z rematickej pozície, v ktorej sa nachádza vo vete zdrojového jazyka, do pozície témy v cieľovom jazyku. Ale rovnako sa to rieši aj v (2PESP).

Úspešne si SP počínal pri preklade vety (3CGE) *That house of theirs must have cost a fortune to build.* – (SP) *Stavba toho ich domu musela a stáť veľa peňazí.* (PESP) *Stavba tohto ich domu musela stáť veľa peňazí.*

V slovenčine sa príslušnosť veci osobe a zriedkavejšie aj zvieraťu vyjadruje aj prívlastňovacími prídavnými menami utvorenými od osobných a zvieračích mien mužského rodu príponou –ov, -ova, -ovo, napr.: *otcov kabát, susedov dom, Petrov klobúk, Benkov obraz; psova budat, koňova hriva*, a –in, -ina, -ino od osobných a zvieračích substantív ženského rodu, napr. *matkin sveter, tetina sukňa, Zuzkin brat, Timravin román; kravin roh, lastovičkin hniezdo, veveričkin chvost* (MSJ 1966: 219). Keďže angličtina takýto spôsob tvorenia prívlastňovacích adjektív, posesívnosť tohto druhu – podobne ako predchádzajúce typy posesívnosti – vyjadruje vyššie spomínanými genitívnymi konštrukciami, napr. *John's brother* „Johnov brat“, *Tom's sister* „Tomova sestra“, *Mary's car* „Mariino auto“. (Takto realizuje uvedené modelové príklady aj strojový prekladač). Dôležitejšie však je sledovať postup SP pri translácii týchto posesívnych konštrukcií v živej jazykovej praxi, ktorá je v našom prípade prezentovaná najmä v jazykových korpusoch.

Strojový preklad týchto konštrukcií do slovenčiny má túto podobu:

(1BNC) *The relatives of the 61 men who had vanished lobbied ministers and the King's sister and brother.* - (1SP) *Príbuzní 61 mužov, ktorí zmizli, lobovali u ministrov a kráľovej sestry a brata.* (1PESP) *Príbuzní 61 mužov, ktorí zmizli, lobovali u ministrov a kráľovej sestry a brata.*

(2BNC) *'Arthur's Cousin Amy,' responded his sister firmly...* - (2SP) „*Arthurova sesternica Amy,*“ *odpovedala jeho sestra rozhodne...* (2PESP) „*Arthurova sesternica Amy,*“ *odpovedala jeho sestra rozhodne...*

(3BNC) *There's a message on the answerphone from Tony's brother.* -

(3SP) *Na záznamníku je správa od Tonyho brata.* (3PESP) *Na záznamníku je správa od Tonyho brata.*

(4CGE) *Laura's brothers are all younger than her.* - (4SP) *Všetci Laurini bratia sú od nej mladší.*

(4PESP) *Všetci Laurini bratia sú od nej mladší.*

(5BNC) *You will need to plait your horse's mane and pull or plait his tail.*

- (5SP) *Budete musieť zaplietť koňovi hrivu a potiahnuť alebo zapleťť chvost.* (5PESP) *Budete musieť zaplietť koňovi hrivu a potiahnuť alebo zapleťť chvost.*

(6CGE) *His dogs' kennels need cleaning out.* - (6SP) *Búdy jeho psov potrebujú vyčistiť.* (6PESP) *Búdy jeho psy sa potrebujú vyčistiť.*

(6aCGE) *Dog's kennel needs cleaning out.* - (6aSP) *Psiu budú treba vyčistiť.* (6PESP) *Psiu budú treba vyčistiť.* / (6PESP) *Treba vyčistiť psiu budú.*

Strojový preklad anglických posesívnych konštrukcií obsiahnutých vo vetách (1) – (6) do slovenčiny zodpovedá normatívnym postupom pri vyjadrovaní privlastňovania v spisovnej slovenčine, čo napokon potvrdzuje aj humánny preklad týchto viet v PESP. Vo vetách (1SP), (2SP) a (4SP) prekladač ako ekvivalent anglických genitívnych konštrukcií s morféom *’s* správne zvolil slovenské privlastňovacie adjektíva *kráľova sestra*, *Arthurova sesternica*, *Laurini bratia*, keďže substantíva *kráľ*, *Arthur* a *Laura* takéto odvodzovanie umožňujú, kým vo vete (3SP) ako ekvivalent anglickej posesívnej konštrukcie *Tony's brother* správne použil genitívnu konštrukciu *Tonyho brat*, keďže zakončenie anglického vlastného mena *Tony* spomenutú deriváciu v slovenčine neumožňuje. Zeugma, čiže násilná elipsa privlastňovacieho adjektíva *kráľov*, v syntagme *kráľova sestra a brat* vo vete (1SP) korektnosť strojového prekladu posesívnosti z angličtiny do slovenčiny nenarúša. Rovnako gramaticky správne a štylisticky primerane strojový prekladač postupoval aj pri translácii anglickej genitívnej posesívnej konštrukcie *your horse's mane* vo vete (5BNC), keď ako slovenský ekvivalent použil datívnu posesívnu konštrukciu *koňovi hrivu* (5SP). Korektný je aj preklad anglickej genitívnej posesívnej konštrukcie *his dogs' kennels* vo vete (6CGE) do tvaru genitívneho prívlastku *búdy jeho*

psov v slovenčine (6SP), keďže substantívum v tvare *psov* je determinované zámenom *jeho*.

Vetu (6aCGE) *Dog's kennel needs cleaning out* sme použili so zámerom „testovať“ SP, či ako ekvivalent v slovenčine nepoužije zvieracie privlastňovacie adjektívum *psova* *búda*, čo sa však nestalo. Prekladač v tomto prípade ako slovenský ekvivalent anglickej genitívnej posesívnej konštrukcie použil vlastnostné prídavné meno *psia*, porov.(6aSP) *Psiu budú treba vyčistiť*. Podobné výsledky tohto overovania sme získali aj pri preklade niekoľkých analogických slovných spojení, porov.: *the cat's toy* – *hračka pre mačku*, *the elephant's tusks* – *slonie kly*, *the rooster's nest* – *kohútie hniezdo*, *the horse's mane* – *hriva koňa*.

Výsledkom hľadania privlastňovacích prídavných mien utvorených od zvieracích substantív v SNK (prim- 6.0-public-alli) sú iba dva prípady *psova* *srsť*, *psova* *miska* žiaden prípad *psova* *búda*, (porov. *psia* *búda* 46 prípadov), jedno privlastňovacie prídavné meno *kravin* (vo vete *Vôl je kravin manžel?*), 1 prípad *kohútov hrebeň* (vo vete *Strecha bola červená ako kohútov hrebeň*). Svedčí to hlavne o fakte, že používatelia (nielen slovenského) jazyka ako prirodzeného posesora vnímajú človeka, resp. že v spomenutých prípadoch dávajú prednosť konkurenčnej konštrukcii s druhovým prídavným menom, porov. *medvedov brloh* v SNK žiaden doklad : *medvedí brloh* 47 dokladov (*Rýchla zmena počasia zaviala aj do medvedieho brloha*.) Možno teda predpokladať, že v lexikálnej databáze prekladača google tvary privlastňovania (jednotlivým, konkrétnym) zvieratám absentujú.

4.2 Aj pri skúmaní posesívnych konštrukcií v nemčine z pohľadu ich strojového prekladu do slovenčiny budeme vychádzať zo spoločných aj z rozdielnych morfosyntaktických a funkčných vlastností jazykových prostriedkov, ktorými sa táto sémantická kategória v nemčine a slovenčine vyjadruje. Na tomto základe budeme zisťovať, ako na nej reaguje prekladač google pri ich translácii z nemčiny do slovenčiny.

4.2.1 Pokiaľ ide o vyjadrovanie posesívnosti v konštrukciách s privlastňovacími zámenami, medzi slovenčinou a nemčinou - na rozdiel od angličtiny - je v tejto kategórii zámen dosť veľa zhôd tak v oblasti sémantiky, ako aj vo sfére

ich fungovania v rečovom prejave, hoci v tejto oblasti sa vyskytujú aj určité rozdiely.

Spoločnou syntaktickou črtou privlastňovacích zámen v nemčine a slovenčine je ich fungovanie v substantívnej syntagme ako determinátora syntaktického substantíva. S tým súvisí aj ich ďalšia spoločná vlastnosť, ktorá sa morfológicky prejavuje v tom, že posesívne zámená v oboch jazykoch rovnako ako adjektíva vyjadrujú s určeným substantívom zhodu v rode, čísle a v páde, porov. *Das ist mein Hund.* – *To je môj pes.* *Ich rede gerne über meinen Hund.* – *Rád hovorím o svojom psovi.* *Das ist meine Katze.* – *To je moja mačka.* *Ich rede gerne über meine Katze.* – *Rád hovorím o mojej mačke.* *Das ist mein Auto.* – *Ich rede gerne über mein Auto* a pod. Všetky uvedené slovenské ekvivalentné vety sú výsledkom SP. (Totožné preklady v PESP neuvádzame).

Inou otázkou je, samozrejme, odlišné rodové zaradenie určených substantív v nemčine a slovenčine a tým aj odlišné vyjadrenie kongruencie v týchto jazykoch, porov. (1GDS) *Er pflegt seinen Garten.* – (1SP) *Stará sa o svoju záhradu.* (1PESP) *Stará sa o svoju záhradu.* (2KA) *Wie kann ich Werbung für mein Buch machen?* – (2SP) *Ako môžem propagovať svoju knihu?* (2PESP) *Ako môžem propagovať svoju knihu?* (3KA) *Aber du hast in deiner Welt sicher recht.* – (3SP) *Ale asi máš vo svojom svete pravdu.* (3PESP) *Ale určite máš vo svojom svete pravdu.* (4KA) *Deshalb herrschen in seiner Welt auch andere geometrische Gesetze.* – (4SP) *Preto v jeho svete prevládajú aj iné geometrické zákony.* (4PESP) *Preto v jeho svete vládnu aj iné geometrické zákony.*

Ako dokumentujú preklady nemeckých posesívnych syntagiem do slovenčiny, SP správne reaguje (aj v mnohých ďalších analogických prípadoch) na odlišné rodové zaradenie nemeckých substantív (*der Garten* mask.: slk. *záhrada* fem., *das Buch* neut. : slk. *knih* fem., *die Welt* fem. : slk. *svet* mask.), a teda aj odlišné morfológické vyjadrenie zhody.

Veta (4KA) a jej preklad (4SP) okrem odlišného rodu substantíva demonštruje jeden z morfológických či morfosyntaktických rozdielov v systéme posesívnych zámen medzi nemčinou a slovenčinou a tým je absencia kategórie zhody v rode, čísle a páde privlastňovacích zámen tretej osoby *jeho*, *jej*, *ich* s určeným substantívom ako vlastným objektom (*jeho dom*, *jeho záhrada*, *jeho auto* – *pred jeho domom*, *záhradou*, *autom*; *s jej domom*, *o ich dome*); v nemčine tieto zámená v spojení s determinovaným substantívom zhodu v rode,

čísle a páde vyjadrujú, porov. *mit seinem Haus, mit seiner Frau, mit ihren Eltern* a pod.

Podobne ako angličtina, aj nemčina sa pri vyjadrovaní posesívnosti prívlastňovacími zámenami líši od slovenčiny hlavne používaním alebo nepoužívaním týchto zámen v syntagmách s určeným substantívom ako objektom vlastníctva. V nemčine podobne ako v angličtine sa totiž posesívne pronomína používajú aj v tých prípadoch, keď sa v slovenčine príslušnosť objektu k vlastníkovi (posesorovi) vyjadruje implicitne, t.j. bez prívlastňovacieho zámena.

Napríklad ekvivalentom bežného oslovenia publika v nemčine *Meine Damen und Herren!* (často používaného napr. v nemeckej televízii, rozhlase a pod.), je v slovenčine oslovenie *Dámy a páni!* bez posesívneho zámena. Bežný používateľ slovenského jazyka by v tomto prípade použitie prívlastňovacieho zámena *moje /moji* v spojení so substantívami *dámy a páni* vnímal ako neprirodzené, nenormálne, neakceptovateľné. Aj pri strojovom preklade nemeckého oslovenia *Meine Damen und Herren* do slovenčiny má ekvivalentná veta podobu *Dámy a páni!* bez posesívneho zámena. Pri opačnom strojovom preklade vety *Dámy a páni!* do nemčiny sa však ako ekvivalent objavuje veta *Damen und Herren!*, ktorá by bola neakceptovateľná v nemeckom jazykovom a kultúrnom prostredí. Ak však pred substantívami *dámy a páni* použijeme prívlastok *vážené*, ktorý sa bežne používa na formálne/oficiálne oslovenie publika v slovenskom spoločenskom kontexte, výsledkom jeho strojového prekladu do nemčiny bude korektná a v nemeckom kultúrnom a jazykovom prostredí akceptovateľná veta *Meine Damen und Herren*. Ukazuje sa teda, že posesívne zámeno *mein* nemá v tomto kontexte význam prívlastňovania, ale význam/funkciu vyjadrovania úcty.

Z ďalších rozdielov medzi nemčinou a slovenčinou pri používaní/nepoužívaní prívlastňovacích zámen vyjadrujúcich prívlastňovanie objektu (v širokom zmysle) možno uviesť:

Používanie posesívnych zámen v nemčine pri vyjadrovaní sociálnej príslušnosti, spolupatričnosti (ide hlavne o spojenia so substantívami pomenúvajúcimi rodinné/príbuzenské vzťahy) a nepoužívanie, resp. ich zriedkavejšie/nepovinné používanie v slovenčine (porov. Štícha 2015: 248 – 249). Porov. strojový preklad modelových viet:

Sind deine Eltern zu Hause? - (1SP) *Sú tvoji rodičia doma?* (1PESP) *Sú tvoji rodičia doma?* (2) *Sprich mit deinen Eltern darüber.* - (2SP) *Porozprávaj sa o tom s rodičmi.* (2PESP) *Porozprávaj sa o tom s rodičmi.* (3) *Sprich mit deinem Vater darüber.* - (3SP) *Porozprávaj sa o tom s otcom.* (3PESP) *Porozprávaj sa o tom s otcom.* (4) *Magst du deinen Papa?* - (4SP) *Máš rád svojho otca?* (4PESP) *Máš rád svojho otca?* (5) *Auch meine Frau, mein Sohn und meine Tochter sind gekommen.* - (5SP) *Prišla aj manželka, syn a dcéra.* (5 PESP) *Prišla aj moja manželka, môj syn a moja dcéra.*

Porov. aj strojový preklad analogických konštrukcií zo slovenčiny do nemčiny:

(6) *Chcel by som vám predstaviť manželku, syna a dcéru.* (6SP) *Ich möchte Ihnen meine Frau, meinen Sohn und meine Tochter vorstellen.* (6PESP) *Ich möchte Ihnen meine Frau, meinen Sohn und meine Tochter vorstellen.*

Výsledky strojového prekladu viet (1) – (5) potvrdzujú spomenutú tendenciu či konvenciu v slovenčine (zväčša) nepoužívať (v nedôrazovej vetnej pozícii) posesívne zámená v konštrukciách vyjadrujúcich sociálnu spolupatričnosť. Obligatornosť používania privlastňovacích zámen v spomenutých konštrukciách v nemčine prezentuje preklad slovenskej vety (6) do nemčiny (6SP), čo podobne ako pri translácii viet (1) – (5) prekladač zvládol úspešne.

Na detailnejšiu ilustráciu úspešnosti/neúspešnosti strojového prekladu týchto konštrukcií uvádzame niekoľko autentických dokladov z nemeckého jazykového korpusu (KA):

(7KA) *Wir (meine Frau und ich) haben drei Spenden hinter uns.* - (7SP) *My (s manželkou) máme za sebou tri dary.* (7 PESP) *My (moja manželka a ja) sme prispeli tri razy.*

(8KA) *Ich fahre zu meiner Mutter.* (8SP) *Idem k mame.* (8PESP) *Idem k mame.*

(9KA) *Ich habe gerade meiner Mutter gesagt, dass sie sich Hilfe suchen und ihre Probleme eingestehen muss.* (9SP) *Práve som povedal mame, že potrebuje pomoc a priznať si svoje problémy.* (9PESP) *Práve som povedal mame, že potrebuje pomoc a že si musí priznať svoje problémy.*

(10KA) *Zusammen mit ihrer Schwester Adelina Ismajli und ihrer Mutter war sie 2002 in Handgreiflichkeiten mit ihrer Konkurrentin Leonora Jakupi verwickelt.* - (10SP) *V roku 2002 sa spolu so sestrou Adelinou*

Ismajli a matkou zaplietla so svojou konkurentkou Leonorou Jakupiovou do pästí. (10PESP) V roku 2002 bola spolu so sestrou Adelinou Ismajli a matkou zapletená do bitky so svojou konkurentkou Leonorou Jakupiovou.

Nazdávame sa, že preklad nemeckých konštrukcií s posesívnymi zámenami vo vetách

(7KA) – (10KA) možno akceptovať. Vynechávanie privlastňovacích zámen v ekvivalentných slovenských konštrukciách pred determinovanými substantívami označujúcimi príbuzenskú spolupatričnosť/prináležitosť možno vysvetliť tým, že rodinná prináležitosť/ spolupatričnosť je implikovaná v samotnom obsahu tohto substantíva.

Podobne ako v angličtine, aj v nemčine sa prostredníctvom privlastňovacích zámen odkazuje na časti tela a na predmety osobnej potreby. Ide teda o prípady, keď sa v slovenčine posesívnosť buď vôbec nevyjadruje, alebo sa vyjadruje inými prostriedkami.

Výsledkom strojového prekladu niekoľkých viet obsahujúcich posesívnosť vo vzťahu k častiam tela, vybraných z nemeckého jazykového korpusu, sú tieto slovenské konštrukčné ekvivalenty:

(1KA) *Dann winkte er mit seinem Kopf, daß ich mich schnell fortmachen soll.* – (1SP) *Potom kývol hlavou, aby som sa ponáhlal preč. (1PESP) Potom pokýval hlavou, aby som rýchlo zmizol.*

(2KA) *Pass auf deinen Arm auf !* - (2SP) *Pozor na ruku!* (2 PESP) *Dávaj si pozor na ruku!*

(3KA) *Hatte schon Angst etwas ist mit meiner Gallenblase oder Bauchspeicheldrüse nicht in Ordnung.* – (3SP) *Bál som sa, že niečo nie je v poriadku so žľníkom alebo pankreasom. (3 PESP) Bál som sa, že niečo nie je v poriadku s mojím žľníkom alebo pankreasom.*

(4KA) *Ein Handspiel liegt vor, wenn ein Spieler den Ball mit seiner Hand oder seinem Arm absichtlich berührt.* – (4SP) *O hádzanú ide vtedy, keď sa hráč úmyselne dotkne lopty rukou alebo pažou. (4PESP) O nedovolenú bru rukou ide vtedy, keď sa hráč úmyselne dotkne lopty rukou alebo pažou.*

(5KA) *Ich muss zugeben, mein Kopf raucht langsam.* – (5SP) *Musím sa priznať, že sa mi začína dymiť z hlavy. (5PESP) Musím sa priznať, že sa mi začína dymiť z hlavy.*

(6KA) *Zerbreche dir dein Kopf nicht.* – (6SP) *Nelám si hlavu.* (6PESP) *Nelám si hlavu.*

(7KA) *Ich sage, dass mir mein Bein weh tut.*, – (7SP) *Hovorím, že ma bolí noha.* (7PESP) *Hovorím, že ma bolí noha.*

(8KA) *Bei Gott, Sir, ich habe mein Bein verloren!* – (8SP) *Preboha, pane, prišiel som o nohu.* (8PESP) *Preboha, pane, prišiel som o nohu.*

Korektné nepoužívanie privlastňovacích zámen so substantívami pomenúvajúcimi časti tela, resp. vnútorných orgánov je evidentné najmä vo vetách (1SP – (4SP). (Pravda, až na komický preklad nemeckého *Handspiel* ako *hádzaná* vo vete (4SP) namiesto „nedovolená hra rukou“, čo však nijako nevplyva na vyjadrovanie posesívnosti). Ostatné vety demonštrujú odlišné konštrukčné vyjadrovanie posesívnosti: vo vete (5SP) prekladač ako ekvivalent nemeckej konštrukcie *mein Kopf raucht langsam* vhodne použil ako ekvivalent nemeckého posesívneho zámena posesívny datív zámena *ja*: *začína sa mi dymiť z hlavy*; podobný postup prekladu zvolil aj vo vete (6SP), keď posesívnosť v nemeckej syntagme (6KA) *dein Kopf* vyjadril v slovenčine posesívnym datívom zvratného zámena *si* (*hlavu*). Spoločnou vlastnosťou tejto nemeckej a slovenskej konštrukcie je datív prospechu (*dativus commodi*), v nemeckej konštrukcii obsiahnutý v datíve zámena *du* (*dir*) a v slovenskej implikovaný v spomenutom privlastňovacom datíve zvratného zámena *sa* (*si*). (Pozri o tom výklad v ďalšej časti tejto kapitoly). Vo vete (7SP) sa nositeľ stavu (ako posezor vo vzťahu k substantívu *noha*) vyjadruje formou akuzatívu v pozícii predmetu vety a vo vete (8SP) ekvivalentom nemeckej posesívnej syntagmy v akuzatíve vyjadrujúcej stratu vlastníctva slovenská (do istej miery ustálená, čiastočne frazeologizovaná) konštrukcia *prišiel som o nohu*, kde je vlastnený predmet *noha* vyjadrený substantívom bez posesívneho zámena v tvare akuzatívu s predložkou *o*.

Podobné odlišnosti medzi nemčinou a slovenčinou reflektuje SP aj pri translácii nemeckých konštrukcií vyjadrujúcich vlastníctvo/prináležitosť vecí osobnej potreby, ale aj iné veci. Príklady:

(1KA) *Meine Brille musste ich etwas länger suchen.* (1SP) *Okuliare som musel hľadať trochu dlhšie.* (1PESP) *Svoje okuliare som musel hľadať trochu dlhšie.*

(2KA) *Vergiss deine Brille.* – (2P) *Zabudnite na okuliare.* (2PESP) *Zabudni na okuliare*

(3KA) *Sandra stellt fest, dass sie ihre Schlüssel vergessen hat.* – (3SP) *Sandra si uvedomí, že zabudla kľúče.* (3 PESP) *Sandra zistí, že si zabudla kľúče.*

(4KA) *Hab meine Brille vergessen.* – (4SP) *Zabudol som si okuliare.* (4PESP) *Zabudol som si okuliare.*

(5KA) *Ich werde sofort meine Brille putzen.* – (5SP) *Hneď si vyčistím okuliare.* (5PESP) *Hneď si vyčistím okuliare.* (6KA) *Putz deine Brille, Mann.-* (6SP) *Vyčisti si okuliare, človeče!*

(6PESP) *Vyčisti si okuliare, človeče!*

(7KA) *Offensichtlich ist meine Brille zu alt oder nicht sauber genug.* – (7SP) *Moje okuliare sú zrejme veľmi staré alebo nie sú dostatočne čisté.* (7PESP) *Moje okuliare sú zrejme veľmi staré alebo nie sú dostatočne čisté.*

(8KA) *Und wo, verdammt, sind meine Schlüssel?* – (8SP) *A kde sú do pekla moje kľúče?* (8PESP) *A kde sú do pekla moje kľúče?*

(9KA) *Ich hatte meine Schlüssel mit einem zweiten Computer und einer zweiten E-Mailadresse getestet.* – (9SP) *Testoval som svoje kľúče s druhým počítačom a druhou e-mailovou adresou.* (9 PESP) *Testoval som kľúče druhým počítačom a druhou e-mailovou adresou.*

(10KA) *Nachdem sie gegen ihr Auto getreten und damit die Alarmanlage ausgelöst hat, kehrt sie zurück ins Studio.* – (10SP) *Po kopnutí do auta a spustení poplašného systému sa vracia do štúdia.* (10PESP) *Potom, ako kopla do svojho auta a spustila tak poplašný systém, vracia sa do štúdia.*

Elidovanie privlastňovacieho zámena vo vetách (1SP), (2SP), (3SP) a (10SP) je v súlade s obvyklým používaním/nepoužívaním týchto zámen v analogickom syntakticko-sémantickom kontexte slovenčiny. Posesívnosť nemeckých konštrukcií s privlastňovacími zmenami vo vetách (5KA) – (6KA) je v sloveských ekvivalentoch (4SP – 6SP) vyjadrená posesívnym datívom zvratného zámena *sa*. Vety (7SP) a (8SP) demonštrujú schopnosť SP explicitne vyjadriť príslušnosť pomenovanej veci prostredníctvom posesívnych zámen v prípadoch, keď si to kontext vety vyžaduje. Vo vete (9SP) je ko-

rektne použité zvrtné privlastňovacie zámeno *svoj*, ktoré v nemeckom systéme posesívnych zámen absentuje. Veta (10SP) okrem iného demonštruje, že posesívne zámeno sa v slovenčine vynecháva aj v prípadoch, ak v pozícii vlastneného objektu je aj iná substancia než vec osobnej potreby. Menšie odchýlky medzi SP a PESP vo vetách (9) a (10) ilustrujú, že posesívne zámená sa v slovenčine v analogických prípadoch v závislosti od kontextu môžu alebo nemusia používať.

Ako sme uviedli v kapitole o posesívnosti v angličtine v porovnaní so slovenčinou, v slovenčine sa príslušnosť veci (v širšom mysle slova) osobe a zriedkavejšie aj zvieraťu vyjadruje aj privlastňovacími prídavnými menami utvorenými od osobných a zvieračích mien mužského rodu príponou *-ov* (*otcov kabát*) a *-in* od osobných a (zriedkavejšie) aj zvieračích substantív ženského rodu (*matkin sveter*). Keďže nemčina rovnako ako angličtina takýto spôsob tvorenia privlastňovacích adjektív od substantív nepozná, posesívnosť tohto druhu vyjadruje genitívnymi konštrukciami, t.j. tvarom posesívneho genitívu (*genitivus possessivus*) substantíva pomenúvajúceho vlastníka (posesora). Ide o syntagmy ako *Peters Bleistift, der Garten der Eltern, die Produktionsmittel des Menschen, die Kleider des Kindes*¹². Uvedené modelové príklady strojový prekladač realizuje takto: *Petrova ceruzka, záhrada rodičov, ľudské výrobné prostriedky, oblečenie dieťaťa*. Už preklad týchto slovných spojení naznačuje možné alternatívy slovenských ekvivalentov, porov. posesor v nem. konštrukcii *Peters Bleistift* je vyjadrený genitívom substantíva a v slovenčine privlastňovacím prídavným menom *Petrova ceruzka*, v syntagme *die Kleider des Kindes* a rovnako aj v jej slovenskom ekvivalente *oblečenie dieťaťa* je posesor vyjadrený genitívom, keďže v slovenčine neumožňuje tvorbu privlastňovacích prídavných mien od substantív stredného rodu. Slovenským ekvivalentom genitívneho posesora v nemeckej konštrukcii *die Produktionsmittel des Menschen* je vlastnostné adjektívum *ľudské*, hoci do úvahy prichádzal aj genitívny tvar vlastníka, t.j. *výrobné prostriedky človeka*; pri preklade syntagmy *der Garten der Eltern* SP uprednostnil genitív vlastníka (dom) *rodičov* pred adjektívom *rodičovský* (dom). Rovnaké slovenské ekvivalenty sú aj v PESP.

K predchádzajúcim tzv. modelovým príkladom ešte dodávame tri (časťočne modifikované) vety z nemeckej gramatiky (GDG:302, 306) na ilustrá-

12 Príklady z GDS: 125.

ciu postupov SP: (1GDG) *Das Auto des Arztes steht vor dem Haus.* – (1SP) *Pred domom stojí doktorovo auto.* (1PESP) *Pred domom stojí doktorovo auto.* (2GDG: 306) *Der Anzug von Klaus ist schmutzig.* – (2SP) *Klausov oblek je špinavý.* (2PESP) *Klausov oblek je špinavý.* (3GDG) *Klaus' Anzug ist schmutzig.* – (3SP) *Klausov oblek je špinavý.* (3PESP) *Klausov oblek je špinavý.*

Ako ekvivalent nemeckej posesívnej konštrukcie (1GDG) s posesorom vyjadreným genitívom substantíva s určitým členom prekladač vo vete (1SP) správne použil prívlastňovacie prídavné meno. Veta (2GDG) demonštruje vyjadrovanie posesívnosti v nemčine aj konštrukciou *von* + datív, ktorej preklad SP takisto zvládol úspešne. Vo vete (3GDG) je posesívny prívlastok v stiahnutom tvare genitívu (s apostrofom) v pozícii pred vlastneným objektom. Preklad tejto konštrukcie je takisto správny. Všetky tieto konštrukcie sa zhodujú s prekladmi v PESP.

Strojové preklady nemeckých genitívnych posesívnych konštrukcií obšiahnutých v dokladoch zo živej jazykovej praxe, prezentovanej v jazykovom korpuse nemčiny (KA), prinášajú tieto riešenia:

(4KA) *Die Polizisten besuchen Peters Haus, um seine Witwe zu benachrichtigen.* – (4SP) *Policisti navštívia Petrov dom, aby upovedomili vdovu.*

(4PESP) *Policajti navštívia Petrov dom, aby upovedomili vdovu.*

(5KA) *Im Haus der Ehefrau von Pope sucht er als erstes nach dieser Tasche.* – (5SP) *Prvá vec, ktorú hľadá v dome pápežovej manželky, je táto taška.* (5PESP) *V dome Popeho manželky hľadá ako prvú túto tašku.*

(6KA) *Steht das Haus der Mutter von Udo Jürgens noch?* – (6SP) *Stojí ešte dom matky Uda Jürgensa?* (6PESP) *Stojí ešte dom matky Uda Jürgensa?*

(7KA) *Hypothetische Variante könnte sein, das früher Geburten auf dem Land in Mecklenburg oft auch im Haus der Eltern der Ehefrau stattfanden.* – (7SP) *Hypotetickým variantom by mohlo byť, že skoršie pôrody na vidieku v Meklenbursku sa často odohrávali v dome manželkiných rodičov.* (7 PESP) *Hypotetickým variantom by mohlo byť, že pôrody v minulosti na vidieku v Meklenbursku sa často udiali v dome manželkiných rodičov.*

(8KA) *Im Haus des Arztes Johann Nepomuk von Ringseis lernte sie zahlreiche bedeutende Münchner kennen.* – (8SP) *V dome lekára Johanna*

Nepomuka von Ringseis sa stretla s mnohými významnými Mníchovčanmi. (8PESP) V dome lekára Johanna Nepomuka von Ringseis sa stretla s mnohými významnými Mníchovčanmi.

(9KA) *Der Junge wuchs im Haus der Mutter in der Moskauer Petrowka-Straße, Ecke Kusnezker Brücke auf.* – (9SP) Chlapec vyrastal v dome svojej matky na moskovskej ulici Perovka, na rohu Kuzneckovho mosta. (9PESP) Chlapec vyrastal v dome svojej matky na moskovskej ulici Petrovka, na rohu Kuzneckého mosta.

Za správne prekladateľské riešenie možno pokladať vyjadrenie poseso-ra privlastňovacím adjektívom *Petrov (dom)* vo vete (4SP) ako ekvivalentu nemeckého posesívneho genitívu *Peters (Haus)*. Prekladač dobre zvládol aj transláciu „dvojitého“ privlastňovania vyjadreného v nemeckej vete (6KA) kombináciou posesívneho genitívu a posesívneho datívu s predložkou *von* v prepozícii, t.j. *Haus der Mutter von Udo Jürgens*. Vo vete (5KA) nastalo „veľké nedorozumenie“, spôsobené homonymiou pomenovania pápeža v nemčine *Pope* a rovnako znejúceho aj graficky realizovaného priezviska *Pope*, výsledkom čoho bol preklad *v dome pápežovej manželky* namiesto *v dome Popeho manželky* (porov. PESP).

Vydareným riešením je však preklad dvojitej genitívnej konštrukcie v nemčine *Haus der Eltern der Ehefrau* (7KA) ako *dom manželkiných rodičov* vo vete (7SP). Na druhej strane vo vete (8SP) je v slovenskom ekvivalente nemeckej posesívnej konštrukcie *Haus des Arztes Johann Nepomuk von Ringseis* z vety (8KA) posesívnosť správne vyjadrená genitívom substantíva *lekár (lekára)* determinovaného zhodným substantívnym prívlastkom *Johanna Nepomuka von Ringseis*. Adjektívna posesívnosť (*lekárov dom*) v podobných prípadoch neprichádza v slovenčine do úvahy, porov.**lekárov dom Johanna Nepomuka*. Na posesívnu syntagmu *Haus der Mutter* vo vete (9KA) prekladač správne „reagoval“ genitívnym prívlastkom *matky* určeným zvratným posesívom *svojej*.

Ďalším spoločným gramatickým/morfologickým prostriedkom vyjadrovania posesívnosti v slovenčine a nemčine sú konštrukcie s posesívnym datívom. Okrem prípadov s predložkou *von* + datív, obsiahnutých vo vetách (2GDG), (5KA) a (6KA) ide o konštrukcie typu *Der Mutter zittern die Hände* (GDS: 53) v nemčine a *rozbiť susedovi okno* v slovenčine.¹³ Táto modelová

13 Príklad prevzatý z MSJ, kde sa tento datív označuje ako „datív príslušnosti

nemecká veta má pri SP podobu *Matke sa trasú ruky*, čiže aj v slovenskom preklade sa zachováva pôvodný posesívny datív. Už na tomto mieste však treba poznamenať, že ekvivalentom nemeckých konštrukcií s posesívnym datívom nebude vždy posesívny datív v slovenčine, resp. „datív príslušnosti a vlastníctva“ (podľa MSJ, s. 178), porov.

Meinem Vater schmerzt der Kopf. (DG: 259). – (SP) *Otca bolí hlava.* Porov. aj PESP *Otca bolí hlava.*

Nasledujúce doklady z jazykového korpusu nemčiny (KA) by mali či mohli bližšie ozrejmiť morfosyntaktickú a sémantickú stavbu nemeckých konštrukcií s posesívnym datívom v konfrontácii s ich slovenskými ekvivalentmi a tým aj poukázať na problematiku prekladu nemeckých konštrukcií s posesívnym datívom.

(1KA) *Hilfe....mir zittern die Knie.* – (1SP) *Pomoc... trasú sa mi kolená.*

(1PESP) *Pomoc... trasú sa mi kolená.*

(2KA) *Der Dorfarzt wäscht dem Jungen im Gefängnis das Gesicht.* –

(2SP) *Dedinský lekár umyje chlapcovi tvár vo väzení.* (2PESP) *Dedinský lekár umýva chlapcovi vo väzení tvár.*

(3KA) *Damit das Haus nicht dem Nachbarn unter uns auf den Kopf fällt.* –

(3SP) *Aby dom nespadol na hlavu susedovi pod nami.* (3PESP)

Aby dom nespadol na hlavu susedovi pod nami.

(4KA) *Sie streicht ihm über die Wange und Haare.* – (4SP) *Pohládí ho po líci a vlasoch.*

(4PESP) *Hladká ho po líci a vlasoch.*

(5KA) *Mir brennt der Kopf.* - (5SP) *Moja hlava je v plameňoch.* (5PESP)

Páli ma hlava.

(6KA) *Der Arzt reinigt dem Patienten die Wunde.* – (6SP) *Lekár vyčistí*

pacientovu ranu. 6 PESP) *Lekár čistí pacientovu ranu.*

Syntakticko-sémantický kontext vetných štruktúr zdrojového jazyka (1KA), (2KA), (3KA) a (6KA) a CJ vo vetách (1SP), (2SP), (3SP) a (6SP) umožňuje použiť posesívny datív tak v nemčine, ako aj v slovenčine. V obsahu uvedených viet obidvoch jazykov sú jednak slovesné prísudky, jednak substantíva, resp. zámená umožňujúce použitie posesívneho datívu. K tomu treba ešte dodať, že v analogických štruktúrach sa na význam posesívnosti navrsťuje význam prospechu/neprospechu pre osobu pomenovanú substantívom

a vlastníka“ (s. 178-179).

alebo osobným zámenom v datíve. Posesívnosť je teda v komplementárnom vzťahu s prospechovosťou. Z tohto hľadiska možno preklad prvých troch viet hodnotiť ako adekvátny, kým v preklade vety (6KA)) sa použitím privlastňovacieho ajektíva *patientou* (*ranu*) namiesto možného posesívneho datívu *patientovi* (hlavu) vytráca spomenutý aspekt prospechu. Rovnaká konštrukcia je však použitá aj v (6PESP).

Vo vetách (4KA) a (4SP) ide o odlišnú väzbu nemeckého a slovenského slovesa (datív v nemčine : lokál s predložkou *po* v slovenčine). Porov. aj (4PESP). Podobne o rozdielne väzby ide aj pri slovesách *schmerzen*, *brennen* s významom „páliť, bolieť“: v nemčine datív (5KA) a v slovenčine akuzatív (*bolí ma*, *páli ma*).

Načrtnutý stav posesívneho datívu, na ktorý sa navrstvuje význam prospechu / neprospechu dokresľujú slovníkové príklady z NSS:

NSS: 712: *jemandem das Haar aus der Stirn streichen*. – odhrnúť komu vlasy; *ich habe/ bin auf meine Brille getreten* – stúpil som si na okuliare (s. 751); *das Kind hat den Hund /ist dem Hund auf den Schwanz getreten* - dieťa stúpilo psovi na chvost (s. 751).

Strojové preklady v smere slovenčina – nemčina dokumentujú širšie použitie posesívneho datívu v slovenčine v porovnaní s nemčinou: *A mama ti ešte žije?* - *Und lebt deine Mutter noch?*

Peter mu bol najlepším priateľom a pomocníkom. - *Peter war sein bester Freund und Helfer.*

Ako sme už spomenuli, nemčina sa typologicky zaraďuje k tým jazykom, v ktorých sa posesívnosť vyjadruje predikátorom *haben*, v nemčine *haben*. Tento postup vyjadrovania privlastňovania sa označuje výrazom predikatívna posesívnosť. Podobne ako v slovenčine predikátor *haben* implikuje jeden aktant v úlohe vlastníka v pozícii podmetu vety a druhý aktant v role vlastneného objektu v pozícii predmetu v akuzatíve. Vlastníkom najčastejšie býva osoba (*Der Nachbar hat einen großen Garten*. – *Sused má veľkú záhradu*), ale môže ním byť aj zviera, inštitúcia, vec či iná entita. Ide pritom o vlastníctvo fyzického (materiálneho), sociálneho, duchovného a rozlične diferencovaného abstraktného objektu vrátane vyjadrovania vzťahu celok – časť (*Der Polarfuchs hat einen schönen Schwanz*. – *Polárna líška má pekný chvost*. *Das Auto hat ein Schiebedach*. – *Auto má strešné okno*.) a pod.

V ďalšej časti tejto podkapitoly sa na dokladoch z nemeckého jazykového korpusu a ich strojového prekladu do slovenčiny pokúsime zistiť jednak úspešnosť strojového prekladu nemeckých predikatívnych posesívnych konštrukcií do slovenčiny, jednak poukázať na zhody a rozdiely v ich syntakticko-sémantickej výstavbe. Výber dokladov budeme orientovať najmä na zachytenie sémanticky diferencovaných aktantov v pozícii vlastníka (posesora) a v pozícii vlastnenej entity (posesa).

(1KA) *Susanne hat ein Haus.* – (1SP) *Susanne má dom.* (1PESP) *Susanne má dom.*

(2KA) *Meine Mutter hat ein Haus am Rande von Afando.* – (2SP) *Moja matka má dom na predmestí Afanda.* (2PESP) *Moja matka má dom na predmestí Afanda.*

(3KA) *Ich habe zwei Kinder im schulpflichtigen Alter.* – (3SP) *Mám dve školopovinné deti.* (3PESP) *Mám dve školopovinné deti.*

(4KA) *Interessante Argumentation: Kuh hat 4 Beine, Pferd hat auch 4 Beine, also Kuh = Pferd.* – (4SP) *Zaujímavý argument: krava má 4 nohy, kôň má tiež 4 nohy, teda krava = kôň.* (4PESP) *Zaujímavý argument: krava má 4 nohy, kôň má tiež 4 nohy, teda krava = kôň.*

(5KA) *Ein gutes Pferd hat keine Farbe.* – (5SP) *Dobrý kôň nemá farbu.* (5PESP) *Dobrý kôň nemá farbu.*

(6KA) *Fischer hat Aktien in Gausenfeld.* – (6SP) *Fischer má akcie v Gausenfelde.* (6PESP) *Fischer má akcie v Gausenfelde.*

(7KA) *Ich habe zwei wesentliche Probleme.* – (7SP) *Mám dva hlavné problémy.* (7PESP) *Mám dva hlavné problémy.*

(8KA) *Die Zeitschrift hat einen guten Ruf.* – (8SP) *Časopis má dobrú povesť.* (8PESP) *Časopis má dobrú povesť.*

(9KA) *Die Universität hat einen guten Ruf in den Fachrichtungen Biologie, Umwelt-, Agrar- und Lebenswissenschaften.* – (9SP) *Univerzita má dobrú povesť v oblasti biológie, životného prostredia, poľnohospodárstva a biologických vied.* (9PESP) *Univerzita má dobrú povesť v oblasti biológie, životného prostredia, poľnohospodárstva a biologických vied.*

(10KA) *Alle haben tolle Ideen, jeder würde gerne das tollste Projekt machen, aber keiner hat Geld dafür.* – (10SP) *Každý má skvelé nápady, každý by chcel urobiť ten najväčší projekt, ale nikto na to nemá peniaze.*

(10PESP) *Každý má skvelé nápady, každý by chcel urobiť ten najlepší projekt, ale nikto na to nemá peniaze.*

(11KA) *Man kann ja nicht alles immer im Kopf haben.* – (11SP) *Nedá sa mať vždy všetko v hlave.* (11PESP) *Nie je možné mať vždy všetko v hlave.*

(12KA) *Aber seine Stalinisten müssten alles in der Hand haben.* – (12SP) *Ale jeho stalinisti by mali mať všetko v rukách.* (12PESP) *Ale jeho stalinisti by mali mať všetko pod kontrolou.*

Veta (1KA) zdrojového jazyka aj jej preklad do CJ je typickým príkladom predikatívneho vyjadrovania posesívnosti v nemčine a v slovenčine, keď posesorom je osoba vyjadrená substantívom v nominatíve, vlastnenou substanciou je vec vyjadrená substantívom v akuzatíve a medzi týmito dvoma komponentmi stojí určitý tvar slovesa *haben* – *mať* vyjadrujúceho samotné vlastníctvo. Štruktúrne rovnako je takýto vzťah posesívnosti vyjadrený aj vo vete (2KA) a jej preklade (2SP), iba s tým rozdielom, že v sémantickej výstavbe týchto viet je zahrnutá lokalizácia vlastneného predmetu. Táto konštrukčná identickosť umožňuje bezproblémový (strojový) preklad zo zdrojového jazyka (nemčiny) do cieľového jazyka (slovenčiny).

Vety (3KA) a (3SP) prezentujú rovnaké vyjadrenie sociálnych vzťahov medzi osobami v oboch jazykoch, ktoré sa konštrukčne nelíši od viet predchádzajúceho typu. Rovnakú štruktúru má aj zdrojová veta (4KA) a jej preklad (4SP), vyjadrujúca tzv. neodcudziteľné vlastníctvo tela zvieratá; vety (5KA) a (5SP) konštrukčne prezentujú vlastníctvo vnímané skôr ako vlastnosť (porov. *tento kôň nemá farbu* – *tento kôň je bezfarebný*). Vety (6KA), resp. (6SP) – (10KA), resp. (10SP) demonštrujú bohaté využívanie posesívnej štruktúry s predikátom *haben* – *mať* na vyjadrovanie prináležitosti abstraktného predmetu osobe (6, 7, 10) alebo neosobe (inštitúcii, úradu a pod.), porov. (8), (9). Vety (11KA), (12KA) a ich slovenské preklady (11SP) a (12SP) svedčia o príbuznej výstavbe frazeologizmov v nemčine a slovenčine, založenej na sémantike predikatívnej posesívnosti.

Okrem posesívnych štruktúr s predikátorom *haben* – *mať* sa najmä vlastníctvo v právnom zmysle v oboch jazykoch explicitne vyjadruje slovesom *besitzen* v nemčine, resp. *vlastniť* v slovenčine v spojení s osobou posesora a vlastneným predmetom, porov. (1KA) *Sein Vater besitzt ein Heizungsunter-*

nehmen in der Bronx. – (1SP) Jeho otec vlastní vykurovaciu spoločnosť v Bronxe.
(2KA) Peter besitzt die Rechte an seinen Werke. – (2SP) Peter vlastní práva na svoje diela.

(3KA) Er besitzt nicht mal einen Telefonanschluss.— (3SP) Nemá ani telefonické spojenie.

Ako demonštruje aj zdrojová veta (3KA) a jej preklad do slovenčiny (3SP), pri používaní konštrukcií s predikátom *besitzen* je medzi nemčinou a slovenčinou rozdiel v štýle, resp. v komunikačnej sfére ich používania. Kým v slovenčine je používanie konštrukcií s predikátom *vlastniť* obmedzené skôr na administratívno-právnu oblasť komunikácie, v nemčine je sféra ich používania širšia, čiže podobné konštrukcie nie sú z zriedkavosťou ani v bežnom hovorovom prejave.

ZÁVER

V podtitule tejto publikácie je priama či nepriama otázka *Prečo sa stroj mýli aj nemýli?* Po komparatívno-kontrastívnom rozbere štyroch vetných modelov v angličtine, nemčine a v slovenčine, reprezentujúcich propozičné obsahy identity, existencie, vlastnosti a posesivity, dospievame k záveru, že v tejto otázke by bol vhodnejší slovosled *prečo sa stroj nemýli aj mýli*, keďže pri strojom preklade týchto sémanticko-syntaktických štruktúr sa stroj zväčša nemýli. Toto konštatovanie evokuje ďalšie otázky: kde alebo v čom sa stroj nemýli a kde / v čom sa mýli? A aké faktory spôsobujú bezchybnosť prekladu, resp. jeho chybovosť? Nazdávame sa, že odpovede na ne treba hľadať v samotnej sémantickej aj syntaktickej stavbe uvedených vetných modelov. Vzhľadom na syntaktické komparatívne zameranie tejto publikácie pri zisťovaní chýb v procese prekladu v centre našej pozornosti boli syntaktické chyby, hlavne chyby v predikácii, ktoré mohli ovplyvniť celú gramatickú stavbu vety. Lexikálnym chybám sme sa venovali len do tej miery, do akej vplývali na sémantiku vety, resp. na porozumenie jej obsahu a komunikačnej funkcie.

Z hľadiska ontológie jazyka najmä pri prvých troch sémantických typoch viet vzťahujúcich sa na identitu, existenciu a vlastnosť / vlastnosti, ide o vetné štruktúry v relácii k elementárnemu poznávaniu substancií objektívneho sveta, s čím zrejme súvisí aj konštrukčná jednoduchosť ich sémantickej výstavby a jej gramatickej reprezentácie. Potvrďuje sa teda myšlienka V. Krupu (176: 164), že kultúrne dôležité javy sa obyčajne označujú jednoduchšími a kratšími spôsobmi ako kultúrne okrajové javy. Sú to v podstate trojčlenné štruktúry typu *To je muž / strom.* – *That's a man / tree.* – *Das ist ein Mann / ein Baum* reflektujúce identitu; *Zlato je kov.* – *Gold is a metal.* – *Gold ist ein Metall* reflektujúce vlastnosť a podobne aj základné vetné štruktúry vyjadrujúce existenciu *Boh je / Boh existuje.* – *God exists.* – *Gott existiert / Gott ist.* Ich osvojo-

vanie nie je náročné ani pri učení sa cudzieho jazyka, keďže identické štruktúry sú charakteristické pre viaceré genealogicky aj typologicky odlišné jazyky, samozrejme, vrátane angličtiny a nemčiny. A ako sme spomenuli v 2. kapitole tejto publikácie pri charakteristike NMT/NSP, jednou z pozitívnych vlastností prekladačov založených na neurónových sieťach je „ochota“ a schopnosť učiť sa. A to sa prejavuje aj v zväčša bezchybnom strojovom preklade týchto základných štruktúr, a to v oboch smeroch, t. j. z angličtiny a nemčiny do slovenčiny a naopak.

Určité ťažkosti mohla spôsobovať – a miestami aj spôsobovala – sémantická a s tým súvisiaca morfosyntaktická diferencovanosť analyzovaných vetných štruktúr, ako aj frazeologický charakter niektorých vetných konštrukcií, porov. *he was on the watch* SP preložil ako *bol na hliadke* namiesto *dával si pozor / bol v strehu*.

K sémanticky najčlenitejším patria najmä vlastnostné vetné štruktúry s predikátormi vyjadrujúcimi vlastnosť klasifikáciou, kvalifikáciou, kvantifikáciou a pod.; v rámci tejto kategórie sme skúmali aj vlastnosti a stavy vonkajšieho prostredia a psychosomatické vlastnosti človeka v angličtine a nemčine s fókusom na ich strojový preklad do slovenčiny. Aj v tomto prípade stroj v prevažnej väčšine prípadov pri preklade postupoval správne nielen v oblasti sémantickej presnosti či adekvátnosti a gramatickej korektnosti, ale v niektorých prípadoch preukázal aj zmysel pre štylistické aspekty výrazu, resp. celej konštrukcie.

Aj pri sledovaní úspešnosti strojového translačného transferu posesívnych vetných štruktúr do slovenčiny sme vychádzali zo spoločných, ale hlavne z rozdielných a pomerne početných morfosyntaktických a pragmatických / funkčných vlastností tejto sémantickej kategórie. Prekladač v prevažnej väčšine prípadov postupuje pri preklade správne, keď napríklad anglické posesívne zámená buď vynecháva (porov. *Running hurts your knees*. – *Z behu vás bolia kolená*), alebo ich nahrádza konštrukciou s posesívnym datívom osobného zámena v slovenčine (porov. *my car broke down* - *pokazilo sa mi auto*), a nie *moje auto sa pokazilo*. Podobne aj *A fly was buzzing over my head*. - *Nad hlavou mi bzučala much*. Posesívny datív je v podobných prípadoch veľmi dobrou voľbou, keďže implikuje aj pomenovanie osoby, v prospech / neprospech kto-

rej sa dej uskutočňuje, čo je charakteristické pre slovenčinu a väčšinu slovan-
ských jazykov.

Podobne si prekladač počína aj pri transfere analogických nemeckých konštrukcií do slovenčiny, porov. *Sprich mit deinen Eltern darüber.* - Porozprávaj sa o tom s rodičmi. *Zerbreche dir dein Kopf nicht.* - Nelám si hlavu. Ako ekvivalent nemeckej posesívnej konštrukcie s posesorom vyjadreným genitívom substantíva s určitým členom prekladač vo výstupnej vete správne používa prívlastňovacie prídavné meno: *Das Auto des Arztes steht vor dem Haus.* - Pred domom stojí doktorovo auto; podobne správne sú aj prekladateľské riešenia dvojitých genitívnych konštrukcií typu *Haus der Eltern der Ehefrau* - dom manželkiných rodičov. A podobných správnych prekladateľských riešení je veľa.

Pri preklade vety *Im Haus der Ehefrau von Pope sucht er als erstes nach dieser Tasche* však nastalo „veľké nedorozumenie“, spôsobené homonymiou pomenovania pápeža v nemčine *Pope* a rovnako znejúceho aj graficky realizovaného priezviska *Pope*, výsledkom čoho bol preklad *v dome pápežovej manželky* namiesto *v dome Popeho manželky*. Výsledná slovenská veta mala teda podobu *Prvá vec, ktorú hľadá v dome pápežovej manželky, je táto taška* namiesto *V dome Popeho manželky hľadá ako prvú túto tašku*. Celkovo homonymia a polysémia patria k najväčším prekladateľským problémom pri SP.

K spoločným gramatickým, resp. morfosyntaktickým prostriedkom vyjadrovania posesívnosti v slovenčine a nemčine (na rozdiel od angličtiny) patria aj konštrukcie s posesívnym datívom typu *Der Mutter zittern die Hände* - Matke sa trasú ruky. Prekladač však správne reaguje na prípady, keď ekvivalentom nemeckých konštrukcií s posesívnym datívom nebude vždy posesívny datív v slovenčine, resp. „datív príslušnosti a vlastníctva“ (podľa MSJ: 178), porov. *Meinem Vater schmerzt der Kopf* - (SP) *Otca bolí hlava*. Porov. aj PESP *Otca bolí hlava*.

Načrtnutá komparatívno-kontrastívna analýza vybraných vetných modelov v angličtine, nemčine a slovenčine pod zorným uhlom ich prekladu do slovenčiny nielenže overuje schopnosti strojového prekladu založeného na neurónových sieťach korektne prekladať spomenuté sémanticko-syntaktické štruktúry, ale aj prispieva k typologickému poznávaniu analyzovaných jazykov. V tomto prípade sa pri viacerých sémanticko-syntaktických štruktúrach potvrdzuje typologická príbuznosť slovenčiny a nemčiny.

Budúce štúdie tejto problematiky, zamerané na väčšinu ďalších sémanticko-syntaktických štruktúr z hľadiska strojového prekladu, môžu priniesť užitočné poznatky tak pre komparatívne štúdium analyzovaných jazykov, ako aj pre rozvoj teórie a praxe strojového prekladu.

Literatúra

- CARTER, R. – MCCARTHY, M. 2006. *A Comprehensive English Guide. Spoken and Written English. Grammar and Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČERNÝ, J. 1996. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.
- DUŠKOVÁ, L. a kol. 1988. *Mluvnice současné angličtiny*. Praha: Academia.
- EVANS, N - Levinson, S. 2009. The myth of language universals: Language diversity and its importance for cognitive science. In: *Behavioral and Brain Sciences* , Volume 32 , Issue 5 , October 2009 , pp. 429 – 448.
- GODDARD, C. and WIERZBICKA, A. (eds.) 1994. *Semantic and Lexical Universals – Theory and Empirical Findings*. Amsterdam – Bethlehem Pike: John Benjamins Publishing.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Grundzüge einer deutschen Grammatik. 1981. Von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von K. E. Heidolph, W. Flämig und W. Motsch. Berlin: Akademie Verlag.
- HELBIG, G. – BUSCHA, J. 1972. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag.
- HORECKÝ, J. 1987. Systém konceptualizátorov. In: *Slovenská reč*, 52/4, 207-214.
- HOUSE, J. 2008. Beyond Intervention: Universals in Translation? In: http://www.trans-kom.eu/bd01nr01/trans-kom_01_01_02_House_Beyond_Intervention.20080707.pdf
- CHOMSKY, N. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- CHOMSKY, N. 2000a. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

- JAKOBSON, R. 1959. On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On translation*, s. 232-239. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- JUNG, W. 1971. *Grammatik der deutschen Sprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- KOCH, P. 2012. Location, existence, and possession: A constructional-typological exploration. *Linguistics*. De Gruyter Mouton 50(3). 533–603.
- KRUPA, V. 1976. Jazyk, myslenie a skutočnosť. Z kritiky teórie jazykovej relativity. In: *Jazykovedný časopis*, 27/2, s. 157-169.
- Morfológia slovenského jazyka. 1966. Red. J. Ružička. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- MQM. *Multidimensional Quality Metrics*. 2015. Dostupné na <http://www.qt21.eu/mqm-definition/issues-list-2015-12-30.html>
- NIDA, E. A. 1964. *Towards a science of translating*. Leiden: Brill.
- PINKER, S. 1994. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. New York: William Morrow.
- PIPER, P. a kol. 2005. *Sintaksa savremenoga srbskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd – Novi Sad: Institut za srpski jezik SANU.
- RADEN, G. and DIRVEN, R. 2007. *Cognitive English Grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- STEPANOV, J. S. 1966. *Osnovy obščego jazykoznanija*. Moskva: Izdatel'stvo Prosveščeniye.
- ŠTĚPÁN, J. 1985. Ke kategorii posesivity a jejímu ztvárnění v jazycích. In: *Slovo a slovesnost*, 46/1, s. 20-27.
- ŠTÍCHA, F. 2015. Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Academia.
- ULLMANN, S. 1966. Semantic Universals. In: *Universals of Language*. Second Edition. *Papers from the 1st Conference held at Dobbs Ferry, New York, April 13-15*. Edited by Joseph H. Greenberg. MIT Press 1966, s. 217-262.
- VALENTOVÁ, M. 2017. Anton Popovič a jeho nitrianska translatologická škola. In: *World Literature Studies*. Vol. 2, Vol. 9, 2017, s. 49-61. Dostupné online: https://www.sav.sk_2017_Valentová.pdf
- VAŇKO, J. 2017. Analýza chýb strojového prekladu ako súčasť hodnotenia jeho kvality. In: Daša Munková – Juraj Vaňko a kol. *Mýliť sa je ľudské (ale aj strojové)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 65-82.

- VENUTI, L. 1995. *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge.
- WIERZBICKA, A. 1972 *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- WIERZBICKA, A. 1992. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations*. New York - Oxford: Oxford University Press.
- WIERZBICKA, A. 1996 *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.

Evans – Levinson: online by Cambridge University Press: 26 October 2009;
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0140525X0999094X>[Opens in a new window]

Online zdroje:

Haspelmath, 2021: [online:dlc.hypotheses.org](https://online.dlc.hypotheses.org).
<https://doi.org/10.1017/S0140525X0999094X>[Opens in a new window]
Behavioral and Brain Sciences , Volume 32 , Issue 5 , October 2009 , pp. 429 - 448
<https://doi.org/10.1017/S0140525X0999094X>[Opens in a new window]
<https://doi.org/10.1515/ling-2012-0018>
10.1515/ling-2012-0018
<https://hdl.handle.net/2027/heb08427.0001.001>
https://www.researchgate.net/publication/307174965_Multidimensional_Quality_Metrics_MQM_A_Framework_for_Declaring_and_Describing_Translation_Quality_Metrics
<http://www.qt21.eu/mqm-definition/issues-list-2015-12-30.html>
https://www.sav.sk_2017_Valentová.pdf
<https://d-nb.info/999838377/34>

Korpusy:

<https://www.natcorp.ox.ac.uk>

<https://www.sketchengine.eu/corpora->

<https://www.english-corpora.org/glowbe/>

<https://korap.ids-mannheim.de>

<https://auth.sketchengine.eu>

<https://korpus.sk/> (prim- 6.0-public-alli)

prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.,
Katedra slovenského jazyka Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho
Strojový preklad ako konfrontácia jazykov
Prečo sa stroj mýli aj nemýli?

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Fakulta prírodných vied a informatiky

Grafická úprava: Mária Bartal

Forma: elektronická

Rozsah: 112 strán

Vydanie: prvé

2023

ISBN 978-80-558-2023-1

Prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., od roku 2022 pracuje na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne; v rokoch 1975 – 2015 pôsobil na Filozofickej fakulte UKF v Nitre. V rámci svojej pedagogickej činnosti vyučoval, resp. vyučuje viaceré lingvistické disciplíny: morfológiu a syntax slovenského jazyka, všeobecnú jazykovedu, teóriu jazykovej komunikácie, komparatívnu slovaniskú jazykovedu a niektoré ďalšie. Ako lektor slovenského jazyka pôsobil na viacerých zahraničných univerzitách: v šk. roku 1973/1974 na Štátnej univerzite v Užhorode (Ukrajina), v rokoch 1989 – 1991 na Univerzite Kl. Ochridského v Bulharsku, 1992 – 1994 na Pandžábskej univerzite v Indii, 1995 – 1996 na School of Slavonic and East European Studies Londýnskej univerzity (vyučovanie + vedecký výskum), 1999 – 2003 na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľublani v Slovinsku, 2007 – 2009 na Univerzite v Kolíne nad Rýnom v Nemecku; v rokoch 1996 – 1998 externe vyučoval na Katolíckej univerzite Petra Pázmaňa v Maďarsku a v rokoch 2012 – 2013 na Masarykovej univerzite v Brne. Širšie spektrum jeho jazykovednej a publikačnej činnosti zahŕňa morfosyntaktickú problematiku, otázky jazyka literárneho diela, komparatívnu slovaniskú aj neslovaniskú jazykovedu a od roku 2017 aj jazykovednú problematiku strojového prekladu. Je autorom troch domácich a troch zahraničných knižných publikácií: Interpretácia jazyka umeleckej prózy (Pedagogická fakulta v Nitre, 1985), Komunikácia a jazyk (Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 1999), Slovenčina medzi slovaniským východom a juhom. (Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2012), The Language of Slovakia's Rusyns. East European Monographs (New York: Columbia University Press 2000), Slovaško-slovenska homonimija. (Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani 2003), Slovaška slovnica za Slovence (Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani 2004). Okrem toho je spoluautorom štyroch monografií a autorom viacerých štúdií, článkov a recenzií uverejnených v domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch.

ISBN 978-80-558-2023-1